

HAASTE

Haastattelussa Markku Fredman **s.4**

Vastaako rangaistusten taso yleistä oikeustajua **s.7**

Yleisestävyys ja monipuolistuva rangaistusjärjestelmä **s.11**

ASiantuntevasti rikosentorjunnasta ja kriminaalipolitiikasta

Teemana rankaiseminen

4 KRIMINAALIPOLITIIKAN VAIKUTTAJIA
Asianajaja vaalii oikeusturvaa
Riikka Kostiainen

Haasteltavana on asianajaja **Markku Fredman**. Hän näkee, että rikosasianajajalla on tärkeä rooli oikeus- ja rangaistus-käytännön kehittämisessä.

7 Vastaako rangaistustemme taso yleista oikeustajua?
Juha Kääriäinen

Tuoreessa tutkimuksessa on tarkasteltu suomalaisten käsityksiä rangaistusten oikeudenmukaisesta tasosta.

**11 Yleistävyys ja monipuolisu-
 tuva rangaistusjärjestelmä**
Matti Tolvanen

Kirjoituksessa pohditaan, onko yleisestä-
 vyyttä korostava pitkä linja murtumassa
 suomalaisessa kriminaalipolitiikassa.

14 Myytti kansan ankaruudesta
Jukka Kekkonen

Usein toistetun näkemyksen mukaan
 kansa tai kadunmies edustaa keskimää-
 räistä ankarampaa kriminaalipoliittista
 linjaa. Näkemys on historian valossa
 virheellinen ja nykyaikaankin liitettyä
 vähintään ongelmallinen.

**16 Rangaistuksen vai rankai-
 sijan oikeutus?**
Olli Kaarakka

Rankaisun oikeuttaminen kuuluu moraali-
 ja oikeusfilosofian klassisiin kysymyksiin.
 Väärintekijän rankaiseminen tuntuu läh-
 tökohtaisesti moraalisesti oikealta, mutta
 perustelut eivät ole itsestään selviä.

18 Julkisuuslennus tuomioon?
Sakari Melander

Asian saaman julkisuuden vaikutuksesta
 rikostuomioon on käyty viime aikoina
 keskustelua. Muutoksia on tapahtunut
 myös rikosjulkisuudessa.

**21 Syyteneuvottelumenettelyn
 haasteet syyttäjätöinnossa**
Ritva Sahavirta

Kirjoituksessa kerrotaan ensikokemuksia
 uudesta menettelystä ja arvioidaan sen
 toimivuutta syyttäjän kannalta.

**22 Ylinopeudet vähentyneet rike-
 sakkojen korotuksen jälkeen**
Mikko Aaltonen & Miialila Virtanen

TEAS-tutkimushankkeessa arvioitiin sak-
 kojen korotuksen ja puuttumiskynnyksen
 laskun vaikutuksia yli- ja keskinopeuksiin
 Suomen teillä.

25 Lapset, nuoret ja rangaistukset
Elina Pekkarinen

Kirjoituksessa pohditaan, miksi Suomes-
 sa on päädytty käytäntöön, jossa nuoret
 otetaan huostaan ja sijoitetaan lasten-
 suojeluperusteisiin samaan aikaan, kun
 heille langetetaan lieviä rangaistuksia
 myös oikeusistuimen puolelta.

**28 Moni nuori ollut poliisien ja
 vartijoiden kontrollin kohteena**
Elsa Saarikkomäki

Nuorten suhteita poliisiin ja yksityiseen
 turvallisuusalaan käsittelevä väitöstutkimus
 painottaa, että nuorten kohtaamiseen on
 kiinnitettävä enemmän huomiota.

30 Kukaan ei ole laiton
Ari Hirvonen

Kirjoituksessa arvioidaan tiukentuneen
 turvapaikkapolitiikan vaikutusta suoma-
 laisen oikeusvaltion perustaan.

**32 Väkivaltaista käyttäytymistä
 lähisuhteissa voi muuttaa**
Martta October

Pohjoismaisessa tutkimuksessa selvi-
 tettiin väkivallan tekijöille tarjolla olevia
 hoito-ohjelmia.

**34 Portugalissa huumeiden käyt-
 täjien hoito on ensisijaista**
Riikka Kostiainen

Portugali dekrimalisoi huumeiden
 käytön vuonna 2001 ja lähti hoidon
 tielle. Portugalin malli muodostuu ns.
 ehkäisevästä puuttumisesta, ennaltaeh-
 käisystä, haittojen vähentämisestä sekä
 huumeiden käyttäjien kuntoutuksesta ja
 hoidosta.

**36 Marraskuun liikkeen perusta-
 misesta 50 vuotta**
Juhana Unkuri

Vuonna 1967 joukko nuoria sosiologeja,
 juristeja, kirjailijoita ja lääkäreitä perusti
 Marraskuun liikkeen. Kontrollipoliitti-
 nen yhdistys halusi parantaa erilaisten
 vähemmistöryhmien asemaa ja vaati
 sosiaalista oikeudenmukaisuutta.

**38 Teatteri valmentaa vankeja
 vapauteen**
Henrik Linderborg

Porttiteatteri samoin kuin muutkin
 vankiteatteriprojektit ovat osoittaneet,
 että taidepohjaisella kuntoutuksella on
 tarvetta myös Suomessa.

**40 Rikoksantorjunnan kannatta-
 vuus**
Martti Lehti

Systemaattisessa kirjallisuuskatsaukses-
 sa kartoitettiin 2000-luvulla julkaistuja
 tutkimuksia rikoksantorjunnan kannatta-
 vuudesta.

42 RIKOKSENTORJUNTA
Saija Sambou: Asukkaat mukaan

44 KRIMINOLOGIA
Janne Kivivuori & Mikko Aaltonen:
 Kriminologian opintosuunta aloittanut
 Helsingin yliopistossa

46 AJASSA

51 KYBERRIKOKSET
*Mikael Albrecht: Haavoittuvuustieto
 on haluttu kauppatavara*

HAASTE

ASiantuntevasti
Rikoksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

Julkaisijat

Oikeusministeriö
Rikoksentorjuntaneuvosto

Päätoimittaja

Päivi Honkatukia
Tampereen yliopisto

Toimitussihteeri

Riikka Kostiainen

Toimittaja Sonja Tanttari

Yhteystiedot

Osoite: Eteläesplanadi 10,
PL 25, 00023 Valtioneuvosto
Puhelin: 02951 50252
Sähköposti: haaste@om.fi
Internet: www.haaste.om.fi

Toimitusneuvosto

Jussi Tapani (pj.)
Turun yliopisto
Mikko Aaltonen
KRIMO / Helsingin yliopisto
Ilppo Alatalo
Rikosseuraamuslaitos
Mikael Albrecht
Tietoturva-asiantuntija
Ville Hinkkanen
Oikeusministeriö
Juha-Mikko Hämäläinen
Helsingin syyttäjänvirasto
Jaana Koivukangas
Rikosuhripäivystys
Robin Lardot
Keskusrikospoliisi
Elina Pekkarinen
Nuorisotutkimusverkosto
Marjo-Riitta Pihlajamäki
Turun kaupunki
Minna Piispa
Rikoksentorjuntaneuvosto
Jaana Vilpas
Vantaan kaupunki

Taitto

Riikka Kostiainen

Kansikuva

Jussi Nukari / Lehtikuva

Tilauhinta

Vuosikerta 25 euroa + alv. 10%

Tilaukset ja osoitteenmuutokset

Sähköposti: haaste@om.fi
Lomakkeet: www.haaste.om.fi

Painopaikka

Painotalo Plus Digital

17. vuosikerta
Ilmestyy neljä kertaa vuodessa.
ISSN 1458-0314 (Painettu)
ISSN 1458-2759 (Verkkolehti)

Lehden kirjoitukset ovat kirjoittajiensa kannanottoja.

P Ä Ä K I R J O I T U S

■ P Ä I V I H O N K A T U K I A

Rankaisemisen oikeutus

Rikoksista rankaisemista perustellaan monin tavoin. Rangaistus voidaan nähdä koston moraalityöstä. Rankaiseminen on usein myös uhrin kokeman vääryyden julkista tunnustamista ja yleisen moraalin ohjaamista. Lisäksi rangaistuksilla on sosiaalisia tai kasvatuksellisia tehtäviä: tekijälle halutaan opettaa yhteisiä pelisääntöjä ja hänen halutaan sisäistävän jaetut normit. Rangaistukset ovat joskus keino hoitaa rikollisen käyttäytymisen taustalla olevia ongelmia. Samalla rikosentekijän eristäminen vankeuteen voi olla muiden ihmisten suojelua pahantekijältä.

Rankaisemisen oikeutusta ja luonnetta on pohdittu vuosituhansia. Silti vieläkin ei ole yksiselitteistä vastausta sille, miksi rankaisemista pidetään oikeudenmukaisena tapana vastata poikkeavaan käyttäytymiseen, vaikka käytännössä se merkitsee usein kärsimyksen tuottamista rangaistuksen kohteelle. Tässä teemanumerossa pureudutaan monipuolisesti tähän problematiikkaan.

Viimeksi kuluneiden vuosikymmenten aikana suomalaisessa rikosoikeudessa ovat vahvistuneet humanin ja rationaalisen kriminaalipolitiikan periaatteet. Vankilukua on saatu pienennettyä ja vaihtoehtoisia rikosseuraamuksia on kehitetty. Hienosta menestystarinasta huolimatta emme saa tuudittautua uskomaan, että kaikki on hyvin.

Tämän numeron artikkeleissa todetaan, että eriarvoisuuden lisääntyminen ja sen myötä koveneva kontrolli ja rangaistusten kiristäminen vaikuttavat olevan globaalisti vahvistuvia ja sinällään huolestuttavia trendejä.

On myös tärkeää analysoida, ketkä joutuvat tällaisen kovenevan kontrollin kohteeksi. Globaalissa maailmassa liikkeellä olevat ihmiset ovat yksi tällainen ryhmä. Monet ovat lähteneet kotimaistaan köyhyyden tai kriisien vuoksi tai paremman elämän toiveissa. Heidän määränsä on lisääntynyt voimakkaasti samaan aikaan, kun liikkuvuutta ja kansallisvaltion rajoja pyritään kontrolloimaan yhä voimakkaammin.

Kriminologit käyttävät käsitettä "crimmigration" prosessista, jossa kansallisvaltioiden kiristytvä suhtautuminen maahanmuuttoon yhdistettynä turvapaikapolitiikan tiukennuksiin johtaa siihen, että jotkut ihmisryhmät määritellään ei-haluttaviksi ja heidän oleskelunsa maassa kriminalisoidaan. Tavoitteena on palauttaa heidät lähtömaihinsa. Nämä ihmiset eivät aina koe voivansa elää syntymämaassaan, mutta eivät ole myöskään tervetulleita maihin, joihin he ovat hakeutuneet. Globalisoituvassa maailmassa rankaiseminen onkin saamassa uusia ulottuvuuksia, joita on tärkeä tunnistaa pohtiessamme rangaistusten oikeutusta.

Asianajaja vaalii oikeusturvaa

Asianajaja **Markku Fredman** näkee, että rikosasianajajalla on tärkeä rooli oikeus- ja rangaistus-käytännön kehittämisessä. Korkeimman oikeuden ennakkopäätösten takana on usein asianajajan tekemä valituslupahakemus joko rikoksen uhrin tai rikoksesta tuomitun puolesta.

Asianajaja Markku Fredman on jättänyt juuri väitöskirjansa esitarkastukseen. Tutkimuksen aiheena on puolustajan rooli. Se pohjautuu osin hänen tekemäänsä *Rikosasianajajan käsikirjaan* (2013), jossa annetaan neuvoja sekä rikoksesta epäillyn että rikoksen uhrin avustajalle. Väitöstutkimus on lainopillinen, oikeushistoriallinen, teoreettinen ja omakohtainenkin kuvaus rikosasianajajan työn muutoksesta 1980-luvun puolivälistä alkaen. Siihen asti asianajajan työ oli vuosikymmeniä melko samanlaista, mutta sen jälkeen muun muassa esitutkinta- ja pakkokeinolakien voimaantulo 1989 ja rikosioikeudenkäyntilain säätäminen sekä hovioikeusuudistus ovat muuttaneet suuresti työtä ja tehneet siitä paljon laajalaisempaa.

Viime aikojen iso asia on

ollut esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön kokonaisuudistus ja lakien voimaantulo vuonna 2014. Säädökset ovat tulleet tarkemmaksi ja niitä on tullut paljon lisää. Fredman on kuitenkin havainnut, että esitutkintalaissa on useita pykäläiä, joita ei käytännössä sovelleta. Pääsäännön sijaan toimitaan yleensä poikkeusten mukaan. Esimerkiksi laissa todetaan, että esitutkinnan lopuksi pyydetään loppulausunto, jollei sellainen ole ilmeisen tarpeeton.

– Loppulausunnosta tinkiminen ei suinkaan kevennä rikosprosessia. Loppulausuntovaiheessa saadaan ensimmäistä kertaa nähtäväksi, mitä esitutkinnassa on selvinnyt. Jos esimerkiksi todistajia on paljon tai rikoksesta epäilty ei ehkä päihtymystilan vuoksi muista tapahtumia, avustaja voi neuvoa

päämiestä, ettei kannata lähteä käräjille kiistämään. Loppulausuntopyyntö on myös viimeistään merkki siitä, että epäillyn on aika hankkia avustaja. Myöskään syyttäjän ei tarvitse silloin kutsua todistajia epäillyn ensimmäisen esitutkintakertomuksen perusteella, Fredman kertoo.

Toinen tällainen ”kuollut kirjain” on ryhmätunnistaminen. Sen järjestämisestä on esitutkintalain säännökset ja Poliisihallituksen antamat ohjeet, mutta yli 30 vuoden uran aikana Fredman ei ole kertaakaan törmännyt ryhmätunnistukseen. Myös Asianajajaliiton vuosikymmenen taitteessa tekemän kyselyn mukaan se on Suomessa äärimmäisen harvinaista. Kolmas hänen havaitsemansa ongelma on kuulusteluiden tallentaminen, jota jo 1980-luvulla harkittiin pakolliseksi. Nykylain mukaan kuu-

lustelutilaisuus on tallennettava kokonaan tai osittain, jos siihen on asian laatuun tai kuulusteltavan henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen syytä. Tällaista syytä ei jostain syystä havaittu esimerkiksi ns. Aarnio-jutussa.

PAINEEET LAINSÄÄDÄNNÖN MUUTOKSIIN TULEVAT EUROOPASTA

Fredmanille oli tutkimusta tehdessä yllätys, kuinka paljon muuttamat Korkeimman oikeuden (KKO) ratkaisut, jotka puolestaan perustuvat Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisuihin, ovat vaikuttaneet oikeustilaan. Esimerkkinä hän mainitsee Korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2012:45, joka vaikutti kuulustelussa avustamiseen ja sen yleisyyteen huomattavasti enemmän kuin esitutkintalain voimaantulo. Hän itse puolestaan oli

Asianajaja Markku Fredman kokee, että kollegoiden kouluttaminen ja osallistuminen oikeudelliseen keskusteluun on antoisaa vastapainoa käräjapäiville. Hän on toiminut asianajokunnan äänitorvena myös monissa lainsäädäntöhankeissa, aktiivisemmin Asianajajaliiton hallitustyön vuoksi vuoteen 2011 asti ja sen jälkeen satunnaisemmin.

viemällä kaksi valitusta Strasbourgiiin myötävaikuttamassa siihen, että kotietsinnän jälki-kontrollista tuli säännös pakko-kokeinolakiin. Ihmisoikeus-tuomioistuimen merkitys on kuitenkin oleellisesti vähentynyt, sillä joulukuun 2015 jälkeen ainutkaan suomalainen valitus ei ole läpäissyt EIT:n esikarsintaa, kun pelkästään vuonna 2010 Suomea koskevia tuomioita tuli 16.

Viime vuosina paineita suomalaiseen rikoslainsäädäntöön on tullut lähinnä EU-direktiiveistä. Esitutkintalaki tuli voimaan 2014, mutta jo nyt siihen on tehty EU-direktiivien myötä paljon muutoksia, jotka ovat turvanneet epäillyn tai syytetyn oikeusasemaa. Tällaisia direktiivejä ovat olleet esimerkiksi avustajadirektiivi, tulkkausdirektiivi ja direktiivi tiedonsaannista rikosoikeudellisissa menettelyissä, hän kertoo.

Myös monet rikosjutut ovat nykyään rajat ylittäviä. Tämä aiheuttaa monenlaisia hankaluuksia asianajajan kannalta. Fredmanin mukaan lähtökohta on se, että jokainen asianajaja toimii vain niissä puitteissa, jotka oman maan oikeusjärjestelmä tuntee.

– Minulla on ollut paljon yhteistyötä Hollannin suuntaan, koska esimerkiksi suomalainen huumerikollisuus on jossain määrin sinne kytköksissä. Hollantilaiset asianajajat ottavat säännöllisesti yhteyttä, kun Suomesta on esitetty eurooppalainen pidätysmääräys, ja pyytävät ottamaan asiakkaansa tapauksen hoidettavaksi, jos siinä päädytään luovuttamiseen. Harvemmin joku on jäänyt Suomessa kiinni ja täällä avustetaan, mutta silloinkin lähtökohtana on se, että luovutusasiaa hoitava asianaja-

ja ottaa yhteyttä luovutusta pyytäneen maan advokaattiin. Asiakkaat vaihdetaan saattaen, hän kuvaa.

Eurooppalaista tutkintamääräystä koskeva direktiivi tuli voimaan äskettäin. Sen mukaan jäsenvaltion on vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen mukaisesti pantava täytäntöön toisessa jäsenvaltiossa annettu tutkintamääräys. Direktiivin ideana on helpottaa oikeusviranomaisten työtä, kun he joutuvat pyytämään todisteita toisesta EU-maasta.

– Voi olla järkevää, että viranomaisen menee toiseen maahan kuulustelemaan, eikä todistajaa tuoda tänne, mutta miten asianosaisten oikeudet saadaan samalla turvattua. Suomen esitutkintalain mukaan avustaja voi olla läsnä muiden asianosaisten tai todistajien kuulustelussa, mutta miten voin olla läsnä

vaikkapa avaintodistajan kuulustelussa Saksassa, Fredman pohtii.

Eurooppalainen näkökulma on nykyään mukana myös asianajajien ammatillisessa verkostoitumisessa. Fredman on mukana eurooppalaisten rikosasianajajien järjestössä, joka pitää kaksi kertaa vuodessa seminaarin. Niissä on huomattu, että ongelmat ovat varsin samantlaisia eri maissa. Yhteisten EU-direktiivien ansiosta ongelmien keskusteleminen ja kokemusten vaihto on nykyään helpompaa, kun ei ensin jouduta avaamaan kansallista terminologiaa. Hän on mukana myös oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä edistävän kansainvälisen organisaation toiminnassa (Fair Trials International). Sen kautta tulee runsaasti työläitkin kyselyjä eri maiden käytännöistä, jotka liittyvät usein ihmisoikeustuomioistuimeen tehtävien valitusten valmisteluun. Siellä jutun menestymiselle on usein ratkaisevaa kansainvälinen vertailu.

KIRJALLISEN PROSESSIN OIKEUSTURVA HUOLETTAA

Kun Markku Fredman teki tutkimustaan varten kansainvälisiä vertailuja, hänelle nousi huoli oikeusturvan toteutumisesta kirjallisessa menettelyssä. Syyteneuvottelu on Suomessa uusi asia ja sen suosio on jäänyt vaatimattomaksi odotuksiin verrattuna, mutta sen sijaan jo 2000-luvun alusta lähtien täällä on käytetty runsaasti kirjallista menettelyä rikosasioissa. Se vastaa sitä, mitä muissa maissa tarkoitetaan ns. plea bargaining -järjestelmällä, jolla voidaan välttää oikeudenkäynti. Järjestelmien ideana on, että tunnustamalla rikoksen saa →

→ lievemmän rangaistuksen. Esimerkiksi Virossa, Saksassa ja Yhdysvalloissa menettely on valtavan suosittu.

Suomessa kirjallinen menettely kattaa 30 prosenttia rikosjutuista ja siinä voidaan tuomita jopa yhdeksän kuukauden vankeusrangaistus. Käytännössä esimerkiksi kaikki rattijuopot menevät tähän järjestelmään. Epäillylle tulee kirje, jossa pyydetään suostumusta asian käsittelyyn kirjallisessa menettelyssä. Hänellä on mahdollisuus antaa kirjallinen vastaus, mutta sellaisia annetaan hyvin vähän ja avustajia käytetään harvoin. Kirjallisessa menettelyssä saa normirangaistuksen, ei siis mitään etua tunnustamisesta, Fredman painottaa.

– Kaikkein ongelmallisinta kuitenkin on se, että kirjalliseen menettelyyn ohjautuu myös sellaisia tapauksia, joissa epäilty ei kykene arvioimaan omaa etuaan. Menettelyyn menee esimerkiksi aiemmin alentuneesti syyntakeisiksi tai jopa syyntakeettomiksi todettujen henkilöiden uusia rikosjuttuja. Euroopan komissio on antanut jo viisi vuotta sitten suosituksen, ettei haavoittuvassa asemassa olevien vastaajien juttuja pitäisi käsitellä ilman avustajaa. Suosituksen mukaan haavoittuvia ovat esimerkiksi mielenterveysongelmista kärsivät ihmiset. Heidän osaltaan pitäisi olla normaali prosessi, jossa on avustaja mukana. Suositusta ei kuitenkaan ole pantu Suomessa täytäntöön. Ainoastaan alaikäiset on suljettu kirjallisen menettelyn ulkopuolelle.

Fredmanin mukaan asian korjaaminen on lainsäädäntökysymys. Suomesta puuttuu järjestelmä haavoittuvan epäillyn tunnistamiseksi ja siihen, että tieto hänen ase-

mastaan siirtyy rikosprosessissa poliisilta syyttäjälle ja syyttäjältä tuomioistuimeen ja otetaan huomioon asian käsittelyssä. Mielenterveysongelmien lisäksi kyse voi olla vaikkapa suomen kielen taidon tai jopa luku- ja kirjoitustaidon puutteesta.

Ylipäätään sillä, että henkilö on myötävaikuttanut asian selvittämiseen ja helpottanut viranomaisten työtä, on käytännössä vähäinen vaikutus rangaistukseen, Fredman arvioi. Asianajajana hän toivoo, että voisi useammin neuvoa asiakastaan tunnustamaan, jos siitä saisi hyvän edun. Pimentoon jääneiden rikosten tunnustamisesta tulee kuitenkin vain lisää rangaistusta. Syyteneuvottelussa on mahdollisuus saada kolmanneksen alennus rangaistukseen, millä on jo merkitystä. Syyteneuvottelun käyttöalan laajentamista nykyisin kirjallisessa menettelyssä ratkaistaviin asioihin voisi olla hyvä pohtia.

RANGAISTUKSEN MITTAMISEEN ASIANAJALLA OMA ROOLINSA

Suomessa käydään jatkuvasti keskustelua rangaistustasosta. Viime aikoina keskustelu on keskittynyt erityisesti seksuaalirikosten ja huumausainerikosten oikeudenmukaisiin rangaistuksiin.

Markku Fredman muistuttaa, että asianajalla on rooli rangaistustasoon vaikuttamisessa, myös asianomistajan avustajana kuten Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2014:85. Siinä Fredman avusti vakavan seksuaalirikoksen kohteeksi joutunutta nuorta naista ja he päättivät lähteä hakemaan rangaistuksen koventamista, vaikka syyttäjä tyytyi hovioikeuden ratkaisuun. Tapauksessa oli

kysymys ns. jengiraiskausesta ja vapaudenriistosta. Tällaisesta törkeästä seksuaalirikoksesta rangaistuksen maksimi on 13 vuotta ja hovioikeus oli tuominnut viisi vuotta; Korkein oikeus korotti tuomion kahdeksaan vuoteen.

– Rangaistus jäi yhä selvästi alle maksimin, mutta siitä tuli ennakkopäätös ja jos hovin ratkaisu olisi jäänyt voimaan, tuomarit olisivat mitanneet tulevissa törkeissä seksuaalirikoksissa rangaistuksen yhden ja viiden vuoden väliltä, mutta nyt asteikko nousi yhden ja kahdeksan välille. Koin, että asianajajan rooli oli kertoa päämiehelle, että seksuaalirikoksista annetut alhaiset tuomiot koetaan yleisesti ongelmaksi ja hänellä on mahdollisuus vaikuttaa asiaan hakemalla valituslupaa.

Huumausainerikoksista tuomiot puolestaan usein ovat lähellä rangaistusmaksimia ja asianajajilla on ollut kiinnostusta pyrkiä vaikuttamaan oikeuskäytäntöön. Fredman vei Korkeimpaan oikeuteen jutun, jossa oli kyse huumerikoksen yksiköimisestä: onko kyse yhdestä törkeästä vai useista perusmuotoisista rikoksista. Tapauksessa (KKO 2015:18) oli kyse kahdesta ystävystä, jotka olivat yhdeksän kuukauden aikana käyttäneet ja ostaneet ristiin itselleen ja toiselle useita kertoja pieniä määriä amfetamiinia. Rikos oli arvioitu alemmissa oikeusasteissa yhdeksi törkeäksi huumausainerikokseksi ja kumpikin tuomittu huumeiden yhteenlasketusta kokonaismäärästä.

– Kirjoitin valituslupahakemuksen toisen syytetyn puolesta. Hain ennakkopäätöstä siihen, että pitääkö jokainen pieni huumeostos arvioida eri

huumausainerikoksi, jolloin kyseessä olisikin käyttörikos tai huume kaverille annettuna perusmuotoinen huumausainerikos. Korkein oikeus kuitenkin vahvisti sen, että tällainen ostettujen aineiden yhteenlasku on mahdollista, eikä vaikutusyritys huumerikosten rangaistuskäytäntöön tässä tapauksessa onnistunut.

Sen sijaan vaikuttaminen rangaistuksen mittaamiseen onnistui huumeriiriin tapauksessa, josta Korkein oikeus antoi vuoden alussa vahvennetussa kokoonpanossa ennakkopäätöksen (KKO 2017:9). Se ei ollut Fredmanin juttu, mutta asia on ollut rikosasianajajien agendalla pitkään ja esimerkiksi vuonna 2014 rikosasianajajien koulutuksessa analysoitiin tarkkaan Ruotsin oikeuskäytäntö, jossa kuriiri ei saa samaa rangaistusta kuin hänen toimeksiantajansa. Ruotsissa muulleille ja kuriireille, jotka eivät saa rikoksesta vastaavaa hyötyä kuin niiden tilaajat ja rahoittajat, on oma lievämpi asteikkonsa.

– Välillä siis haemme ennakkopäätöksiä asianomistajan puolesta ja välillä vastaajan puolesta. Joku aina ruokkii Korkeinta oikeutta ja työntää sinne valituslupahakemuksia, jolloin rangaistus- tai oikeuskäytäntö voi kehittyä. ■

■ JUHA KÄÄRIÄINEN

Vastaako rangaistustemme taso yleistä oikeustajua?

Kansalaisten rangaistuskäsityksiä selvitettiin tutkimuksella

Oikeusministeriö ja Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti sopivat loppuvuonna 2015, että toteutetaan tutkimus, jossa tarkastellaan suomalaisten käsityksiä rangaistusten oikeudenmukaisesta tasosta. Taustalla olivat Juha Sipilän hallituksen ohjelmaan kirjatut tavoitteet, joiden mukaisesti hallitus mm. pyrkii varmistamaan, että ”oikeusturva toteutuu tehokkaasti ja rangaistukset vastaavat yleistä oikeustajua”.

Tutkimus aloitettiin vuoden 2016 alusta ja perustulokset julkaistiin tämän vuoden alkukesällä. Tässä kirjoituksessa tarkastellaan lyhyesti tutkimuksen joitakin tuloksia ja pohditaan niiden merkitystä.

TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimuksen asetelma oli yksinkertainen: väestöhaastatteluissa (N=1251) vastaajille kuvattiin kaikkiaan seitsemän

erilaista rikostapausta ja pyydettiin määrittämään annetuista rangaistusvaihtoehtoista sopiva rangaistus. Verrokkiryhmänä toimivat käräjätuomarit (N=192), joille esiteltiin samat vinjetit ja heitä pyydettiin määrittämään kustakin tapauksesta rangaistuskäytäntömme mukainen rangaistus. Tapaukset koskivat seuraavia tapahtumia (suluissa vinjetin pohjana ollut aidon tapauksen rikoslain mukainen rikosnimike):

- Väkivalta julkisella paikalla (törkeä pahoinpitely)
- Sukupuoliyhteys lapsen kanssa (lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö)
- Sukupuoliyhteys nukkuvan kanssa ja pakottamalla (raiskaus)
- Väkivalta lähisuhteessa (pahoinpitely)
- Huumausaineen maahantuonti ja myynti (törkeä huumausainerikos)
- Verojen vilpillinen välttäminen (törkeä veropetos)
- Auton kuljettaminen päihtyneenä (törkeä rattijuopumus)

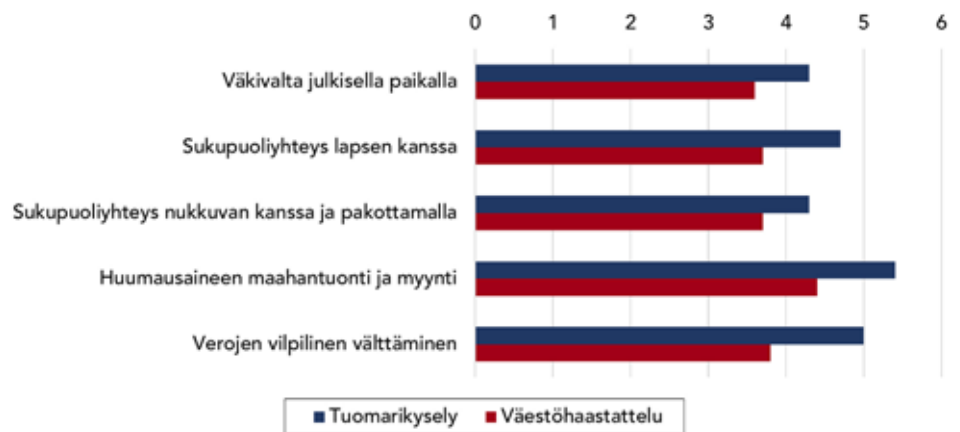
Vinjettien kirjoittamisen lähtökohdaksi pyrittiin löytämään sellaiset aidot rikostapaukset, jotka olisivat mahdollisimman tyypillisiä omassa rikoslajissaan. Vinjeteissä ei käytetty lakitermejä, jotka olisivat saattaneet johdatella vastaajaa. Esimerkiksi rikoslaisissa esiintyviä rikosnimikkeitä ei käytetty, jotta ne eivät olisi ohjanneet käyttämään laissa määriteltyjä rangaistusasteikkoja. Vinjettejä laadittaessa jouduttiin jossain määrin keksimään tapauksen olosuhteita kuvaavia tekijöitä, sillä käytävissä olleet tuomioistuumateriaalit olivat tässä suhteessa niukkoja.

Sekä tuomarikyselyssä että väestöhaastattelussa vastaaja sai siis valita kussakin rikostapauksessa yhden tai useamman rangaistusvaihtoehdon annetuista vastausvaihtoehdoista. Siksi oli tarpeen laskea rangaistulajiin perustuvat tuomion ankaruutta kuvaavat muuttujat molemmissa aineistoissa yhtenäisellä tavalla niin, että vastaajan valinta voitiin sijoittaa yhteen seuraavista kategorioista:

- 1) Tuomitsematta jättäminen
- 2) Vain sakko, ei muita rangaistuksia
- 3) Vain ehdollinen vankeus, ei muita rangaistuksia
- 4) Ehdollinen vankeus + sakko, ei muita rangaistuksia
- 5) Yhdyskuntapalvelu: jos yhdyskuntapalvelu oli merkitty ehdollisen tai ehdottoman vankeuden yhteydessä, merkittiin yhdyskuntapalveluksi
- 6) Valvontarangaistus: jos valvontarangaistus oli merkitty ehdollisen tai ehdottoman rangaistuksen yhteydessä, merkittiin valvontarangaistukseksi. Jos oli annettu sekä valvontarangaistus että yhdyskuntapalvelu, merkittiin valvontarangaistukseksi.
- 7) Vain ehdoton vankeus tai ehdoton vankeus + sakko

Kuvio 1. Tuomioiden keskimääräinen ankaruus seitsemässä rikostapauksessa (keskiarvo asteikolla 1–7).

Kuvio 2. Ehdottoman vankeusrangaistuksen keskimääräinen pituus (asteikolla 1–9) viidessä tapauksessa tuomarikyselyssä ja väestöhaastattelussa.

Asteikko on muodostettu rangaistusten pituuksien mukaan seuraavasti: 1–4 kk=1; 5–8 kk=2; 9–11 kk=3; 1v–1 v 11 kk=4; 2v–2v 11 kk=5; 3v–4v 11 kk=6; 5–8 v=7; 9–12 v=8; yli 12 v=9.

TUTKIMUKSEN TULOKSET

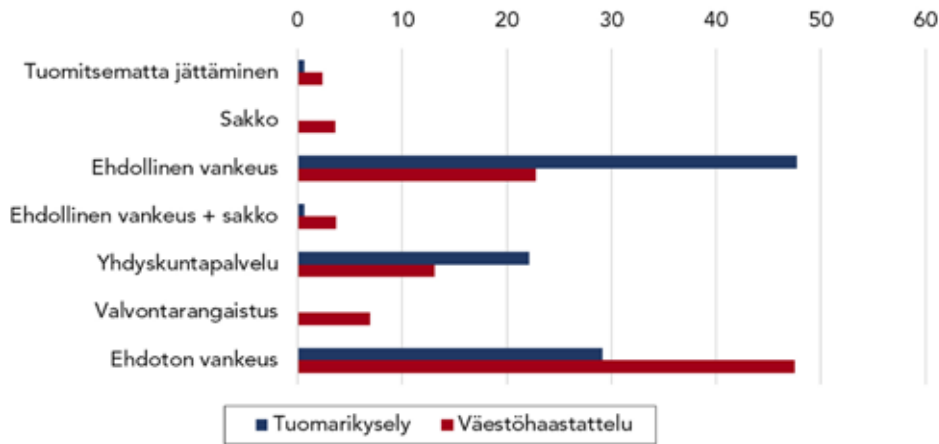
Poikkeavatko siis kansalaisten näkemykset rangaistusten sopivasta tasosta siitä, mitä tuomarit ilmoittavat rangaistuskäytäntömme mukaiseksi rangaistukseksi kyseisissä tapauksissa? Tuomioiden ankaruus keskimääräisellä rangaistuslajilla mitattuna käy ilmi kuviosta 1.

Kuviota tarkasteltaessa ensimmäisenä kiinnittyy huomio siihen, että tapaukset asettuvat varsin yhtenäisesti samaan järjestykseen tuomion ankaruuden mukaan sekä väestö- että tuomariaineistossa. Poikkeuksen tekee vain verojen vilpillistä välttelyä koskeva tapaus, joka väestön mie-

lestä on kuvatuista tapauksista neljänneksi vakavin mutta rangaistuskäytännössämme toiseksi vakavin.

Toiseksi huomaamme, että viidessä tapauksessa seitsemästä väestö tuomitsee rangaistuskäytäntöä ankarammin. Poikkeuksen tekevät verojen vilpillistä välttämistä ja kokaiinin maahantuontia koskevat tapaukset, joissa rangaistuskäytäntö näyttää olevan keskimäärin ankarampi kuin kansa odottaa.

Voimme mitata rankaisemisen ankaruutta myös ehdottomien vankeusrangaistusten pituuksia tarkastelemalla. Tämä tarkastelu kannattaa tehdä vain viiden rikoksen osalta, sillä tuomarit määräsivät

Kuvio 3. Tuomioiden jakautuminen rangaistuslajin mukaan (%) tuomarikyselyssä ja väestöhaastattelussa tapauksessa, jossa kuvattiin sukupuoliyhteyttä nukkuvan kanssa ja pakottamalla (raiskaus).

lähisuhdeväkivaltaa ja rattijuopumusta koskevilla tapauksilla vain hyvin harvoin ehdottoman vankeusrangaistuksen; edellisessä tapauksessa yhdessä tapauksessa ja jälkimmäisessä seitsemässä tapauksessa. Kuviossa 2 on merkitty vankeustuomioiden pituuksien keskiarvot näiden tapauksien osalta väestö- ja tuomariaineistossa. Kuvioista havaitsemme, että keskimäärin tuomarit antavat väestövastaajia pidempiä tuomioita kaikissa viidessä tapauksessa.

Edellä olemme tarkastelleet keskimääräistä tuomitsemispäätösten ankaruutta. Keskiluvut, tässä tapauksessa keskiarvo, saattavat peittää taakseen huomattavaakin arvojen vaihtelua keskiarvon molemmin puolin. Niin näytti olevan tässäkin tapauksessa: tuomitsemispäätösten vaihtelu oli huomattavan suurta etenkin väestövastaajien joukossa mutta myös tuomarikyselyn vastauksissa ilmeni yllättävänkin suurta vaihtelua. Suuri vaihtelu koski sekä rangaistuslajin valintaa (molemmissa vastaajaryhmissä) että vankeusrangaistusten pituuksia (etenkin väestövastaajilla).

Kuviossa 3 on annettu esimerkki tuomitsemispäätösten vaihtelusta tapauksessa, joka koski sukupuoliyhteyttä nukkuvan kanssa ja pakottamalla. Tapauksenvuauksessa kerrottiin, että mies ja nainen olivat tavanneet ravintolassa, juoneet runsaasti alkoholia, halailleet ja suudelleet ravintolassa ja myöhemmin siirtyneet naisen kotiin, jossa mies oli fyysisesti pakottanut naisen sukupuoliyhteyteen. Kuvioista havaitsemme, että suositeltuja rangaistuksia

koskevien vastausten hajonta on huomattavaa sekä väestövastaajien että tuomari-vastaajien aineistoissa. Suurin ero syntyy ehdottoman ja ehdollisen vankeusrangaistuksen käytössä: väestövastaajista ehdottoman vankeuden kannalla on vajaa puolet vastaajista, tuomareista taas noin puolet on ehdollisen rangaistuksen kannalla. Jos kuitenkin lasketaan yhteen ne, jotka olivat tuomitsematta jättämisen, sakon, ehdollisen vankeuden tai sen yhteydessä tuomitun sakon kannalla, erot väestövastaajien ja tuomareiden välillä eivät ole suuret. Myös yhdyskuntarangaistusten (yhdyskuntapalvelu ja valvontarangaistus) yhteenlaskettu suosio näyttää molemmissa ryhmissä joko-seenkin yhtä suurelta.

TULOSEN MERKITYKSESTÄ

Tämän kirjoituksen otsikossa kysytään, vastaako rangaistustemme taso yleistä oikeustajua. Kysymys on erityisen hankala syystä, joka edellä tuotiin esiin: väestön yhtenäistä käsitystä sopivasta rangaistuksesta ei löytynyt yhdenkään kuvattun tapauksen kohdalla. Tässä mielessä oletus väestön ”yleisestä oikeustajusta” osoittautui harhaksi.

Miksi sitten ihmiset ovat näinkin erimielisiä sopivasta rangaistusten tasosta? Tämän tutkimuksen aineisto ei anna kysymykseen paljoakaan vastauksia: näytti siltä, että vastaajien tavanomaiset taustatekijät kuten sukupuoli, ikä, koulutustaso tai puoluekanta selittivät yleensä vain vähän

Väestön yhtenäistä käsitystä sopivasta rangaistuksesta ei löytynyt yhdenkään kuvattun tapauksen kohdalla.

rangaistuspäätösten vaihtelusta (näistä ikä oli ehkä kiinnostavin). Yhtä huonoja selittäjiä näyttivät olevan vastaajan yleinen punnitiivinen asenne tai yleinen tiedon taso rikollisuuden luonteesta tai rangaistusjärjestelmän toiminnasta, vaikka näitä yleensä selityksiksi tarjotaan kansainvälisessäkin tutkimuskirjallisuudessa.

Näyttääkin siltä, että kysymystä väestön rangaistuspäätösten vaihtelusta tulisi lähestyä ottamalla paremmin huomioon, miten vastaajien asenteet vaihtelevat suhteessa yhteiskunnallisiin kysymyksiin, jotka voivat koskea esimerkiksi sukupuolten tasa-arvoa, maahanmuuttoa tai päihteiden käyttöä. Laissa ja lainkäytössä heijastuvat yhteiskunnalliset kiistakysymykset, jotka heijastuvat näitä instituutioita koskevin erisuuntaisina odotuksina.

Toisaalta tutkimuksen tulokset nostavat kysymyksen, onko väestön rangaistuspäätösten tarkastelu riittävä tapa lähestyä rangaistusten koettua oikeudenmukaisuutta. Pitäisikö jatkossa pikemminkin kiinnittää huomio siihen, missä määrin väestö hyväksyy rangaistuksen mittaamisen peruseriaatteen, jotka on kirjattu rikoslain kuudenteen lukuun. Jätetään tämä kysymys tässä yhteydessä avoimeksi ja pohdit-tavaksi. ■

Kirjoittaja toimii yliopistotutkijana Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa.

Juha Kääriäinen: Seitsemän rikostapausta: käräjä-tuomareiden arvioima rangaistuskäytäntö ja väestön rangaistusvalinnat. *Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsauksia 21/2017. Helsingin yliopisto.*

Seuraamusjärjestelmää arvioidaan

Erilaisia rangaistusjärjestelmän osia tarkastellaan oikeusministeriössä syksyn aikana. Arvioitavana ovat tiettyjen rikosten rangaistusasteikot ja seuraamusjärjestelmän kehittäminen. Ministeriössä laadittavassa arviomuistiossa tarkastellaan kesäkuussa julkistetun oikeustajututkimuksen ja muiden tietojen perusteella muutosten tarvetta, eri toimien vaikuttavuutta sekä hyötyjä ja kustannuksia.

– Arvioitavaksi tulevat hallitusohjelman mukaisesti erityisesti väkivaltarikosten ja vakavimpien lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistukset, oikeusministeri **Antti Häkkänen** totesi tutkimuksen julkistamistilaisuudessa kesällä.

Häkkänen korosti, että rikosoikeusjärjestelmä sisältää lukuisia elementtejä, joihin puuttumalla voidaan vaikuttaa tosiasialliseen rangaistustasoon. Näitä ovat muun muassa rikosten tunnusmerkitöt, rangaistusasteikot, seuraamusten täytäntöönpano ja sisältö.

– Seuraamuksista on esimerkiksi mahdollista tehdä vaativampia ja vaikuttavampia kehittämällä niiden sisältöä.

Ministerin mukaan oikeusministeriössä on jo käynnis-

tetty ja valmisteilla rangaistusten osalta useita toimia. Oikeustajututkimus antaa näille tukea ja vauhtia.

– Parhailaan on selvitetävänä muun muassa se, miten ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksia voidaan kehittää niin, että rangaistus tehostuisi ja vaikuttavuus lisääntyisi entisestään. Hallitusohjelmaan pohjaten on myös käynnissä selvitystyö, jossa arvioidaan tarvetta tarkistaa ensikertalaisia koskevia vankeinhoidon säännöksiä.

Häkkänen muistutti, että oikeusministeriössä tehdään paljon muitakin töitä rikos- ja rikospolitiikan alalla kuin vain lainsäädäntötyötä.

– Oikeusministeriö pyrkii aktiivisesti lisäämään yhteiskunnan turvallisuutta vähentämällä uusintarikollisuutta. Esimerkiksi päihdekuntoutus ja rikosentekijöille suunnatut toimintaohjelmat ovat seuraamusjärjestelmän ydintoimintaa. Myös rikoksia ennaltaehkäisevään työhön on tärkeää panostaa.

RIKOSTEN EHKÄISYTYÖLLE TUKEA KANSALAISILTA

Suomalaisten rangaistusasenteita selvittäneessä tutkimuksessa selvitettiin lisäksi kansalaisten käsityksiä rikosseuraamuksista ja rikosentorjunnasta.

Kansainvälistä tutkimusta soveltaen oikeustajututkimuksessa kysyttiin, miten kansalaiset jakaisivat ylimääräisen 100 miljoonan euron määrärahan rikollisuuden torjuntaan kymmenen eri vaihtoehdon välillä. Väestöhaastattelun tulokset kertovat, että selvästi suosituin rikosentorjunnan muoto on nuorisotyön tehostaminen sekä nuorten ja perheiden ongelmiin puuttuminen. Kun tähän lisätään oppimisvaikeuksista kärsivien lasten ja nuorten auttaminen, nuorten tukemiseen haluttaisiin laittaa yhteensä noin 37 miljoonaa euroa koko määrärahasta. Kansalaiset näkevät siis rikollisuuden syihin puuttumisen tärkeäksi. Poliisit saisivat noin 14 miljoonaa lisärahaa ja päihdetyöhön laitettaisiin noin 13 miljoonaa euroa. Kameravalvonta saisi lisää noin viisi miljoonaa ja yksityiset turvapalvelut 3,6 miljoonaa. Vankiloiden rakentamiseen kansalaiset sijoittaisivat kaikkein vähiten.

Tutkija **Juha Kääriäisen** mukaan tulos vahvistaa aiempia havaintoja siitä, että ihmiset pitävät ennaltaehkäisyä selvästi tehokkaimpana rikosentorjunnan keinona. Ennaltaehkäisyssä näyttävän korostuvan selvästi ja ennen kaikkea yksilökohtaisen

mutta myös yhteiskunnallisen ennaltaehkäisyn keinot. Poliisikontrollin lisäämiseen suhtaudutaan melko myönteisesti mutta muunlaisen kontrollin, kuten kameravalvonnan tai yksityisten turvapalveluiden, lisäämiseen suhtaudutaan selvästi varauksellisemmin. Vankilan tehoon rikollisuuden ennaltaehkäisijänä kansalaiset eivät selvästikään usko.

Tutkimuksessa kysyttiin myös, mitä tavoitteita rikosseuraamuksilla tulisi kansalaisten mielestä olla. Tärkeimpänä pidettiin uhrin kokemien taloudellisten ja terveydellisten menetysten korvaamista ja toiseksi tärkeimpänä yleisen lainkunnioituksen ylläpitämistä. Lisäksi rangaistukseen liittyvät hoidolliset elementit kuten päihdekuntoutus, koulutus ja työelämään valmentaminen saavat kansalaisilta paljon kannatusta. Ajatus rangaistuksella kostamisesta oli suurimmalle osalle vastaajista vieras. Toiseksi vähiten sai kannatusta rangaistuksen pelotevaikutusta kuvaava tavoite "varoittavana esimerkkinä toimiminen".■

Riikka Kostiainen

Yleisestäävyys ja monipuolistuva rangaistusjärjestelmä

Onko yleisestäävyyttä korostava pitkä linja murtumassa suomalaisessa kriminaalipolitiikassa?

Venäjänsä keisarin vahvistama Suomen rikoslaki (1889) perustui kaikessa oleellisessa klassisen rikosoikeuden ihanteille. Rangaistuksen oikeutus tuli sen (oletetusta) yleisestäävistä vaikutuksesta. Keskeistä oli rangaistuksen pelotusvaikutus ja teon vakavuuteen suhteutettu rangaistus. Suhteellisuusperiaate toimi myös kohtuuttoman rankaisemisen rajoituksena: perusteltu oli vain rangaistus, joka oli yleisestäävistä näkökohdista tarpeellinen. Rangaistusasteikot muodostettiin teon vakavuuteen suhteutetuiksi ja myös tapauskohtainen rangaistus tuli määrätä suhteellisuusperiaatetta kunnioittaen. Lainsäätäjät määritteli suoraan laissa rangaistusasteikot, joiden puitteissa tuomioistuinten tuli määrätä rangaistukset. Tällainen lain säätämisen tapa edistää rangaistusjärjestelmän ennakoitavuutta, minkä oletetaan olevan keskeistä järjestelmän yleisestäävyydessä. Yleisestäävyyteen sisältyy myös idea yhdenvertaisesta rankaisemisesta, samasta teosta tulee määrätä sama rangaistus tekijän yksilöllisistä ominaisuuksista riippumatta. Rangaistuslajejä oli vähän, lähinnä vankeusrangaistus eri muodoissaan (kuritus-huone, ”tavallinen” vankeusrangaistus) ja sakkorangaistus.

Tekijän yksilöllisten piirteiden koros-

taminen rankaisemisessa liittyy 1800-luvun lopulla kehitettyyn erityispreveniiviseen ohjelmaan, joka ilmeni aluksi lähinnä siinä, että yhteiskuntaa pyrittiin suojelemaan vaarallisilta rikoksensuujoilta. Henkisesti häiriintyneille tai muuten poikkeaville rikoksensuujoilta määrättiin rangaistukseksi (usein) kestoletaan ennalta määräämätöntä eristämistä laitokseen tai ruumiilliseen koskemattomuuteen radikaalisti puuttuvia toimia (pakkosterilointi ja pakkokastrointi).

Hoitoideologia sai 1900-luvun alkupuoliskolla varsin vankan jalansijan muissa Pohjoismaissa, mutta Suomessa klassinen rikosoikeus vaikutti enemmän. Suomessakin tosin säädettiin yhteiskunnan suojelun nimissä erityispreveniivisiä lakeja, vuonna 1932 laki vaarallisten rikoksensuujain eristämisestä ja vuonna 1939 rikoksen uusimisen mekaaniseksi rangaistuksen ankaroitamisen perusteeksi määrännyt rikoslain 6 luvun muutos. Pakkosterilointi ja pakkokastrointi olivat mahdollisia, mutta niistä määrättiin hallinnollisessa menettelyssä.

Vuonna 1940 säädettiin laki nuorista rikoksenteijöistä. Suomessa sotien jälkeen rajusti lisääntyneitä rikollisuutta pyrittiin torjumaan ennen muuta perinteisiä rangaistuksia koventamalla.

RANGAISTUSTEN TÄYTÄNTÖÖNPANO YKSILÖKOHTAISEMPAA

Rangaistusten täytäntöönpanossa erityispreveniivinen idea oli vahvemmin edustettuna kuin rangaistusta määrättäessä. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa omaksuttiin progressiivinen järjestelmä ja vankeinhoidon iskusana oli **Brynolf Honkasalo** lainatakseni vankeusrangaistusta suorittavan käsittelyn yksilöistäminen. Vangit jaettiin luokkiin tai osastoihin ja täytäntöönpanon edetessä vanki siirtyi ylempään luokkaan tai osastoon. Ylempään kategoriaan etenemiseen vaikutti toisaalta se, oliko vanki ollut aiemmin suorittamassa vapausrangaistusta ja toisaalta se, missä määrin vanki osoitti käytöksellään edistymistään. Edistymisen tarkoitti myönteistä suhtautumista vankilan yleiseen järjestykseen, ahkeruutta ja huolellisuutta työssä sekä opiskelussa. Toisen maailmansodan jälkeen otettiin käyttöön uusi suljettua laitosta avoimempi vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon muoto, työsiirtola. Vuonna 1918 säädety laki ehdollisesta rangaistustuomiosta ilmensi erityispreveniivistä ajattelua, koska tämä rangaistusmuoto oli alkujaan tarkoitettu käytettäväksi tilapäisrikollisille, joiden voitiin olettaa ojentuvan ilman vankeusrangaistuksen kärsimistä.

MORAALIN, LUOTTAMUKSEN JA YHTEISKUNTAPOLITIIKAN VAIKUTUS

Rangaistuksen yleisestävä vaikutus alettiin Pohjoismaissa ymmärtää 1960-luvulla pelotuspreventiota laajemmin. Keskeistä on tässä ajattelussa rikosoikeudellisen järjestelmän yhteys moraalisiin. Rikosoikeus omalta osaltaan vahvistaa ja ylläpitää yhteiskunnassa vallitsevia moraalikäsitteitä, jossain määrin jopa luo uusia moraalikäsitteitä. Lainkäytön tasolla on olennaista kiinnijäämisriski, ei niinkään rangaistusten ankaruus. Merkittävä rangaistusjärjestelmän ulottuvuus on luottamus. Tehokkaan rankaisemisen oletetaan ylläpitävän ihmisten luottamusta rikosoikeudellisen järjestelmän tasapuoliseen toimintaan.

Suomessa alettiin 1970-luvun alkupuolelta lähtien määrittellä kriminaalipolitiikan tavoitteet osana yleistä yhteiskuntapolitiikkaa. Tähän kehitykseen vaikuttivat merkittävästi yhteiskuntatieteiden kasvanut painoarvo päätöksenteossa ja tutkimustieto rikollisuuden määrään vaikuttavista tekijöistä. Kriminologista tutkimustietoa alettiin hyödyntää kriminaalipoliittisessa päätöksenteossa. Kriminaalipolitiikan päämääräksi hahmotettiin rikollisuudesta johtuvien kustannusten ja muiden kärsimysten minimoiminen ja oikeudenmukainen jakaminen. Samalla korostettiin järjestelmän humanisuutta, joka on viimeisten parin vuosikymmenen aikana tarkentunut perus- ja ihmisoikeuksien huomioon ottamiseksi rikosvastausta määrättäessä.

Tässä uusklassiseksi nimetyssä ajatussuuntauksessa rikoksen oikeudenmukainen sovitus toimi rankaisemista hillitsevä tekijänä. Rangaistuksen määräämisen tasolla tärkeintä oli yhdenvertaisuus, suhteellisuus, laillisuusperiaate ja ennakoitavuus. Rikosoikeuden opetuksessa ei sannottavasti kiinnitetty huomiota erityisesti näkökohtiin vaan moraalisiin liittyvä yleisestävyys nähtiin riittävänä ja oikeastaan ainoana perusteena rankaisemiselle. Rangaistusmuodot rajoittuivat edelleen

VESA MOILANEN / LEHTIKUVA

Uudet rangaistusmuodot ovat monipuolistaneet kriminalipolitiikan kokonaiskuvaa.

sakkoon ja vankeuteen, mutta ehdollisen rangaistuksen käyttö lisääntyi erityisesti 1980-luvulta lähtien. Ehdollinen rangaistus alettiin nähdä entistä enemmän rankaisemisesta johtuvien kustannusten ja haittojen vähentäjänä. Tästä on selkeänä ilmauksena voimassa oleva sääntely (RL 6:9), jossa ei ole ehdollisen rangaistuksen määräämisen kriteerinä ennustetta tuomitun ojentumisesta ilman vankilaan passittamista.

Yhdyskuntapalvelun ja nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon liittyy vahva sosiaalintava funktio. Niiden käyttöönotto 1990-luvulla (yhdyskuntapalvelu kokeiluna osassa maata vuonna 1991, koko maata koskevana 1994 ja pysyvänä osana rangaistusjärjestelmää vuodesta 1997; nuorisorangaistus kokeiluna osassa maata vuodesta 1997 ja osana rangaistusjärjestelmää koko maassa vuodesta 2005) toi erityisestävyyden jälleen kriminaalipolitiikan agendalle. Yksilö pyritään saamaan vakuutuneeksi siitä, että normin noudattaminen on sen rikkomista edullisempi vaihtoehto sekä hänelle että yhteiskunnalle. Kummassakin seuraamuksessa korostuu tekijän lähtäminen ja sopeuttaminen muuhun yhteiskuntaan. Yhdyskuntapalvelussa rikoksenteikijä saa kosketuksen normaaliin työyhteisöön ja vastaavasti normaali työ-

yhteisö saa elävän kontaktin normia rikkooneeseen henkilöön. Nuorisorangaistuksen tärkein funktio on kasvatuksellinen. Tekijälle osoitetaan tekonsa soveltumattomuus yhteiskunnan sääntöihin ja häntä pyritään motivoimaan lailliseen käytökseen. Tekijää ei peloteta niinkään tulevien rangaistusten uhalla, vaan pyritään siihen, että hän sisäistäisi yhteisön normit tulevan käyttäytymisensä perustaksi. Uusimpana keinona minimoida vankeuden täytäntöönpanosta johtuvia kustannuksia otettiin käyttöön valvontarangaistus (vuonna 2011).

HOIDON SOVITTAMINEN SEURAAMUSJÄRJESTELMÄÄN?

Hoidon liittäminen rikosoikeuden seuraamusjärjestelmään on tullut uudelleen keskustelun kohteeksi viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana. Erityisesti on kysymys päihderiippuvaisten kuntoutuksista. Merkittävän osan rikoksista tekevät juuri päihderiippuvaiset. Enemmistö väkivaltarikoksiin syyllystyistä on teon tehdessään päihtynyt. Merkittävä osa varkauksista ja ryöstöistä tehdään puolestaan huumausaineiden ostoon tarvittavien varojen hankkimiseksi. Monet huumausaineen käyttäjät rahoittavat oman käyttönsä myymällä huumeita. Perinteinen hoitoideologia lähti siitä olettamasta, että ri-

Rikosoikeusjärjestelmän kova ydin on edelleen rangaistuksen yleisestävissä vaikutuksessa.

kollisuus on oire sairaudesta, joka siis tuli hoitaa rikoksen uusimisen estämiseksi. Nykyään puhutaan pikemmin kuntoutuksesta, jolla pyritään vapauttamaan rikoksiin syyllistynyt päihderiippuvuudesta ja lisäämään muutoinkin hänen sosiaalisia taitojaan. Hyvin voimakas päihderiippuvuus määritellään myös lääketieteellisesti sairaudeksi ja sairaita ovat myös ne, joilla on diagnosoitu mielenterveyden häiriö.

Hoidon ja kuntoutuksen sovittaminen rikosoikeuden järjestelmään ei ole ongelmatonta. Hoitoa ja kuntoutusta on monissa maissa liitetty osaksi ehdollista rangaistusta, nuorisorangaistusta, vankien ehdonalaista vapauttamista ja valvottua koevapautta. Vakavampi pulma on se, miten hoitoa voidaan käyttää rangaistuksen sijasta. Rangaistus on pohjimmiltaan moitetta. Miten voimme moittia rikokseen syyllistynyttä määräämällä hänet hoitoon? Syyntakeettoman rankaisematta jättämisen ymmärrämme hyvin, koska syyntakeeton ei ole syyllistynyt rikokseen, eikä siten ole olemassa normatiivista syytä hänen moittimiseensa. Hoidon ja kuntoutuksen määrääminen rangaistuksen sijaan saattaa loukata perin pohjin yksilöiden yhdenvertaisuutta. Miksi raittiin pahoinpitelijän on mentävä vankilaan, jos vakavasti alkoholi-soitunut, yhtä moitittavan rikoksen tehnyt toinen rikoksenteikijä määrätään vankilan sijasta hoitoon tai kuntoutukseen? Tai miksi satunnaisesti alkoholia nauttinut ja humalassa ajanut henkilö määrätään työläeseen yhdyskuntapalveluun, mutta siihen soveltumaton alkoholisti pääsee hoitoon? Klassinen rangaistusjärjestelmä on vain muutamane seuraamusvaihtoehtoineen selkeä ja tuottaa ennustettavissa olevia seuraamuksia. Hoidon ja kuntouttamisen ottaminen seuraamusjärjestelmän osaksi johtaa äärimmillään siihen, että kullekin rikoksenteikijälle räätälöidään juuri hänelle sopiva yksilöllinen rangaistus. Vaarana on liiallinen etäntyminen tekorikosoikeuden ihanteesta.

Hoitoa ja kuntoutusta on ehkä perus-

teltua käyttää rangaistuksen sijasta rikostyypeissä, joissa niiden käyttö ei ainakaan sanottavasti loukkaa tuomittujen yhdenvertaisuutta. Jos tietyn tyyppiin tekoihin syyllistyvät ovat lähes poikkeuksetta lääketieteellistä hoitoa tarvitsevia päihderiippuvaisia, eikö olisi parempi siirtää tällaiset teot kokonaan pois rikosoikeudellisen järjestelmän piiristä? Tyypillinen tähän luokkaan sijoittuva rikos on huumausaineen käyttörikos. Huumausaineiden käyttäjät olisi ohjattava sosiaali- ja terveystoimen asiakkaiksi ja jättää heidät jokseenkin systemaattisesti rankaisematta.

RIKOSOVITTELU OMA ROOLINSA

Ilman huomiota ei ole syytä jättää myöskään rikosten sovittelua. Suomessa rikossovittelu aloitettiin 1980-luvulla, lähinnä nuorten tekemien rikosten sovitteluna. Vuonna 2006 tuli voimaan laki rikosten ja eräiden riita-asoiden sovittelusta. Sovittelu edellyttää hyvää yhteistyötä poliisin, rikossovittelutoimiston, syyttäjien ja sosiaaliviranomaisten välillä. Sovittelun lakisääteistämisen myötä sovittelu on vakiintunut koko maan kattavaksi menettelyksi ratkaista tavanomaisia rikoksia, joissa niin osapuolten kuin yhteiskunnankin etu vaatii pikemmin sopimista kuin rankaisemista. Sovittelussa tekijä on toimiva subjekti, joka vaikuttaa aktiivisesti vuorovaikutuksessa toisten asianosaisten ja sovittelijan kanssa siihen, miten riita ratkaistaan.

RIKOKSETON ELÄMÄNTAPA TAVOITTEENA

Vankeusrangaistusten täytäntöönpanossa tavoitteena on se, että seuraamukset eivät saisi ainakaan lisätä rikoksen uusimisen riskiä. Vankeuslain 1 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Tätä säännöstä täydentää

vankeuslain 1 luvun 3 §:n 3 momentti, jonka mukaan vangin mahdollisuuksia ylläpitää terveyttään ja toimintakykyään on tuettava sekä vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja on pyrittävä ehkäisemään. Tämä tarkoittaa sitä, että vankeuden täytäntöönpanon tavoite on rikokse- ton elämäntapa, jota pyritään edistämään vankeuden suunnitelmallisella järjestämisellä, lisäämällä avovankilatytäntöönpanon osuutta, valvotulla koevapaudella sekä ehdonalaisella vapauttamisella ja siihen liitettävällä valvonnalla. Myös rangaistukseen sisällytettävien toimintaohjelmien tavoitteena on rikoksettoman elämäntavan edistäminen. Vanki ei ole toimenpiteiden kohde vaan toimiva subjekti.

LOPUKSI

Suomalaisen rikosoikeusjärjestelmän kova ydin on edelleen rangaistuksen yleisestävissä vaikutuksessa, jossa puolestaan keskeistä on kriminaalipolitiikan rooli osana yleistä yhteiskuntapolitiikkaa, rikosoikeuden ja moraalien läheinen yhteys sekä ihmisten luottamus toisiinsa ja yhteiskunnan instituutioihin. Uudet rangaistusmuodot ovat monipuolistaneet kriminaalipolitiikan kokonaisuutta. Kriminaalipolitiikan lähtökohtana on kuitenkin edelleen rangaistuksen määräytyminen teon moitittavuuden mukaan sekä perusoikeusmyönteinen, demokraattinen, moniarvoinen ja liberaali yhteiskuntanäkemyks, jossa rikosoikeudella on sijansa yhteiskuntapolitiikan viimesijaisena keinona, *ultima rationa*. ■

Kirjoittaja on rikos- ja prosessioikeuden professori Itä-Suomen yliopistossa.

Myytti kansan ankaruudesta

Erittäin laajalle levinneen ja usein toistetun näkemyksen mukaan kansa tai kadunmies edustaa keskimääräistä ankarampaa kriminaalipoliittista linjaa. Näkemys on historian valossa virheelinen ja nykyaikaankin liitettynä vähintään ongelmallinen. Kiinnostavaa on, miksi tämä sitkeä käsitys elää ja on ehkä jopa vahvistunut. Samoin on huomionarvoista se, että rankaisemiseen ja kontrolliin liittyvien asenteiden ja niiden vaihteluiden syyt jäävät säännöllisesti avoimeksi, kun kansan mielipiteistä ja asenteista puhutaan.

Maisema avartuu, kun sitä katsoo riittävän korkealta. Metsä erotuu puilta. Yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkastelussa pitkät historialliset kaaret nostavat esille muutoksia, joiden kautta myös lyhemmän aikavälin trendejä ja ilmiöitä voi analysoida.

Kun kansasta puhutaan, on aina syytä olla tarkkana sen suhteen, mitä sillä tarkoitetaan ja mihin sillä viitataan. Tutkiva katse on heti aluksi syytä suunnata kulloisenkin yhteiskunnan sosiaaliseen rakenteeseen; sen sääty-, luokka- tai ryhmäjakoon. Kansa viittaa jo käsitteellisesti aina suuriin joukkoihin, enemmistöihin. Kansa on myös ylempien säätyjen, luokkien ja ryhmien alapuolella. Kansa ja eri tavoin määrittyvä eliitti ovat ikään kuin toistensa vastapooleja.

Itse asiassa pitkän aikajänteen yhteiskunta- ja oikeushistorian ytimessä on aina ollut ylä- ja alaluokan välisen valtasuhteen määrittäminen ja sääntely erilaisin, myös oikeuden, keinoin. Erilaisia ratkaisumalleja etsittiin jo varhain Antiikin Kreikassa ja laajemminkin Välimeren kulttuuripiirin alueella. Tunnettu ateenalainen lakimiessovittelija **Solon** (640–558 eKr) laati toimenpideohjelman yhteiskunnallisten epäkohtien poistamiseksi. Sen ytimessä

oli oikeudenmukainen vallanjako ylä- ja alaluokan välillä.

Samoin toimittiin Rooman valtakunnassa. Yläluokan (patriisien) ja kansan (plebeijit) välisen vallan tasapainon hakeminen johti XII taulun lakeihin 450 eKr. Myöhemmin tasavallan kaudella (joka päättyi 31 eKr) luotiin sellaisia vallanjaon muotoja, jotka ovat jopa modernin oikeusvaltion näkökulmasta relevantteja. Vallankäyttö sidottiin entistä tiukemmin lakeihin ja erilaisilla rotaatio- ja valintamekanismeilla pyrittiin estämään vallan keskittymisen haittavaikutuksia.

Vaikka nykyaikana yhteiskunnan rakenne on huikeasti monimuotoisempi kuin antiikin aikana tai ennen teollistumista, sama kysymys kansan ja eliitin välisestä suhteesta on edelleen ajankohtainen myös demokraattisen oikeus- ja hyvinvointivaltion kontekstissa.

Kansa on jo lukumääränsä vuoksi merkittäviä tekijä, joka valtaapitävien on otettava huomioon. Varsinkin liberaalisen demokratian läpimurron jälkeen kansan mielipiteet on pitänyt ottaa huomioon vallankäytön legitimeettiperustan turvaamiseksi. Poliittiselle vallankäytölle on haettu oikeutusta kansan kautta.

Kansan merkitystä on myös alleviivat-

tu jopa pahimmissa diktatuureissa. Niissä ”kansan tahto”, joskin johtajan tai valtaeliitin tulkitsema, on nostettu poliittisen vallankäytön keskiöön. Aatehistoriassa tämä totalitaristisiin valtioihin liittyvä traditio, jota erityisesti filosofi **Karl Popper** (1902–1994) on ankarasti kritisoinut (*The Open Society and its Enemies* -teoksessaan, 1945), henkilöityy geneveläisen valistusajattelun suurnimen **Jean-Jacques Rousseau** (1712–1778) ajatuksiin. Rousseau käyttämä käsite ”yleistahto” (*volenté generale*) viittasi ”kansan parasta” edustavaan politiikkaan eikä kansalaisten enemmistön mielipiteeseen. Tämän kansan parhaan ja siihen liittyen yleisen edun tulkitsijoita on sittemmin vallan areenoilla riittänyt – jopa demokratioissa. Mutta palatkaamme vielä historiaan.

Sääty-yhteiskunnassa talonpojat muodostivat kansan suuren enemmistön ja tämänkin säädyn alapuolella oli vielä suuri ja kasvava joukko väestöä säätyjaon ulkopuolella. Suomessa autonomian aikana tilattoman väestön (torpparit, mäkitupa-laiset) määrä kasvoi kaikkein nopeimmin. Teollistumisen myötä syntyi työväenluokka, josta tuli merkittävä osa kansaa teollistuvassa yhteiskunnassa. Omana aika-

Esimerkiksi tutkimustieto eriarvoisuuden ja ankaroituvien rangaisten yhteydestä pitäisi ottaa vakavasti, koska trendiä voi tänään luonnehtia globaaliseksi.

namme kansa taas sisältää heterogeenisen joukon erilaisia keskiluokan alapuolella olevia ryhmiä.

Rankaisemisen ja muun kontrolli historiaa käsittelevä tutkimus kertoo, kuinka kontrollin ankaraus ja vastaavasti lievyys liittyvät elimellisesti yhteiskunnan rakenteisiin.

Yhteiskunta-ajattelun klassikoista erityisesti **Émile Durkheim** (1858–1917) toi esille jo klassikon aseman saaneessa historiallisvertailevassa artikkelissaan (Two laws on penal evolution, 1900) säännönmukaisuuden kovien rangaistusten ja yksivallan välillä: mitä lähempänä regiimi on yksinvaltaa (absolutismia), sitä ankarampia rangaistuksia käytetään. Vastaavasti, jos vallanjako etäänny yksinvalta, lievenevät rangaistukset.

Durkheimin analyysi saa vankkaa tukea kontrollipolitiikan historian tutkimuskirjallisuudesta. Hierarkiat vahvistavat tarvetta ylläpitää kovaa kontrollia ankaria sanktioita hyväksikäyttäen. Jos säätyjen tai yhteiskuntaluokkien välinen kuilu on syvä, yhteiskunta ei pysy koossa ilman ankaria sanktioita. Rankaisemisen ja muun kontrollin historia yksinvallan aikakaudella (erityisesti 1500- ja 1600-luvuilla) on paras todiste tästä. Talonpoikaiskapinat ja kaupunkien pienporvariston protestit tukahdutettiin kovalla kädellä tiellä säätyyhteiskuntaan ja yksinvaltaan.

Lievemmän yhteiskunnallisen kontrollin syyt ovat edellä sanotulle vastakkaiset: demokratian synty ja eteneminen valituksen kaudella ja sen jälkeen lievensivät rangaistuksia. Näin kävi, koska yhteiskunnallisen järjestyksen ja valtarakenteen ylläpitäminen onnistuu helpommin, kun laajempi osa kansasta pääsee osalliseksi yhteiskunnalliseen vallankäyttöön. Tällöin kysymys on siitä, että osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuudet luovat myös tyytyväisyyttä elämisen perusehtoihin ja samalla vähentävät protestointialttiutta.

Esitetyt historialliset tarkastelut kerto-

vat myös välillisesti oikeustajunnasta. Lievempiä rangaistuksia kannattivat yhteiskunnan keskikerrokset ja alemmat säädyt. Erityisen selvästi tämä tuli esille valistuksen aikakaudella 1700-luvun lopulla. Valistuksen rikosoikeus oli porvariston (kolmannen säädyn) rikosoikeutta, jota myös sitä alemmat ryhmät tukivat.

Tämä näkyi myös Kustaa III:n ajan (1771–1792) Ruotsissa, jolloin rikosoikeutta lievennettiin ja esimerkiksi kidutuksen käyttö tunnustuksen hankkimiskeinona poistettiin. Kuolemanrangaistuksen vähentämisessä ei päästy niin pitkälle kuin kuningas olisi halunnut ylimpien säätyjen ankaran ja itsepintaisen vastustuksen vuoksi.

Suomen säätyvaltiopäivillä 1860-luvulla toistui sama kuvio: alemmat säädyt halusivat lieventää rangaistuksia enemmän kuin mihin aatelisto ja papisto olivat valmiita taipumaan. Tämä koski erityisesti kuolemanrangaistuksia, joiden käyttö oli tosin de facto lopetettu jo Nikolai I:n vuonna 1826 antamalla asetuksella. Kuolemanrangaistuksen sijaan käyttöön tuli Siperiaan karkotus, joka oli rikosoikeudellisena seuraamuksena voimassa vuoteen 1888 saakka.

Omassa ajassamme kuva eri ihmisryhmien asenteista rankaisemisen kysymyksissä ei ole yhtä selkeä. Selvää kuitenkin on se, että näkemykset oikeudenmukaisista rangaistuksista vaihtelevat esimerkiksi rikostyyppien mukaan. Näyttöä on myös koulutuksen, sukupuolen ja poliittisen ideologian vaikutuksesta arvoihin ja asenteisiin. Korkea koulutustaso, tiedon kasvu, näyttää yleensä johtavan lievempiin asenteisiin. Samoin naiset ovat jossain määrin miehiä lempeämpi asenteiltaan. Poliittinen oikeisto taas on länsimaisissa demokratioissa säännönmukaisesti ajanut kovempaa kriminaalipoliittista linjaa kuin vasemmisto. Erityisesti tämä koskee oikeistopopulistisia puolueita tässä ajassa.

Esille nostetut kysymykset ovat erityisen ajankohtaisia, kun ne linkitetään oman aikamme poliittiseen todellisuuteen. Muutkin kuin selkeästi oikeistopopulistiset puolueet kalastavat ääniä nimenomaan vaatimalla ankarampia rangaistuksia ja kovempaa kontrollia.

Vaatimukset voivat olla ymmärrettäviä erityisesti terroritekojen jälkeisissä tunnelmissa. Erilaiset kriisit ovat kautta aikojen johtaneet ankariin kontrollipoliittisiin toimenpiteisiin. Näistäkin toimista ja niiden tehosta on tutkimustietoa.

Demokraattinen oikeus- ja hyvinvointivaltio on joutunut viime vuosina kovenemaan testiin niin Euroopassa kuin sen ulkopuolellakin. Miten voimme taistella ja varautua oikeusvaltion perusteisiin kohdistuvia hyökkäyksiä ja uhkia vastaan?

On helppo sanoa, mutta vaikeampi toteuttaa ajatusta kylmän viileästä harkinnasta. Demokratian ihanteiden mukaan oikea hetki pohtia eri rikosten rangaistusarvoja olisi rauhallinen yhteiskunnallinen tilanne.

Tänä aikana, jolloin puhutaan totuuden jälkeisestä ajasta, olisi erityisen paljon panostettava tutkimukseen ja kuultava tutkijoita. Esimerkiksi tutkimustieto eriarvoisuuden ja ankaroituvien rangaisten yhteydestä pitäisi ottaa vakavasti, koska trendiä voi tänään luonnehtia globaaliseksi. Jos ja kun ankaroituvaa linjaa heijastava vankiluku nousee, mistä se kertoo? Juuri tällaisiin kysymyksiin, voi tutkimustieto kontrollipolitiikan historiasta antaa valaisua.

Yhteiskuntapoliittiset ratkaisut ovat luonnollisesti poliittisten päätöksentekijöiden käsissä. Ne ovat väistämättä vaikeita. Tutkimustietokaan ei ole kaikilta osin yksiselitteistä ja monet vaikeat ongelmat edellyttäisivät jatkuvaa lisätutkimusta ja ilmiöiden seuranta. Se onko tutkimukselliseen analyysiin poliittista tahtoa, ratkaisee paljon oikeusvaltion tulevaisuudesta. ■

Kirjoittaja on oikeushistorian ja roomalaisen oikeuden professori Helsingin yliopistossa.

Rangaistuksen vai rankaisijan oikeutus?

Rankaisun oikeuttaminen kuuluu moraalii- ja oikeusfilosofian klassisiin kysymyksiin. Väärin-tekijän rankaiseminen tuntuu lähtökohtaisesti moraalisesti oikealta ja oikeudenmukaiselta toiminnalta, mutta perustelut eivät kuitenkaan ole itsestään selviä. Kysymys rankaisun oikeuttamisesta on aina ajankohtainen, koska rankaisemisessa puututaan radikaalilla tavalla ihmisen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, vapauteen sekä ihmisarvoon. Rangaistus lähtökohtaisesti tuottaa jonkinasteista kärsimystä.

Rankaisua edeltää aina ajatus oikeasta ja väärästä. Kun joku on toiminut väärin, hänen ajatellaan ansaitsevan rangaistuksen. Vaikka nykyään erilaiset sosiaaliset yhteenliittymät (yheteisöt, ryhmät, perheet, kaveriporukat) rankaisevat sosiaalisen normiston rikkojaa eri tavoilla, vakavampi rangaistuspolitiikka ja eriasteisten rankaisujen täytäntöönpano on siirtynyt valtiolle. Näin ollen oikeutukseen rankaista linkittyy vielä ehkä hankalammin perusteltavissa oleva oikeutus, nimittäin kysymys siitä, miksi valtiolla on oikeus rankaista?

Rankaisun oikeutusta pohdittaessa keskustelu valtiovalan roolista ja oikeutuksesta rankaista jää helposti ohueksi. Rankaisun oikeuttaminen lähtee sen sijaan liikkeelle

tyypillisistä teorioista, kuten rankaisun hyötynäkökulmasta (seurausetiikka, utilitarismi), rankaisun rikosta sovittavasta elementistä (retribuutio) tai näiden yhdistelmästä.

Seurauseettiset teoriat keskittyvät rankaisun oikeuttamiseen rankaisun seurauksien pohjalta. Seurauksien perustelua voi olla useita, kuten ehkäisekö tai vähentääkö rankaisu rikollisuutta, kuntouttaako se rikoksen tekijän takaisin mallikansalaiseksi tai ohjaako se muita toimimaan lainkuuliaisesti. Ideana on, että jokin muuttuu ja rangaistus on perusteltu ja hyödyllinen.

Retributiivinen rangaistus-teoria lähtee taas siitä oletuksesta, että rangaistus on luonnollinen seuraus rikoksesta, eikä se tarvitse muuta perustelua. Tällöin rikollinen sovitaa rangaistuksella tilinsä yhteis-

kunnan kanssa ja sillä siisti. Toisarvoista on se, onko rangaistuksesta jotain muuta hyötyä.

Seuraavassa tarkastelen rankaisua hieman erilaisesta lähtökohdasta, nimittäin rankaisijan eli valtiovalan oikeuttamisen kautta. Filosofista keskustelua aiheesta on käyty jo antiikin ajoista lähtien. Englantilainen matemaatikko ja filosofi **Alfred North Whitehead** totesi aikoinaan eurooppalaisen filosofian olevan vain sarja reunahuomautuksia **Platonin** teoksiin, joten sieltä on ehkä hyvä lähteä liikkeelle.

SOKRATES KUOLEMAAN TUOMITTUNA

Filosofian isä, **Sokrates** tuomittiin kuolemaan uskonnollisista ja moraalisisista rikkomuksista. Häntä syytettiin muun muassa pahantekijäksi, joka ”turmelee nuorisoa”, sekä jumalanpil-

kasta, koska hän ei ”kunnioita valtion jumalia, vaan joitakin vieraita daimoneja”.

Kuolemantuomio johti Sokrateen pohtimaan rankaisua valtiovalan oikeutuksen pohjalta.

Kriton-dialogi, joka kuuluu Platonin varhaisiin dialogeihin, esittää ne tärkeät kysymykset, joihin poliittisessa filosofiassa on pyritty siitä lähtien vastaamaan: Voidaanko kansalaistottelemattomuus oikeuttaa? Onko kansalaisilla moraalinen velvollisuus totella lakia? Mistä valtiovalta saa moraalisen auktoriteetin käskää kansalaisiaan?

Dialogissa tulee vaihe, jossa Sokrates kuvaa kuvitteellista keskustelua hänen sekä Ateenan lakien ja valtion kanssa. Keskustelun aiheena on, kuinka kansalaisen poliittinen velvoite, valtiovalan

moraalinen oikeutus vaatia kuuliaisuutta on perustelta- vissa, eli mistä syntyy myös oikeus rangaista? Lait kysyvät Sokrateelta ”Eikö meillä ole sellainen sopimus, että val- tion langettamiin tuomioihin on tyydyttävä?”

Nyt tietenkin on kysyttävä, mihin tämä sopimus perus- tuu. Kuinka esimerkiksi Sok- rateelle on syntynyt velvoite tai velvollisuus noudattaa kau- punkivaltionsa lakeja?

Dialogissa Lait esittävät, että se joka ei tottele valtion lakeja tekee kolmin kerroin väärin. Ensimmäiseksi Lait ja Valtio ovat ikään kuin Sok- rateen vanhemmat, he ovat antaneet hänelle elämän. Toiseksi Lait ja Valtio ovat toimineet Sokrateelle suojeli- joina ja antaneet hänelle kai- ken sen hyvän, mistä hän on nauttinut elämänsä ajan, joten Sokrateen tulisi olla kiitollin- nen. Kolmanneksi Sokrates on itse suostunut noudatta- maan Lakeja ja Valtiota, koska ei ole Ateenasta poistunut ja

suostumus luo moraalisen velvoitteen tehdä kuten on suostunut tai sopinut.

VALTIOVALLAN OIKEUTTAMINEN

Poliittista velvoitetta tutkinut filosofi **A. John Simmons** löytää Kriton-dialogista kol- me valtiovallan oikeuttami- seen pyrkivää kantaa, joihin voidaan palauttaa lähestulkoon kaikki Platonin jälkeen tulleet valtiovallan oikeutuksen pe- rustelut:

Kansalaisen suhde valtioon on kuin lasten suhde vanhem- piin. Rooli kansalaisena tuo mukanaan velvollisuuden to- tella ja valtiolle legitimitietin.

Kiitollisuus siitä, että valtio on mahdollistanut kansalai- sen olemassaolon ja tukenut sitä erinäisin tavoin. Henkilö on ottanut vastaan kaiken sen hyvän, mitä valtio on hänelle tuottanut ja suostunut ole- maan valtion alueella poistu- matta. Hänelle syntynyt vel- vollisuus totella valtiovallan asettamia lakeja.

Tottelemattomuus johtaisi onnettomuuteen ja olisi vää- rin oikeudenmukaisia insti- tuutiota kohtaan. Ihmisellä on luonnollinen velvollisuus pyr- kiä oikeudenmukaisuuteen tai hyvyteen.

Perustelut eivät ole aukot- tomat ja Simmons on tarkas- tellut niitä kriittisesti. Ensini- näkin analogia perheen ja valtion välillä on ontuva: poliittisen yhteisön vertaaminen ei-poliittiseen yhteisöön, eli perheeseen, tuntuu moraa- lisen velvollisuuden etsinnässä kaukaa haetulta, vaikka tätä perustetta on käytetty histo- rian saatossa useastikin. Vaika vertailu olisikin pätevä, on hankala luoda moraalinen vel- vollisuus esimerkiksi sisaruk- seen vain sen perusteella, että on olemassa verisukulaisuus- suhde. Tässä suhteen laadulla on huomattavasti enemmän merkitystä, kuin sillä että ky- seessä on sukulainen.

Vastavuoroisuus, kiitollisuudenvelka ja suostumus -teoriat kaatuvat itse asiassa

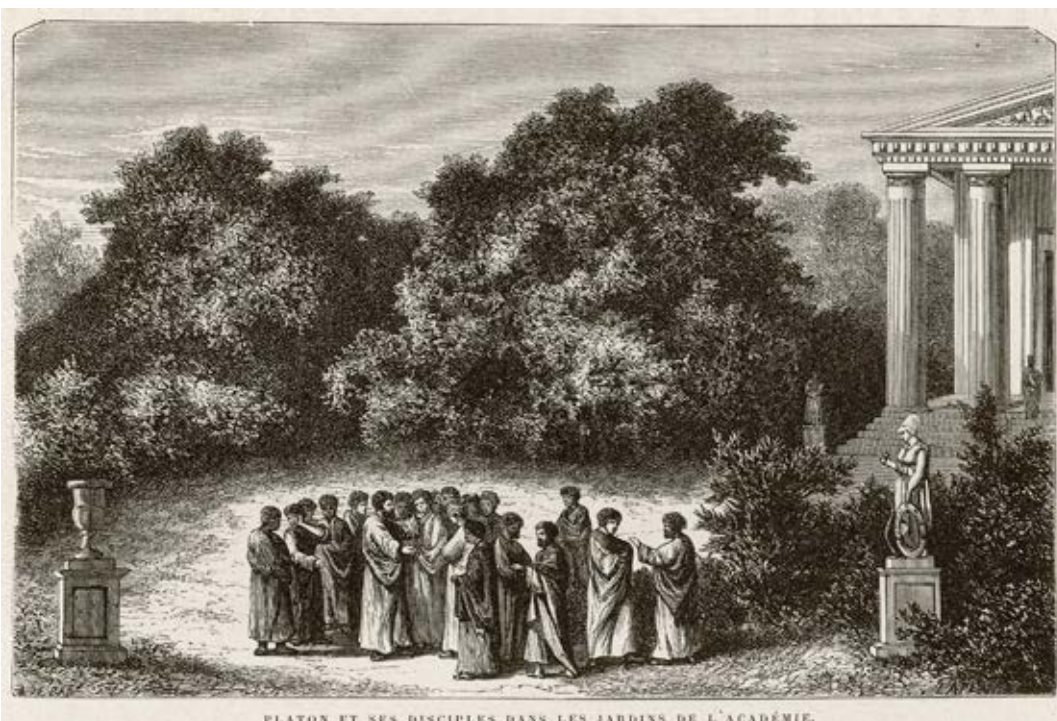
kaikki samaan ongelmaan: va- paaehtoisuus on näennäistä. Valtiolta saamista eduista on lähes mahdotonta kieltäytyä, eikä perusteluksi voida sanoa sitä, että nämä edut ovat hyö- dyllisiä. Tästä Simmons esittää esimerkin. Kuvitellaan tilanne jossa hullu tiedemies kaappaa sinut laboratorioonsa ja pistää sinuun injektioneulalla väkisin ainetta, joka kaikeksi yllätyk- seksi tekee sinut voimakkaam- maksi, älykkäämmäksi ja kau- niimmaksi. Voi olla, että olet tyytyväinen lopputulokseen, mutta voidaanko tästä päätel- lä, että olet jonkinlaisessa mo- raalisessa kiitollisuudenvelassa tälle hullulle tiedemiehelle.

Viimeisenä kohtana on ihmisen luonnollinen velvol- lisuus pyrkiä hyvyteen tai oikeudenmukaisuuteen. Ole- tetaan että valtio on epäoi- keudenmukainen, jolloin sen oikeusnormisto sisältää epä- oikeudenmukaisia lakeja. Oli- si absurdia väittää, että koska meillä on luonnollinen velvol- lisuus edistää oikeudenmukai- suutta, meidän tulee noudattaa näitä epäoikeudenmukaisia oi- keusnormeja. Tilannehan olisi tietenkin päinvastoin. Meidän tulisi rikkoa epäoikeudenmu- kaista oikeusnormistoa, jotta olisi mahdollista luoda oikeu- denmukainen yhteiskunta.

Kritiikistä huolimatta eteenpäin on mentävä ja Pla- ton käsitteleekin erityisesti rankaisua tarkemmin dialo- gissa *Gorgias*.

RANKAISUN PARANTAVA VAIKUTUS

Gorgias lähtee liikkeelle pu- hetaidosta ja sen määritte- lystä, mutta ajautuu hyvinkin moniin erilaisiin keskustelui- hin. Rankaisun oikeutuksen kannalta mielenkiintoista on keskustelu siitä, onko väärin tekeminen pahempi asia kuin vääräyden kärsiminen.

PLATON ET SES DISCIPLES DANS LES JARDINS DE L'ACADÉMIE.

Piirroksen teksti: Platon oppilaineen akatemian puutarhassa.

→ Sokrateen mukaan väärin tekeminen on ilman muuta pahempi asia ja vielä pahempi asia se on silloin, jos väärin tekijä ei saa rangaistusta. Oikeudenmukainen rangaistus vapauttaa sielun pahasta ja ilman rangaistusta jääminen olisi kuin sairas jäisi ilman hoitoa.

”...miten paljon onnettomampaa on elää sairaan sielun kuin sairaan ruumiin kanssa, sielun joka on turmeltunut ja rikollinen ja epäpyhä.” Tästä pahasta vapauttaa rangaistus. Rangaistuksen parantava vaikutus on myös ollut esillä **Aristoteleen**, **Tuomas Akvinalaisen** ja **Hugo Grotiuksen** filosofioissa.

Platon ei kuitenkaan kerro, miksi juuri rankaiseminen on se keino vapauttaa tästä pahasta ja olisiko mahdollisesti jotain muuta keinoja, jolla ”pahuus” saataisiin pois sielusta. Platonin filosofioissa kuitenkin perustavanlaatuisena ajatuksena on se, että tietämättömyys johtaa huonoihin tekoihin, jolloin voisi kuvitella, että rangaistuksen voisi korvata esimerkiksi opetuksella oikeasta ja väärästä.

Dialogissa Sokrates tuo esille rangaistuksen kaksi puolta. Väärin tekijä joko muuttuu oikeudenmukaisen rangaistuksen seurauksena paremmaksi ja rangaistuksesta on näin ollen hyötyä, tai sitten hänestä tulee varoittava esimerkki muille, jolloin voidaan puhua rangaistuksen pelotevaikutuksesta. Pelotevaikutus on sittemmin ollut useilla filosofeilla yhtenä rankaisuun oikeuttavana perusteena niin **Thomas Hobbesin**, **John Locken**, **Cesare Beccarian** kuin myös **Jeremy Benthamin** rangaistusfilosofioissa.

Pelotevaikutus ei kuitenkaan yksinään perustele, miksi juuri rikoksentehtyjää tulisi

rangaista tai voisiko pelkkä rangaistuksen uskottava esittäminen riittää pelotukseksi. Ensimmäisessä tapauksessa riittää, että jotain henkilöä rangaistaan niin ankarasti, että muut pelkäävät rangaistusta. Toisessa tapauksessa taas rangaistuksen täytäntöönpano näyteltäisiin ja kansalaiset jäisivät siihen uskoon, että rikollinen on kärsinyt rangaistuksen, mutta todellisuudessa kukaan ei kärsisi valerangaistuksesta. Utilitaristisesti ajateltuna jälkimmäinen vaihtoehto olisi kaikkein järkevin, koska tällöin ei aiheutuisi kenellekään kärsimystä.

On tärkeää huomata, että vaikka rangaistuksen tai rangaistusta toteuttavien instituutioiden oikeuttaminen ovat perustavanlaatuisia kysymyksiä, niin tyhjentävää vastausta näihin ei ole saatu yli kahden tuhat vuoden aikana. Silti instituutioita pidetään itsistään selvinä, hyödyllisinä ja oikeudenmukaisina.

Olemme kasvaneet yhteiskuntaan, jossa asiat ovat kuten ne ovat, ja helposti ajatteleme, että koska asiat toimivat jokseenkin hyvin, niillä on myös moraalinen perustelu olemassaololleen. Tämän takia on erittäin tärkeää kyseenalaistaa erityisesti itsestäänselvyyksiä ja ehkä sitä kautta oppia jotain uutta maailmasta. ■

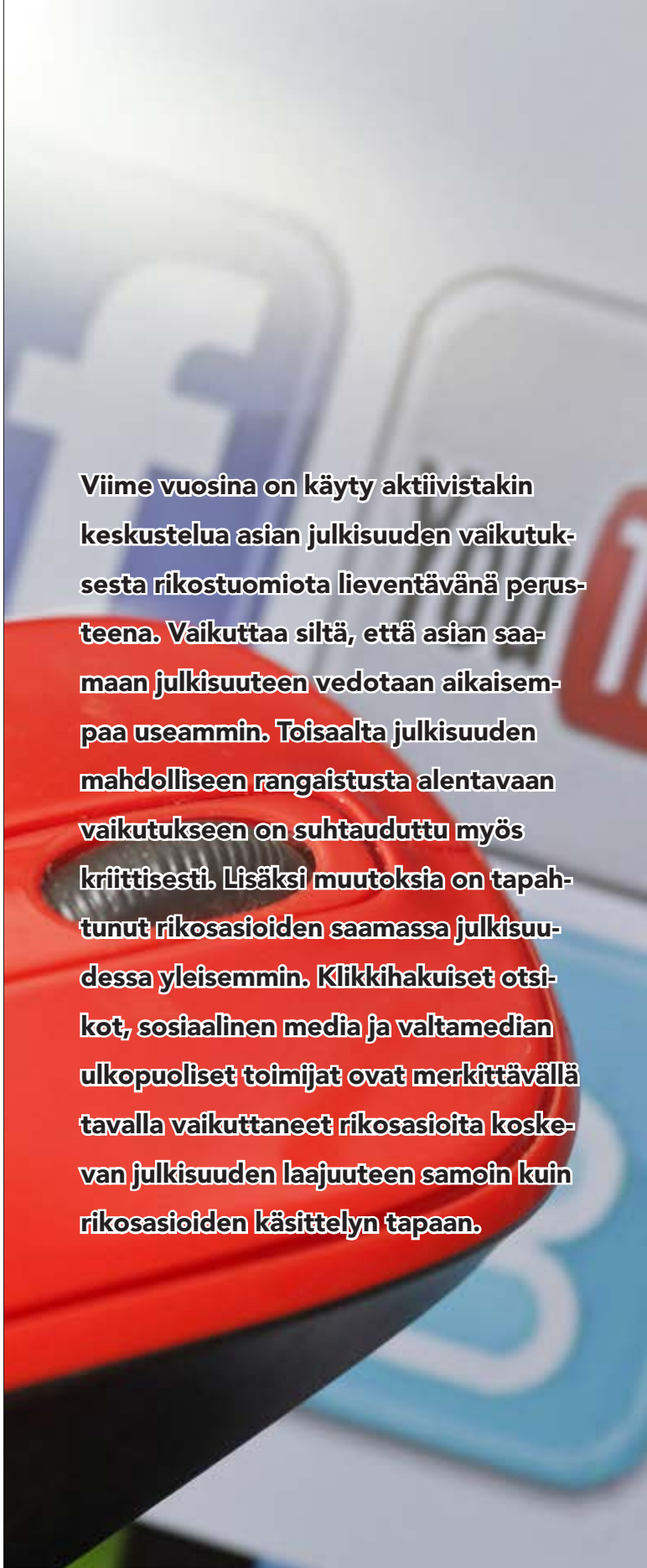
Kirjoittaja on vt. yliopettaja Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksessa.

LÄHTEITÄ:

Platon: *Kriton*. Teoksessa *Teokset I*. Toinen painos. Suomentanut Marianne Tyni. Otava 1999.

Platon: *Gorgias*. Teoksessa *Teokset II*. Toinen painos. Suomentanut Marja Itkonen-Kaila. Otava 1999.

Simmons, A. John: *Political Philosophy*. Oxford University Press 2008.

**Viime vuosina on käyty aktiivistakin keskustelua asian julkisuuden vaikutuksesta rikostuomiota lieventävänä perusteena. Vaikuttaa siltä, että asian saamaan julkisuuteen vedotaan aikaisempaa useammin. Toisaalta julkisuuden mahdolliseen rangaistusta alentavaan vaikutukseen on suhtauduttu myös kriittisesti. Lisäksi muutoksia on tapahtunut rikosasioiden saamassa julkisuudessa yleisemmin. Klikkihakuiset otsi-
kot, sosiaalinen media ja valtamedian ulkopuoliset toimijat ovat merkittäväällä tavalla vaikuttaneet rikosasioita koskevan julkisuuden laajuuteen samoin kuin rikosasioiden käsittelyn tapaan.**

Julkisuuslennus tuomioon?

Voimassa olevan rikoslain lähtökohta on selvä. Rikoslain 6 luvun 7 §:n 1 kohdan mukaan rangaistusta lieventävänä seikkana on otettava huomioon tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomios- ta aiheutuva muu seuraus. Vakiintuneesti on katsottu, että rikoksen saama poikkeuksellinen julkisuus voi olla säännöksessä tarkoitettu tuomiosta aiheutuva muu seuraus, jonka perusteella rangaistusta voidaan kohtuullistaa.

Säännöksessä on kysymys rangaistuksen kohtuullistamisperusteesta. Kohtuullistamisperusteilla tarkoitetaan tilanteita, joissa tekijälle tuomittavaa seuraamusta on syytä alentaa seuraamuksen tekijälle aiheuttaman kohtuuttoman vaikutuksen välttämiseksi. Kysymys ei siis ole tekijän tekoon tai häneen kohdistettavaan moitearvosteluun liittyvästä arvottamisesta vaan nimenomaan pyrkimyksestä välttää tekijälle koituvaa kohtuutonta loppu- tulosta.

Säännös lisättiin rikosla- kiin 1970-luvun puolivälissä rangaistuksen mittaamista koskevaa sääntelyä uudistet- taessa (HE 125/1975 II vp). Pyrkimyksenä oli minimoida

rikoksentekijää kohtaavien virallislousteisten seura- musten ja rikoksesta johtu- vien tosiasiallisten seurausten kohtuutonta kasautumista. Rikoksen saama julkisuus mainittiin esityksessä nimen- omaisesti mahdollisena ran- gaistuksen kohtuullistamisen perusteena (HE 125/1975 II vp, s. 16). Säännös oli jo tuol- loin tarkoitettu poikkeukselli- sesti ja varovaisesti sovellet- tavaksi. Toisaalta esityksessä todetaan, että vähäisenkin rikoksen saama julkisuus voi tuhota rikoksentekijän koko tulevaisuuden, minkä vuoksi kohtuullistamiselle voi olla perusteita (HE 125/1975 II vp, s. 16/II).

Rikoslain yleisiä oppeja koskevien säännösten uu- distamisen (HE 44/2002 vp, L 515/2003) jälkeen koh- tuullistamisperusteista on säädetty rikoslain 6 luvun 7 §:ssä. Säännöksen lähtökoh- ta on edelleen sama. Rikok- sen moitearvosteluun kuulu- mattomat kohtuusperusteet voivat tietyissä tilanteissa perustella rangaistuksen lie- ventämisen.

Julkisuuden osalta on edellytetty, että rikoksen saa- man julkisuuden tulee olla poikkeuksellista (HE 44/2002 vp, s. 200/I). Säännöksen

lähtökohtana siis on, että rikosasioita käsitellään julki- suudessa ja että tavanomai- sen julkisuudessa tapahtuvan rikosasian käsittelyn ei tulisi johtaa rangaistuksen kohtuul- listamiseen. Rikoksen saaman säännönmukaisen mediajul- kisuuden ei tulisi vaikuttaa rangaistukseen lieventävästi, vaan edellytetään, että rikok- sen saama julkisuus nousee kohtuuttomiin mittasuhteisiin.

Tämänkaltaisella julkisuu- della on usein myös muita vaikutuksia tekijän tai joskus jo rikoksesta epäillyn elä- mään. Saattaa hyvin olla, että tekijä menettää rikok- sesta seuraavan julkisuuden vuoksi työpaikkansa, kokee ongelmia perhe-elämässä ja ystävyyssuhteissa tai joutuu jopa hänelle entuudestaan tuntemattomien ihmisten epäasiallisten reaktioiden kohteeksi. Tällöin kysymys voi olla keskimääräistä huo- mattavasti tuntuvammasta seuraamusten ja seurausten kasautumisesta ja säännös voi tulla sovellettavaksi.

JULKISUUS KOHTUULLIS- TAMISPERUSTEENA OIKEUSKÄYTÄNNÖSSÄ

Oikeuskäytännössä asian saaman poikkeuksellisen jul- kisuuden lieventävään vaiku-

tukseen on suhtauduttu mel- ko pidättyväisesti. Keskeinen ratkaisu on KKO 2006:44, jossa oli kysymys SM-sarjassa jalkapalloa pelanneen jouk- kueen luottamustoiminnas- sa toimineiden henkilöiden tekemistä verorikoksista. Korkein oikeus katsoi, että tällaiseen toimintaan liittyvä säännönmukaisesti julkisuut- ta ja että toimintaan liittyviä sekä myönteisiä että kieltei- siä seikkoja käsitellään julki- suudessa valtakunnallisella- kin tasolla. Asiaa ei KKO:n mukaan ollut käsitelty jul- kisuudessa poikkeuksellisia mittasuhteita saavalla tavalla eikä tekijöiden rangaistuksia kohtuullistettu.

Viimeksi julkisuuden ja muiden seuraamusten ka- sautumista on tarkasteltu rat- kaisussa KKO 2017:31, jossa oli kysymys asianajajana toi- mineen henkilön syyllistymi- sestä lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. KKO:n mu- kaan asian saama julkisuus ei ollut poikkeuksellisen laajaa, minkä lisäksi tekijä oli ollut tietoinen siitä, että seksuaalirikokseen syyllistyminen vai- kuttaa kielteisesti asianajajan ammatin harjoittamiseen. Merkitystä ei annettu myös- kään läheisiin kohdistuneiden suhteiden heikentymiselle. →

Jatkossa, kun tuomioistuimissa pohditaan julkisuuden vaikutusta kohtuullistamisperusteena, rikosuutisoinnin muuttunut kenttä joudutaan ottamaan huomion.

→ Säännöksen varovaista soveltamista ilmentävä lähtökohta on sinänsä perusteltu. Rikosasiat ovat usein yleistä kiinnostusta herättäviä eikä yllättävää useinkaan ole, että rikosasioita käsitellään julkisuudessa joko tiedotusvälineiden toimesta tai asia saa julkisuutta muulla tavalla. Tietyissä tilanteissa asian saama julkisuus on kuitenkin syytä ottaa huomioon rangaistusta mitattaessa. Rikoksesta aiheutunut julkisuus voi tekijän näkökulmasta merkitä jopa tuntuvampaa seurausta kuin tuomioistuimen langettama rikosoikeudellinen rangaistus. Kuten edellä on todettu, julkisuus saattaa johtaa myös muihin seurauksiin, kuten työpaikan menetykseen ja vakaviin ongelmiin yksityiselämässä.

Rikosoikeudellisen järjestelmän toiminnassa tulee olla sijaa kohtuusarviointille, jossa tarkoituksena on tekijälle aiheutuvien tarpeettomien haittojen välttäminen. On luonnollista, että asian saamalle poikkeukselliselle julkisuudelle tulee tarvittaessa voida antaa rangaistusta lieventävää vaikutusta. On myös syytä huomata, että poikkeuksellisen julkisuuden vaikutus rikostuomioon on melko harvinaista. Kaikkia vakaviakaan rikoksia ei välttämättä juuri käsitellä julkisuudessa.

Asian saaman poikkeuksellisen julkisuuden merkitys kohtuullistamisperusteena saattaa olla hieman muuttumassa. Esimerkiksi niin sa-

notussa Töölön pyöräturmaa koskevassa asiassa KKO on myöntänyt valitusluvan (VL 2016-138) ennen muuta asian saaman julkisuuden vaikutukseen liittyen. Myös niin sanotussa Tapanilan raiskauksessa koskevassa asiassa on osin kysymys asian saaman julkisuuden vaikutuksesta tekijöille tuomittuihin rangaistuksiin (VL 2016-86).

RIKOSJULKISUUDEN MUUTOKSET

Rikosasian saaman julkisuuden vaikutuksen tietyille uudelleentarkastelulle on löydettävissä rikosuutisoinnin muutoksiin sekä sosiaalisen median yleistymisen vaikutukseen liittyviä perusteltuja syitä. Rikosasioista uutisointi ei välttämättä ole nykyisin laajempaa tai enemmän sensaatiohakuista kuin aikaisemmin. Muutoksia on pikemmin tapahtunut siinä, miten uutiset – olivat ne rikosuutisia tai muita uutisia – leviävät.

Uutisia jaetaan sosiaalisessa mediassa hyvin yleisesti ja uutiset leviävät tämän vuoksi huomattavasti aikaisempaa nopeammin. Julkisuus saattaa näin olla laajempaa kuin aikaisemmin, minkä lisäksi rikosasioita koskeviin uutisiin voi niitä sosiaalisessa mediassa jaettaessa liittää omia näkemyksiä. Rikosuutisoinnin laajuus yleisesti samoin kuin julkisuuteen kontribuovien tahojen piiri on kasvanut. Erityisesti sosiaalisen median vaikutuksen merkittävä nousu on samalla tehnyt rikosasian saamasta julkisuudesta aiem-

paa hallitsemattomampaa.

Rikosuutisoinnin kenttä on muuttunut myös eräällä varsin valitettavalla tavalla. Vastuullisen journalismin sääntöjen mukaan toimivan valtamedian ohella toimii nykyisin myös vastuuttomia toimijoita. Nämä toimijat kirjoittavat usein aktiivisesti ja värityneesti rikosasioista. Kirjoituksissa usein esitetään epäillyn nimi ja valokuva jo varsin varhaisessa vaiheessa ja kirjoitus saattaa olla muotoiltu täysin syyttömyysolettama sivuuttaen. Myös näitä ”uutisia” jaetaan paljon sosiaalisessa mediassa, mikä on edelleen omiaan lisäämään ainakin tiettyjen rikosasioiden saaman julkisuuden hallitsemattomuutta. Ajoittain näissä julkaisuissa julkaistaan rikosasioista myös rasistisesti värityneitä kirjoituksia.

Jatkossa, kun tuomioistuimissa pohditaan julkisuuden vaikutusta kohtuullistamisperusteena, rikosuutisoinnin muuttunut kenttä joudutaan ottamaan huomion. Tuomioistuimissa joudutaan esimerkiksi pohtimaan, mikä merkitys on annettava laajalle asiaa koskevalle sosiaalisessa mediassa käydylle keskustelulle, jossa ei välttämättä ole pysytty kaikilta osin maltillisuuden rajoissa. Myös vastuuttomasti toimivien julkaisujen kirjoitusten merkitystä on pohdittava. Saattaa hyvin olla, että julkisuudelle tullaan jatkossa antamaan aiempaa useammin merkitystä tuomiota kohtuullistavana perusteena.

Rikostuomiota ei silti tulisi jatkossakaan lieventää tavanomaisen rikosuutisoinnin perusteella. On luonnollista, että rikoksista uutisoidaan eikä tavanomainen rikosuutisointi ole rikoksentehtäjäille yllätyksellistä tai kohtuutonta. Tapauskohtaisesti tuomioistuimella tulee kuitenkin olla mahdollisuus arvioida, mikä merkitys tekijän kannalta on asian saamalla poikkeuksellisella julkisuudella. Rikosuutisoinnin muuttunut kenttä, sosiaalisen median vaikutus ja vastuuttomien ”mediatoimijoiden” rooli saattaa jatkossa kuitenkin vaikuttaa kohtuullistamisperusteiden arviointiin. Selvää on, että rikosoikeuden pitää kyetä sopeutumaan tilanteeseen ja arvioimaan muuttunutta rikosuutisoinnin kenttää ottaen huomioon vakiintuneet rangaistuksen määräämistä koskevat lähtökohdat. ■

Kirjoittaja on rikosoikeuden apulaisprofessori Helsingin yliopistossa.

Syyteneuvottelumenettelyn haasteet syyttäjäntoiminnassa

Menettely tuli mahdolliseksi vuoden 2016 alussa, millaisia kokemuksia siitä on saatu?

Syyteneuvottelussa tuomioistuin voi, vastaajan tunnustettua tekonsa, vahvistaa vastaajan, asianomistajan ja syyttäjän neuvottelun tuloksena syntyneen tuomioesityksen ja mitata rangaistuksen alennetulta asteikolta. Syyteneuvottelun soveltamisalassa ovat erityisesti laajat ja vaativat talousrikokset.

Syyttäjällä on syyteneuvottelussa keskeinen rooli. Syyttäjä päättää siitä aloitetaanko menettely, järjestää neuvottelun, dokumentoi sen sekä laatii tuomioesityksen ja mahdolliset toimenpiteistäluopumispäätökset. Syyttäjä vastaa koko menettelyn ajan asianosaisten oikeuksien turvaamisesta ja näytön riittävydestä. Jos tuomioistuin katsoo, etteivät kaikki tuomioesityksen hyväksymiselle asetettavat edellytykset täyty, sen on jätettävä asia sil lensä. Syyttäjän velvollisuutena on tuolloin arvioida, nostaako hän asiassa syytteen pääkäsitellessä, aloitetaanko syyteneuvottelumenettelyn uudelleen vai onko asiassa aihetta määrätä esitutkinta uudelleen aloitettavaksi.

Syyteneuvottelumenettelyn syyttäjän-työlle asettamat uudet vaatimukset edellyttivät, että Valtakunnansyyttäjänvirasto antaa lain soveltamisesta käytännön ohjeita. Valtakunnansyyttäjän yleisen ohjeen (VKS:2015:6) liitteeksi otettiin muistio

(Dnro 26/31/14, 28.12.2015), jossa käsitellään niitä kysymyksiä, joihin ennen lain voimaantuloa 1.1.2016 arvioitiin liittyvän soveltamisongelmia. Tällaisia olivat esimerkiksi asianomistajan mahdollisuus estää koko menettely perustetta ilmoittamatta, epäillyn/vastaajan oikeus peruuttaa tunnustuksensa kaikissa menettelyn vaiheissa ja kaiken kerätyn näytön esittäminen epäillylle ennen syyteneuvotteluun ryhtymistä.

KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSIA SYYTTÄJÄNTYÖSSÄ

Syyteneuvottelumenettelyn toimivuudesta ei ole saatavissa luotettavia tilastotietoja. Tilastokeskus ei enää tuota laajasti tuomioistuintilastoja eikä käytössä olevia asianhallintajärjestelmiä ole ollut tarkoituksenmukaista kehittää, koska uuden tulevaisuudessa käyttöön otettavan järjestelmän (AIPA) uskotaan joskus kattavan tämänkin tarpeen.

Syyttäjät toimittavat Valtakunnansyyttäjänvirastoon tietoja käymistään syyteneuvotteluista, niiden kohteesta, lopputuloksesta ja arvioiduista säästöistä. Tiedot ovat kuitenkin varsin yleisiä eikä niistä ole mahdollista tehdä muita kuin suuntaantavia johtopäätöksiä. Käytyjen syyteneuvottelujen määräksi voidaan arvioida

vuonna 2016 enemmän kuin 100. Vuonna 2017 lukumäärä tuskin merkittävästi tästä ylittyy.

Lisäksi voidaan todeta, että asianomistajat ovat antaneet menettelyyn lähes aina suostumuksensa, eivätkä vastaajat juuri-kaan ole tunnustuksiaan peruuttaneet.

Muun aineiston puuttuessa, seuraavat arvioni perustuvat vuosina 2016 ja 2017 syyttäjien toimittamaan aineistoon:

■ **Alueellinen jakaantuminen:** Ennen syyteneuvottelua koskevien lakien voimaan tuloa oikeuskirjallisuudessa kannettiin huolta yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumisesta, erityisesti alueellisesta tasa-arvosta. Ennakoitiin, että jos neuvottelut keskittyvät laajoihin talousrikoksiin, syyteneuvotteluja olisi eniten pääkaupunkiseudulla. Neuvottelut näyttäisivät kuitenkin jakaantuvan varsin tasaisesti eri syyttäjänvirastoihin.

■ **Neuvottelun ajankohta:** Uudistuksen tavoitteena oli, että syyteneuvotteluun ryhdytään rikosprosessin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta se tuottaa parhaan prosessiekonomisen hyödyn. Käytännössä esitutkintavaiheessa tehdään kuitenkin vain vähän tuomioesityksiä. Toistaiseksi parhaat käytännön kokemuk- →

Syyteneuvottelumenettely on jo nyt lunastanut paikkansa.

→ set menettelystä esitutkinnassa on saatu laajoissa omaisuusrikoksissa, joissa epäilty on paljastanut koko rikossarjan ja edistänyt tutkintaa siten merkittävästi.

Valtaosa syyteneuvotteluista tehtiin vielä vuonna 2016 syyteharkinnan jälkeen ennen pääkäsittelyä. Tulevaisuudessa painopiste siirtynee syyteharkintaan, kun syyttäjä voi arvioida kaikkien käsiteltävänä olevien juttujen sopivuuden menettelyyn jo esitutkinnan aikana.

Joissakin tapauksissa hovioikeudet ovat sallineet vasta hovioikeusvaiheessa aloitetun syyteneuvottelun. Tällainen yksittäinen asia voi kohdata prosessuaalisia ongelmia, koska menettelyä ei ole tarkoitettu aloitettavaksi vasta hovioikeudessa.

■ **Syyttäjien erikoistumisen vaikutus:** Syyteneuvottelumenettelyn erityisenä tavoitteena oli tehostaa laajojen ja vaativien talousrikosasioiden käsittelyä. Tällaista asiaa koskeva rikosprosessi esitutkinnasta lainvoimaiseen tuomioon voi kestää vuosia ja maksaa asianosaisille miljoonia euroja. Prosessin kevennyksiä tarvitaan mm. jutuissa, joissa näyttö ja rikoshyöty ovat ilman epäillyn myötävaikutusta vaikeasti tavoitettavissa ulkomailla tai hankittavissa vaivoin useista eri lähteistä.

Talousrikossyyttäjät ja talousrikoksia pääasiassa hoitavat syyttäjät ovatkin selkeästi menettelyn pääasiallisia käyttäjiä. Syyteneuvottelut kohdistuivat joissakin tapauksissa harmaan talouden suuriin vero- ja velallisen rikosjuttuihin, joissa osa vastaajista tunnusti tekonsa ja edesauttoi oman rikoksensa selvittämisen lisäksi myös jutun ratkaisemista laajemminkin. Tavallisesti tuomioesitys kuitenkin koski vero- ja velallisen rikoksia, joissa on vain joitakin vastaajia.

■ **Tuomioesityksestä tuomioon:** Syyteneuvottelumenettelyn tehokkuus edellyttää, että syyttäjän käsitys yksittäisen teon seuraamuksesta vastaa tuomarin käsitystä. Tiedossa olevissa tapauksissa tuomarit

ovat pääasiassa hyväksyneet tuomioesityksen. Parissa yksittäisessä tavanomaisrikoksessa tuomioistuin on alentanut tuomioesitystä merkittävästi; kerran tuomio on myös ollut merkittävästi ankarampi, jolloin vastaaja on hovioikeudessa peruuttanut tunnustuksensa.

Yleispäätelmänä voidaan sanoa, että tunnustamalla on mahdollista saada merkittäväkin huojuusta rangaistukseen. Tuomarit pääsääntöisesti hyväksyvät myös esitykset muutoin ehdottomana määrättävän vankeusrangaistuksen määräämisestä mahdollisena.

■ **Kustannussäästöt:** Syyteneuvottelumenettelyn tavoitteena on saada valtiolle prosessiekonomisia säästöjä. Käytettävissä olleen aineiston perusteella voidaan arvioida, että vähiten säästöä menettely on tuonut esitutkintavaiheeseen ja eniten tuomioistuimille.

Myös syyttäjät ovat hyötäneet tuomioistuinkäsittelyn merkittävästä lyhentymisestä. Lisäksi menettelyn yhteydessä tehdään runsaasti toimenpiteistöluopumispäätöksiä, jotka vähentävät edelleen syyttäjän työtä. Toisaalta syyttäjille tulee lisätyötä menettelyn järjestämisestä ja sen dokumentoinnista.

Syyteneuvottelumenettely on jo nyt lunastanut paikkansa syyttäjän työkaluna vaativissa rikosasioissa. Tulevaisuudessa menettelyyn sopivien asioiden tunnistaminen ja yhteistyön kehittäminen avustajien kanssa ovat syyttäjille tärkeitä tavoitteita. Myös käytännön riittävästä yhdenmukaisuudesta on huolehdittava. ■

Kirjoittaja on valtiosyyttäjä.

Ylinopeudet korotuks

Rikesakkojen euro-määriä korotettiin hallitusohjelman mukaisesti 1. syyskuuta 2015, jolloin sakkojen euromäärät pääsääntöisesti kaksinkertaistettiin (Taulukko 1). Liikenne- ja viestintäministeriön mukaan, erityisesti alle 20 km/h ylinopeudet, muodostavat valtaosan (2014: 85%) kaikista annetuista rikesakoista. Rikesakkojen korotuksen määrällisesti merkittävimmät vaikutukset kohdistuivat siten tielläliikkujiin.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin toteuttamassa ja Valtioneuvoston kanslian rahoittamassa TEAS-tutkimushankkeessa arvioitiin sakkojen korotuksen vaikutuksia yli- ja keskinopeuksiin Suomen teillä. Hankkeen tulokset on julkaistu kahdessa osaraportissa (Aaltonen & Virtanen 2017a&b). Sakkojen korotuksen lisäksi automaattisen liikennevalvonnan puuttumiskynnystä laskettiin kahdeksasta seitsemään kilometriin tunnissa lokakuussa 2016 (Poliisihallitus 2016). Toisessa osaraportissa seuranta jatkettiin puuttumiskynnyksen laskun jälkeiseen aikaan, koska myös tämä muutos saattoi vaikuttaa ylinopeuksien määrään.

Riksesakot vähentyneet rikesakkojen jälkeen

TUTKIMUSAINEISTOA POLIISILTA JA LIIKENNEVIRASTOLTA

Annettujen ylinopeusrikesakkojen määrään vaikuttaa ylinopeutta ajavien todellisen määrän lisäksi nopeusvalvonnan intensiivisyys. Valtaosa ylinopeussakoista annetaan poliisin automaattisen liikennevalvonnan perusteella. Poliisin liikenneturvallisuuskeskuksen perustamisen 2014 myötä automaattinen liikennevalvonta on lisääntynyt ja yhdenmukaistunut eri puolilla Suomea. Myös liikenteen määrän kehitys on tärkeää huomioida analyysissa.

Tutkimuksen pääasiallisina aineistoina käytettiin poliisin automaattisen liikennevalvonnan tilastoja ja Liikenneviraston ylläpitämien liikenteen automaattisten mittausasemien (LAM) yli- ja keskinopeus-tietoja ajalta ennen ja jälkeen sakkojen korotuksen. Molemmat mahdollistavat ylinopeuksien määrän suhteuttamisen mittauspisteiden liikennemääriin. Lisäksi tutkimuksen toisessa osassa käytettiin yksilötason aineistoa ylinopeusrikesakkoja saaneista. Tämän aineiston avulla tarkasteltiin muutoksia liikenne-rikkomusten uusimisessa sekä sakkojen maksamisessa.

YLINOPEUDET VÄHENIVÄT SEKÄ VALVOTUILLA ETÄ VALVOMATTOMILLA TIEOSUUKSILLA

Automaattisen liikennevalvonnan eli poliisin kiinteiden kameratolppien sekä valvonta-autojen ottamien kuvien perusteella ylinopeutta ajavien autojen osuus pieneni sakkojen korotuksen jälkeen (Kuvio 1). Tammi–elokuussa 2015 keskimäärin 1,5 prosenttia autoista ajoi kameran reagoinnin aiheuttanutta ylinopeutta, kun vastaava osuus vertailukelpoisella jaksolla vuotta myöhemmin oli noin 1,1 prosenttia. Puuttumiskynnyksen laskun jälkeen (lokakuu 2016–maa-

TAULUKKO 1.

Rikesakot ylinopeuden suuruuden mukaan ennen korotusta ja korotuksen 1.9.2015 jälkeen.

	ENNEN	JÄLKEEN
Nopeusrajoitus <=60 km/h		
Ylinopeus 3–7 km/h	Huomautus	Huomautus
Ylinopeus 8–15 km/h	85€	170€
Ylinopeus 16–20 km/h	115€	200€
Ylinopeus 21– km/h	Päiväsakko	Päiväsakko
Nopeusrajoitus >60 km/h		
Ylinopeus 3–7 km/h	Huomautus	Huomautus
Ylinopeus 8–15 km/h	70€	140€
Ylinopeus 16–20 km/h	100€	200€
Ylinopeus 21– km/h	Päiväsakko	Päiväsakko

Kuvio 1. Ylinopeuden takia kuvattujen autojen osuus poliisin automaattisessa liikennevalvonnassa, tammikuu 2015–maaliskuu 2017. Lähde: Poliisin liikenneturvallisuuskeskus.

liskuu 2017) kuvattujen autojen osuus on ollut noin 0,8 prosenttia.

Liikenneviraston LAM-aineiston (242 mittausasemaa, noin 2,5 miljardia havaintoa) analyysi tukee poliisin tilastojen perusteella tehtyä tulkintaa ylinopeuksien vähenemisestä. Syyskuusta 2014 elokuuhun 2015 noin 12 prosenttia autoista ajoi yli 10 km/h ylinopeutta mittauspisteiden kohdalla, kun vastaavana ajanjaksona vuotta myöhemmin osuus oli laskenut noin 11 prosenttiin. Keskinopeudet laskivat vastaavasti noin 0,4 kilometrillä tunnissa. Tämän lisäksi havaittiin, että ylinopeuksien osuus laski hieman enemmän hitaammilla tieosuuksilla. Kuten automaattivalvonnan tilastojen myös LAM-pisteiden perusteella näyttää siltä, että ylinopeudet ovat vähentyneet edelleen puuttumiskynnyksen laskun jälkeisenä aikana talvela 2016–17 (ks. myös Liikennevirasto 2017).

Jos automaattisen liikennevalvonnan ja LAM-aineiston tuloksia verrataan, voidaan päättyä tulkintaan, että ylinopeudet olisivat vähentyneet suhteellisesti ottaen enemmän näkyvän valvonnan alueella, kun taas kamerattomissa LAM-pisteissä muutos on ollut pienempää. LAM-aineiston perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että ylinopeudet vähenivät suunnilleen vastaavalla tavalla sekä automaattivalvotuilla että valvomattomilla tieosuuksilla.

LIIKENNERIKKOMUSTEN UUSIMISESSA MYÖS LASKUA

Lisäksi tutkimuksessa pyrittiin vastaamaan kysymykseen siitä, onko korkeamman sakan saamisella erityisestävää vaikutusta ylinopeuksien uusimiseen. Erityisestävyydellä (vrt. yleisestävää vaikutusta) tarkoitetaan

rangaistuksen vaikutusta rangaistun itsensä myöhempään käyttäytymiseen. Toisen osaraportin tulokset osoittavat, että syys–lokakuussa 2015 korkeamman rikesakon (140–200 €) saaneet saivat vajaan vuoden seuranta-aikana uuden rikesakon ylinopeudesta hieman harvemmin kuin syys–lokakuussa 2014 matalamman rikesakon (70–115 €) saaneet. Uusineiden osuus väheni noin kahdeksan prosenttia (12,4% vs. 11,4%). Korkeammalla sakkotasolla ei havaittu olevan merkittävää vaikutusta sakkosten maksamiseen. Vuoden kuluttua teosta sakkonsa maksaneiden osuus oli korotuksen jälkeen 95 prosenttia, kun vastaava osuus vuotta aikaisemmin oli prosenttiyksikön korkeampi.

AUTOMAATTIVALVONNAN LISÄÄMINEN OSA-SYYNÄ MUUTOKSEEN?

Eri aineistojen perusteella voidaan todeta, että ylinopeudet ovat vähentyneet sakkosten korotuksen jälkeen. Sen osoittaminen, että ylinopeudet vähenivät nimenomaan rikesakosten korotuksen takia, on kuitenkin vaikeampaa. Ennen–jälkeen-vertailuun perustuvan tutkimusasetelman heikkoutena oli se, että mielekkään verrokkiryhmän muodostaminen ei ollut mahdollista, koska uusi sakkotaso tuli käyttöön kaikkialla samaan aikaan.

Keskeisin kilpaileva selitys ylinopeuksien laskulle liittyy automaattisen valvonnan lisäämiseen. Hankkeen tulokset osoittavat, että kameroiden käyttöaste on kasvanut voimakkaasti rikesakosten korotuksen jälkeen: vuoden 2017 alussa kameroita oli käytössä päivittäin noin 90, kun seurannan alussa vuonna 2015 päivittäinen keskiarvo vaihteli 40–50 kameran välillä. Voi si-

ten olla, että automaattivalvonnan tehokkaampi käyttö sekä lisääntynyt julkinen keskustelu aiheesta ovat vaikuttaneet käsitykseen kiinnijäämisriskistä, ja tällainen kiinnijäämisriskin todellinen tai oletettu kasvu olisi vaikuttanut ylinopeuksiin ilman rikesakosten korotuksen (ks. myös Peltola ym. 2017). LAM-aineisto antaa myös jotain viitteitä siitä, että ylinopeuksien määrä lähti laskuun jo ennen sakkosten korotusta.

VASTAAVIA TULOKSIA ULKOMAILTA

Kansainvälinen tutkimusnäyttö ylinopeussakkosten euro-määrien korotuksen vaikutuksesta on pitkälti linjassa tämän tutkimuksen tulosten kanssa. Tuoreen meta-analyysin (Elvik 2016) perusteella rikesakkoja vastaavien kiinteiden sakkorangaistusten korotuksella on lievähkö ylinopeuksia vähentävä vaikutus. Nyt käsillä olevien tutkimustulosten perusteella uskottavimmalta vaikuttaa tulkinta, jossa sakkotason korotus yhdessä intensiivisemmän kameravalvonnan ja aktiivisemmän julkisen keskustelun kanssa on hillinnyt ylinopeuksia.

Tutkimuksessa oli alun perin tarkoitus tutkia myös hallitusohjelmassa mainitun toisen, sekä rike- että päivasakkoihin kohdistuneeksi kaavailun korotuksen vaikutuksia, mutta sen peruuttamisen myötä tutkimus rajattiin ensimmäisen korotuksen ja puuttumiskynnyksen laskun seurausten tarkasteluun. Mikäli tieliikennelain kokonaisuudistuksessa ehdotettu, 30 km/h ylinopeuksiin ulottuva liikennevirhemaksu tulee aikanaan voimaan, olisi tuon uudistuksen vaikutuksia syytä arvioida myöhemmin erikseen. Samoin olisi tärkeä

tutkia pidemmän seurantaajan jälkeen sitä, näkyykö nyt havaittu ylinopeuksien määrän lasku vähentyneinä tieliikenneonnettomuuksina. ■

Kirjoittajat työskentelevät Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa Helsingin yliopistossa.

LÄHTEET:

Aaltonen, M & Virtanen, M (2017a) *Yli- ja keskinopeudet rikesakosten korotuksen jälkeen. Osaraportti 1. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 20/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.*

Aaltonen, M & Virtanen, M (2017b) *Yli- ja keskinopeudet rikesakosten korotuksen jälkeen. Osaraportti 2. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 58/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.*

Elvik, R (2016) *Association between increase in fixed penalties and road safety outcomes: A meta-analysis. Accident Analysis and Prevention 92: 202–210.*

Liikennevirasto (2017) *Autojen nopeudet maanteillä vuonna 2016. Liikenneviraston tutkimuksia ja selvityksiä 23/2017. Helsinki: Liikennevirasto.*

Peltola, H & Malin, F & Silla, A & Kallio, M & Innamaa, S & Penttinen, M & Kuisma, S (2017) *Kehtä I:n automaattinen nopeusvalvonta. Ennen–jälkeen-tutkimus. Traficin tutkimuksia 1/2017*

Poliisihallitus (2016) *Nopeusvalvonnan puuttumisraja. Ohje, POL-2016-8939.*

■ E L I N A P E K K A R I N E N

Lapset, nuoret ja rangaistukset

Toukokuuisena iltana Barcelonassa käyn Katalonian oikeustuomioistuimen tuomari **Jaume Martín Barberan** kanssa vauhdikkaan keskustelun alaikäisten rikoksenteekijöiden seuraamus käytännöistä. Osallistumme kumpikin Euroopan komission rahoittamaan Fact for Minors -hankkeeseen, jossa selvitetään, miten viidessä Euroopan valtiossa – Saksassa, Italiassa, Portugalissa, Espanjassa ja Suomessa – voidaan tukea nuoria, jotka

ovat sekä lastensuojelun, psykiatrian että kriminaalihuollon asiakkaita. Tarkastelun painopiste on kodin ulkopuolisessa laitoshuollossa, joka monissa maissa määräytyy nuorisorikostuomioistuimen kautta, kun taas Suomessa alaikäisen sijoittaminen lastensuojelulaitokseen voi tapahtua vain lastensuojeluviranomaisten toimesta.

Olen pitänyt käytäntöjämme humaaneina, mutta katalonialaistuomari näkee tilanteen toisin. Heillä tuomari päättää

sijoittamisesta laitoksiin, jotka muistuttavat paljolti tšekäläisiä koulukoteja. Sijoitusmäärätkin ovat lähes samat: 7,4 miljoonan asukkaan Kataloniassa noin 300 nuorta on vuosittain sikäläisissä laitousyksiköissä, kun Suomessa koulukodeissa on noin 250 nuorta vuosittain. Suomessa alaikäisiä rikoksenteekijöitä sijoitetaan kuitenkin myös moniin muihin lastensuojelulaitoksiin. Käytännöt eivät ole vakiintuneita, vaan yksilö- ja kuntakohtaisia.

→ Kataloniassa nuori tietää selkeästi, mistä sijoitus on seuraamusta, sekä mihin ja kuinka pitkäksi aikaa hänet sijoitetaan. Martin Barbera tivaakin minulta, eivätkö nuoremme joudu kaksinkertaisen rangaistuksen kohteeksi, kun lastensuojelu sijoittaa laitokseen ja käräjäoikeus määrää lisäksi omat rangaistuksensa. Miten ihmeessä suomalaisnuoret voidaan sijoittaa laitoksiin ennalta määräämättömäksi ajaksi? Mikseivät viranomaiset tee yhteistyötä ja päättää seuraamuksia yhdessä? Lopulta Martin Barbera kysyy, ovatko käytäntömmelinejassa lapsen oikeuksien sopimuksen kanssa.

SUOMALAISEN JÄRJESTELMÄN ERITYISPIIRTEET

Suomessa 15–20-vuotiaita rikoksenteikiäjäitä kohdellaan muita lievemmin, mutta toisin kuin monissa muissa maissa, Suomessa ei ole erillistä nuorisotuomioistuinta (Marttunen 2008; Niemi 2014). Vuonna 2015 16 395 alaikäistä sai jonkin rikosoikeudellisen rangaistuksen. Tavanomaisin rikosseuraamus 15–17-vuotiailla oli sakkotuomio (n= 10 775) sekä rikesakko (n=4990), seuraavaksi yleisim-

Ehdottomaan vankeuteen tuomitut 15–17-vuotiaat nuoret rikoslajeittain vuonna 2015:

Raiskaus 1
Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö 1
Törkeä lapsen seks. hyväksikäyttö 3
Murha 2
Pahoinpitely 3
Törkeä pahoinpitely 2
Kulkuneuvon kuljettaminen oikeudetta 1
Törkeä ihmiskauppa 1
Varkaus 1
Törkeä varkaus 2
Ryöstö 5
Törkeä ryöstö 9
Maksuvälinepetos 1
(Yhteensä 32)

Tiedot perustuvat Tilastokeskuksen Rangaistukset sukupuolen, iän ja rikoksen mukaan -tilastoon.

piä rangaistuksia olivat ehdoton ajokielto (n=524) ja ehdollinen vankeustuomio (n=436). Nuorille nimenomaisesti räättäilytöy nuorisorangeistus tuomittiin vuonna 2015 vain viisi kertaa. (Tilastokeskus 2017.)

Alaikäiset rikoksenteikiäjäitä voidaan tuomita ehdottomaan vankeuteen vain erittäin painavista syistä ja yleensä vain, jos rikoksesta määrätty rangaistus on pitempi kuin kaksi vuotta vankeutta (Niemi 2014). Suomessa ei ole erillistä nuorisovankilaa ja Suomi onkin kesällä joutunut ottamaan kantaa YK:n ihmisoikeustarkastelun suositukseen alaikäisten vangitsemisen kieltämisestä sekä alaikäisten ja täysi-ikäisten vankien pitämisestä erillään (Report of the... 2017). Vuosittain noin 30 alaikäistä saa ehdottoman vankeustuomion, joskin keskimäärin vain noin 10 alaikäistä on vuosittain vankilassa ehdotonta vankeusrangaistusta suorittamassa (Rikosseuraamuslaitos 2016, taulukko 3). Ero tuomioissa ja täytäntöönpanoissa selittyyneen muutoksenhakuoikeudella, jonka aikana moni nuori ehtii täyttää 18 vuotta.

Kiinnostavaa on, etteivät suinkaan kaikki alaikäiset ole saaneet ehdotonta vankeusrangaistusta vakavista henkeen tai terveyteen kohdistuvista rikoksista, vaan ehdotonta vankeutta on tuomittu myös seksuaalirikoksista ja varkauksista sekä ryöstöistä. Vuonna 2015 tyttöjä ehdottomaan vankeuteen tuomittiin vain kaksi – toinen murhasta ja toinen törkeästä ihmiskaupasta (Tilastokeskus). Tutkintavankeudessa oli vuonna 2016 peräti 34 alaikäistä (Rikosseuraamuslaitos 2016, taulukko 4).

Vuonna 2015 huostaanotettuna oli 5142 15–17-vuotiasta nuorta, eli 2,9 % vastaavanikäisestä väestöstä. Sijoitusten syitä ei tilastoida, joten huostaanotettujen lasten rikoskäyttäytymisen yleisyydestä ei ole saatavissa luotettavaa tietoa. Sosiaalityöntekijöille tehdyssä 410 huostaanotettua lasta koskevassa kyselytutkimuksessa noin 20 %:lla lapsista rikollisuus tai rikollinen elämäntapa vaikutti sijoitukseen paljon (Heino ym. 2016, kuvio 19). Erillistutkimus koulukotiin sijoitettujen lasten taustoista osoitti, että noin puolella nuorista oli ollut rikollista käyttäytymistä ennen koulukotiin sijoittamista (Kitinoja 2005, taulukko 57). Tyypillistä on, et-

tei lasten käyttäytymistä lastensuojelussa tulkita rikoksen ja rangaistuksen viitekehksessä, vaan toimenpiteitä perustellaan suojelun tarpeella. Ongelmalliseksi tämä viitekehys voi tulla, kun sitä tarkastellaan lasten oikeuksien näkökulmasta.

LASTENSUOJELUN JA RIKOSSEURAAMUSTEN PÄÄLLEKKÄISYYS

Ne bis in idem on oikeusperiaate, jonka mukaan samasta asiasta ei voida antaa kahta tuomiota. Kirjallisuudessa on yllättävän vähän pohdittu niitä oikeudellisia vaikutuksia, joita lastensuojelun ja rikosseuraamusten päällekkäisyydestä seuraa (ks. kuitenkin Harrikari 2004; Marttunen 2008; Kuula & Marttunen 2009; Pekkarinen 2010). Tiina Väisänen (2013) on tarkastellut tahdonvastaisen huostaanoton ja rikosoikeudellisten seuraamusten kaksoisvaikutuksia todeten, että jälkimmäisiä tulisi kohtuullistaa silloin, kun tahdonvastainen huostaanotto on tehty rikollisen käyttäytymisen vuoksi. Väisänen toteaa, että yksilön vapautteen ja perhe-elämän suojaan kajoavana toimenpiteenä tahdonvastainen huostaanotto on luonteeltaan merkittävän haitallinen ja huomattavan ankara seuraamus.

Nuoren näkökulmasta huostaanotto voikin tuntua rangaistukselta. Hänet siirretään pois tutusta ympäristöstä, hänen liikkumistaan ja sosiaalisia suhteitaan rajoitetaan, ja hän joutuu alistumaan valvonnan alaiseksi. Koulukodeista aikuistuneille nuorille tekemissäni haastattelussa koulukotiin sijoittaminen herätti voimakkaita tunteita. Seuraavassa sitaatissa koulukotiin sijoitettu nuori kertoo ensimmäisestä yöstään laitoksessa.

Se ensimmäinen yö oli aika kauhee, koska mä olin ihan varma siinä vaiheessa, että mä en tuu ikinä selviin sieltä (koulukodista) hengissä. (--) mä olin kuitenkin kauempana kotoa. Mä olin toisella paikkakunnalla, mä olin jossain paikassa mikä näytti ihan vankilalta ja mulle oltiin just kerrottu ihan hirveä määrä sääntöjä. Mitä mä en saa tehdä ja mitä seuraa, jos mä teen jotain niistä asioista. (Ote tutkimushaastattelusta.)

Vaikka haastattelemanuoret olivat ajan myötä ymmärtäneet sijoitukseen johtaneet tapahtumat ja perusteet, sijoitustilanteissa ne olivat hämärän peitossa. Kun sijoituksen päälle tulevat käräjäoikeuden langettamat sanktiot, rangais-

Keskustelu alaikäisten rikosentekijöiden asemasta lastensuojelun, rikosseuraamuslaitoksen, mielenterveyden ja päihdehuollon asiantuntijoiden kanssa on tervetullutta.

tuskokemukset voivat kasautua. Ni bis in idem -periaatteen näkökulmasta järjestelmäämme sisältyy ilmeisiä riskejä. Lapsen oikeuksien näkökulmasta sijoituksen määrittämätön pituus ja huostaanoton lopettamisen ehdot ovat niin ikään ongelmallisia.

LASTENSUOJELUN RAJAT

Kansainvälisessä Fact for Minors -hankkeessa on selvitetty kahdessa koulukodissa sijaitsevien psykiatrista tukea tarjoavien osastojen toimintaa. Useilla osastojen lapsista on rikollista käyttäytymistä, mutta rikosseuraamuksen sijaan sijoituksessa keskitytään arjen vakauttamiseen ja nuoren psyyken sekä koulunkäynnin tukemiseen. Koulukotiselvityksessä (Pekkarinen 2017), jossa haastattelin suomalaisten koulukotien henkilöstöä, syyttäjäviranomaiset, poliisit ja valvontaviranomaiset mainittiin tärkeiksi yhteistyökumppaneiksi, jotka huolehtivat rikosseuraamuksista. Koulukotisijoitusta ei sitä vastoin mielletty rikosseuraamukseksi – rangaistuksesta puhumattakaan. Rangaistuksia vältettiin myös koulukotien arjessa, kuten yhden koulukodin johtaja seuraavassa kuvaa.

Olen myös aktiivisesti poistanut kaikki rangaistustyypit rajoitustoimenpiteet pois laitoksen arjesta. Seuraamuksissa oli ennen nähtävissä rangaistuksen henki, mutta se on nyt poistettu kokonaan. (--) Rajoitustoimenpiteet ovat turvallisuuteen liittyviä toimenpiteitä, eivät rangaistuksia. (Ote tutkimushaastattelusta.)

Lastensuojelun näkökulmasta on perusteltua, että koulukodit tarkastelevat käytäntöjään. Tähän on myös ulkoisia paineita. Esimerkiksi lapsiasiavaltuutettu on tehnyt selvityspyynnön koulukotien ulkoilukäytännöistä havaittuaan, että eräässä koulukodissa nuorten ulkoilua on ilman yksilöllisiä päätöksiä voimakkaasti rajoitettu (Lapsiasiavaltuutettu 2017). Yhteiskuntajärjestyksen kannalta tilanne on kuitenkin mutkikas. Mikäli koulukodeilta viedään mahdollisuus asettaa rajoja, rikok-

sia tekeville nuorille voi olla vaikeaa löytää muuta sijoituspaikkaa kuin vankila.

Vankila taas ei ole millään tavoin oikea paikka alaikäisille nuorille. Yli puolet alaikäisinä ehdottomaan vankeuteen tuomituista uusii rikoksen jo ennen täysi-ikäisyyttä ja 18–20-vuotiaana nuorten uusintaprosentti on peräti 91,6 (Tilastokeskus 2015). Toisaalta lastensuojelun kautta sijoitettuihin olleiden ennuste ei ole hyvä sekään. Kun kaikista vuonna 1987 Suomessa syntyneistä 3,8 % on ollut ehdollisessa tai ehdottomassa vankeudessa, lastensuojelun sijaishuollossa olleista 22,2 % ja koulukodeissa olleista peräti 56,7 % oli saanut ehdollisen tai ehdottoman vankeusrangaistuksen vuoden 2014 loppuun mennessä (Kohortti 1987). Kysymys rikollisuudesta on lastensuojelussa otettava vakavasti.

KOHTI YHTEISTÄ TYÖTÄ

Tapaaminen Barcelonassa lähestyy loppuaan, kun Jaume Martin Barbera tulee luokseni ja kiittää illan keskustelusta. Hän ojentaa minulle kynän, jonka on saanut suomalaisilta kollegoiltaan. Kynään on kul-taisin kirjaimin kirjailtu RISE. ”Ehkä voisit jatkaa tätä keskustelua heidän kanssaan”, Martin Barbera toteaa hymyillen. Olen hänen kanssaan samaa mieltä: keskustelu alaikäisten rikosentekijöiden asemasta lastensuojelun, rikosseuraamuslaitoksen, mielenterveyden ja päihdehuollon asiantuntijoiden kanssa on tervetullutta. Aloitan kysymällä, miten estetään alaikäisten lasten sijoittaminen vankiloihin? Miten järjestetään alaikäisten tutkintavankeus? Mikä koulukotien rooli tässä tehtävässä voisi olla? ■

Kiitoksen tietoavusta Mikko Aaltonen (Helsingin Yliopisto), Martta Kerkelä, Tuula Kuoppala, Rika Rajala, Tiina Ristikari & Salla Säkkinen (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos) sekä Susanna Hoikkala (Lastensuojelun Keskusliitto).

Kirjoittaja on VTT, ma. tutkimuspäällikkö Nuorisotutkimusverkostossa.

LÄHTEET:

Fact for Minors -hanke, Euroopan komissio 2016–2018.

Harrikari, Timo (2004) Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.

Kohortti 1987. Tilastotieto tietopyyntönä.

Kuula, Tarja & Marttunen, Matti (2009) Laitoksessa rikosten vuoksi. Selvitys alaikäisenä vastentahtoisesti huostaan otetuista. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos & Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Lapsiasiavaltuutettu (2017) Lapsiasiavaltuutetun kirjelmä ja tietopyyntö koulukodeille. LAPS/23/2017.

Marttunen, Matti (2008) Nuorisorikosoikeus: Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Niemi, Hannu (2014) Lasten ja nuorten rikosentekijöiden seuraamukset. Haaste-lehti.

Pekkarinen, Elina (2010) Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.

Pekkarinen, Elina (2017) Koulukoti muutoksessa. Selvitys koulukotien asemasta ja tehtäväs-tä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.

Report of the Working Group on the Universal Periodic Review (2017) Finland, Addendum. Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review.

Rikosseuraamuslaitos (2016) Tilastoja.

Tilastokeskus 2017. Rangaistukset sukupuolen, iän ja rikoksen mukaan 2015.

Väisänen, Tiina (2013) Tahdonvastaisen huostaanoton merkitys nuorten seuraamusharkinnassa. Teoksessa Rangaistuksen määrääminen (toim. Lappi-Seppälä & Kankaanrinta). Helsingin hovioikeuden julkaisuja, s. 147–170.

Moni nuori ollut poliisien ja vartijoiden kontrollin kohteena

Nuorten suhteita poliisiin ja yksityiseen turvallisuusalaan käsittelevä väitöstutkimus painottaa, että nuorten kohtaamiseen on kiinnitettävä enemmän huomiota. Konflikteja voidaan välttää nuorta kunnioittavalla kohtelulla. Etenkin nuorten sekä vartijoiden ja järjestyksenvalvojen kohtaamisista ei ole riittävästi tietoa.

Helsingin yliopistossa maaliskuussa tarkistettu väitöstutkimus (Saarikkomäki 2017) tarkastelee alaikäisten nuorten, poliisien ja yksityisen turvallisuusalan toimijoiden (vartijat ja järjestyksenvalvojat) kohtauksia. Aineistona on käytetty yhdeksäsluokkalaisille nuorille tehtyä nuorisorikollisuuskyselyä (N=5826) sekä ryhmähaastatteluja, joihin osallistui 31 14–17-vuotiasta nuorta. Määrällisen aineiston avulla tutkittiin kontrollin yleisyyttä ja kohdistumista. Laadullisella aineistolla tutkittiin nuorten kokemuksia puuttumislanteista ja heidän käsityksiä luottamuksesta poliiseihin ja vartijoihin.

Lähes puolet 15–16-vuotiaista nuorista raportoi kokeneensa puuttumistoimenpiteitä. 39 prosenttia oli kokenut elämänsä aikana poliisin puuttumistoimenpiteitä, kuten laukun tai vaatteiden tut-

kimisen, paikalta poistamisen tai kiinniottamisen. 38 prosenttia raportoi kokeneensa vartijoiden tai järjestyksenvalvojen vastaavia toimenpiteitä. Yleisin toimenpide oli paikalta poistaminen, josta raportoi kolmasosa nuorista. Tilanteet liittyvät usein nuorten vapaa-ajan viettoon, kaupunkitilassa ”hengailuun”, alkoholinjuomiseen tai rikosepäilyihin.

Tutkimuksessa havaittiin, että poliisiin ja vartijoiden kontrolli kohdistui nuoriin osin valikoivasti. Ammattikouluun suuntaavilla nuorilla oli muita enemmän puuttumiskokemuksia, vaikka taustatekijät oli huomioitu ja rikosaktiivisuus ja humalajuomisen yleisyys oli vakioitu. Nuoren humalajuominen ja rikoskäyttäytyminen oletetusti myös itsessään lisäsivät kiinnijäämisen todennäköisyyttä. Lisäksi kaupungissa asuvat nuoret kohtasivat todennäköisemmin kontrollia. Pojilla havaittiin

hieman suurempi todennäköisyys poliisille kiinnijäämiseen verrattuna tyttöihin. Vartijakohtaamisten yleisyydessä ei kuitenkaan ollut eroja tyttöjen ja poikien välillä.

Vaikka nuoriin kohdistuva viranomaiskontrolli on tehostunut, nuorten rikollisuus tai alkoholinkäyttö ei ole pitkällä aikavälillä kasvanut. Nuoret siis ovat lainkuuliaisempia kuin ennen, mutta virallista kontrollia kohdistuu heihin aiempaa enemmän.

YKSITYISEN TURVALLISUUSALAN MERKITYS KASVANUT

Rikoskontrollissa on tapahtunut keskeisiä muutoksia yksityisen turvallisuusalan kasvun myötä. Perinteisesti rikoskontrolli ja yleinen järjestyksenpito ovat olleet poliisin vastuulla. Nykyään poliisin ohella myös yksityinen sektori osallistuu valvontaan. Keskeistä on huomata, että yksityisen turval-

lisuusalan toimijat käyttävät myös julkista valtaa. Vartijat ja järjestyksenvalvojat käyttävät julkisen vallan määrittelemiä toimivaltuuksia ja tekevät yhteistyötä poliisin kanssa. Lisäksi he valvovat yksityisten tilojen ohella kauppakeskuksia sekä julkista tilaa, kuten julkisia kulkuvälineitä ja asemia.

Kaupunkitilassa on tänä päivänä jopa todennäköisempää törmätä vartijoihin kuin poliiseihin. Turvallisuusalan kasvu liittyy kaupunkitilan muutokseen. Ajanvietto on siirtynyt yksityisiin kauppakeskuksiin, joita käytetään kuten julkista tilaa ja niissä on julkisia palveluita. Kauppakeskuksissa valvonnasta vastaa yksityinen turvallisuusala ja tilat ovat erityisen valvottuja. Muutokset vaikuttavat nuorten oleiluun ja liikkumiseen kaupunkitilassa. Väitöskirjatutkimuksen tavoite oli tuottaa tietoa siitä, miten tyypilliset kontrollin kohteet, kaupunki-

tilassa oleilevat nuoret, kokevat poliisien ja vartijoiden puuttumistoimenpiteet. Alan aiempi tutkimus on keskittynyt poliisiin ja julkiseen sektoriin eikä yksityisen turvallisuusalan kasvun vaikutuksia ole siten tutkittu riittävästi.

KUNNIOITTAVA VUORO- VAIKUTUS RAKENTAA LUOTTAMUSTA

Tutkimuksessa haastateltiin pääkaupunkiseudulla asuvia nuoria ja vertailtiin heidän käsityksiään onnistuneista ja epäonnistuneista puuttumistilanteista. Nuoret arvostivat ystävällistä puhetapaa ja nuoria kunnioittavaa ja oikeudenmukaiseksi koettua toimintaa. Puuttumistilanteet saattavat olla nuorille pelottavia ja yllätyksellisiä, joten myös rauhallisuus ja tilanteiden ennustettavuus oli tärkeää. Etenkin poliisi koettiin usein rauhallisena, kun taas vartijoiden nähtiin toimivan äkkipikaisemmin. Lisäksi emotionaaliset seikat nousivat esille: kontrollitoimijoilta toivottiin empaattisuutta ja tunteiden ja aggressiivisuuden hallintaa. Toisaalta myöskin välinpitämättömän viranomaisen ei ollut ihanteellinen, vaan nuoret toivoivat aitoa työstä välittämistä ja kuuntelemista.

Poliisien ja vartijoiden liiallinen voimankäyttö, aggressiivisuus ja liian kovat otteet heikensivät luottamusta. Nuorilla oli kokemuksia epäkunnioittavasta puhetyylistä tai haukkumisesta. Monilla oli kokemuksia vartijoiden kopeista ja liiallisena pidetystä voimankäytöstä. Nuoret seurasivat tarkkaan poliisien ja vartijoiden toimintaa, ja merkityksellisiä olivat paitsi itseän ja kavereihin kohdistetut toimenpiteet myös se, miten kontrollitoimijat kohtelivat muita kaupunkitilassa.

Vaikka nuoret puhuivat pääosin huonoiksi miellettyistä tilanteista, tulokset painottavat myös hyviä kokemuksia ja luottamusta viranomaisiin. Keskeistä luottamuksen rakentamiselle on kokemus siitä, että poliiseilta ja vartijoilta voi pyytää apua. Toisaalta huomiota tulisi kiinnittää siihen, että monet haastatellut nuoret kertoivat epäroivänsä avun pyytämistä alkoholinikäyttötilanteissa sanktioiden pelossa. Nuoret kiittelivät sitä, että poliisit ja vartijat tulivat juttelemaan ja kyselemään kuulumisia. Tällaiset kohtaamiset voivat lisätä luottamusta ja hyviä suhteita nuorten ja aikuisten välillä.

POLIISIIN LUOTETAAN ENEMMÄN KUIN VARTIJOIHIN

Tulosten mukaan poliisi nauttii vartijoita enemmän luottamusta. Luottamus rakentuu monisyisistä seikoista, yleisesti luottamuksesta poliisi-instituutioon ja henkilökohtaisista kohtaamiskokemuksista. Yleisellä tasolla nuoret luottivat poliisiin eivätkä he aina osanneet perustella, miksi pitivät poliisia vartijoita parempana. Aikaisemmissa tutkimuksissa ei juurikaan ole vertailtu käsityksiä poliiseista ja vartijoista. Korkeampi luottamus poliisiin ei ollut yllättävää siitä näkökulmasta, että poliisi-instituutioon luotetaan Suomessa paljon. Yllättävämpää oli se, että luottamus kietoutui niin tiiviisti prosessuaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja vuorovaikutukseen kohtaamistilanteissa, joissa vartijoiden koettiin kohtelemaan nuoria epäasiallisemmin kuin poliisien.

Nuoret nostivat esiin poliisin pidemmän koulutuksen ja paremman ammattitaidon nuorten kohtaamisessa. Lisäksi puuttumistilanteiden vuorovaikutuksen piirteet ko-

rostuivat: poliisit nähtiin rauhallisempina, kokeneempina ja ystävällisimpänä. Nuoret kokivat luottavansa vähemmän vartijoihin, koska heidän koettiin toimivan toisinaan aggressiivisesti, epäkunnioittavasti ja ylittävän toimivaltuutensa. Vartijoiden tehtävänä koettiin usein vain nuorten häätäminen kauppakeskuksista. Häätämistoimenpiteet koettiin toisinaan turhina, jos pelkkää oleskelua kontrolloitiin. Kohtaamistilanteiden luonteella on selvä vaikutus alaa kohtaan tunnettuun luottamukseen ja arvostukseen.

ONNISTUNEISIIN PUUT- TUMISTILANTEISIIN ENEMMÄN HUOMIOTA

Nuorten kohtaamiset poliisien, vartijoiden ja järjestyksenvalvojen kanssa olivat kyselyn mukaan hyvin yleisiä. Nuoret kuvasivat haastattelussa suhteitaan kontrollitoimijoihin monipuolisesti. Sekä poliisien että vartijoiden kanssa oli hyviä ja huonoja kohtaamistilanteita, vaikkakin tuloksissa korostuivat ongelmat vuorovaikutustilanteissa vartijoiden kanssa. Etenkin kun kohtaamiset ovat näin yleisiä, on tärkeä pyrkiä parantamaan tilanteita, jotta turhilta konflikteilta ja nuorten leimaamiselta häiriötä aiheuttavaksi ryhmäksi välttyttäisiin. Mikäli nuoret ajetaan pois kauppakeskuksista, he joutuvat viettämään aikaa vähemmän turvalliseksi koetuissa paikoissa, mikä voi lisätä rikoksen uhriksi joutumisen riskiä. Työn perusteella voidaan todeta, että vartijoiden ja järjestyksenvalvojen koulutuksen ja ammattitaidon riittävyyteen nuorten kanssa toimimiseen on kiinnitettävä huomiota. Lisäksi jatkossa on tärkeä tutkia myös vartijoiden näkökulmia.

Nuorten kohtaaminen

kunnioittavasti ja arvostavasti on tärkeää puuttumistilanteissa, jotta nuorille muodostuu luottamuksellinen suhde aikuisiin. Nuorten asema ja vaikutusmahdollisuudet voivat kohtaamistilanteissa olla heikot. Huonoista tilanteista nuorelle voi jäädä kokemus, että häntä ei arvosteta ja kunnioiteta yhteiskunnan jäsenenä. Heikko luottamus ympäröivään yhteiskuntaan ja kokemukset epäreiluista tilanteista voivat lisätä riskiä syrjäytymiseen. Sitä vastoin hyvistä tilanteista voi parhaimmillaan muodostua käsitys, että ongelmatilanteissakin aikuiset ovat läsnä nuorelle. Siksi on tärkeää kuunnella nuorten näkemyksiä siitä, miten hyviä kohtaamisia rakennetaan. Tutkimus painottaa, että onnistuneet vuorovaikutustilanteet nuorten, poliisien ja vartijoiden välillä ovat mahdollisia. ■

Saarikkomäki, Elsa (2017). *Trust in Public and Private Policing: Young People's Encounters with the Police and Private Security Guards*. Academic dissertation. University of Helsinki, Institute of Criminology and Legal Policy. Research Report 3/2017.

Saarikkomäki työskentelee tällä hetkellä pohjoismaisessa hankkeessa, jossa tutkitaan maahanmuuttajataustaisten nuorten kokemuksia viranomaiskontrollista (Helsingin yliopisto ja Turun yliopisto).

Kirjoittaja on oikeusteorian ja oikeusfilosofian dosentti ja yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.

Kukaan ei ole laitton

Mafiaa vastaan aiemmin taistelleen Palermion pormestari **Leoluca Orlando** kamppailee tänään maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden oikeuksien puolesta. Hän haluaa poistaa oleskeluluvat kokonaan, koska kenellä tahansa tulee olla oikeus valita asuinpaikkansa. ”On ihmisoikeus päättää, mikä on kotimaasi”, Orlando sanoo. Siksi hän ei kutsu Palermoon pakenevia turvapaikanhakijoita, jotka hän pyrkii henkilökohtaisesti ottamaan vastaan, siirtolaisiksi vaan palermolaisiksi. (HS 9.7.2017)

Pormestarin humaani ja oikeudenmukainen turvapaikkapolitiikka on jyrkässä ristiriidassa, ei vain muukalaisvastaisen, vaan myös kansantaloudellisiin ja poliittisiin välttämättömyyksiin vetoavan yhtenänsä kovenevan, ”tolkun”, turvapaikkapolitiikan kanssa.

Orlandolle kukaan ei ole laitton. Kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia. Ainoa ero on, että joiltakin puuttuu paperit. Tämä on vastakkain EU:ssa ja Suomessa omaksuman terminologian kanssa, jossa määrätietoisesti puhutaan laittomasti maassa oleskelevista. Maahanmuuton ministeriöryhmän joulukuussa 2016 hyväksymä Toimenpidesuunnitelma laittoman maassa oleskelun ehkäisyyden ja hallintaan peräti kehottaa välttämään termiä ”paperiton”: ”Tässä yhteydessä yleisesti käytetyn termin ’paperittomat’ käyttöä tulee välttää.”

PAPERITTOMUUDEN KRIMINALISOINTI

Termi ”laitton” jo itsessään sulkee kielteisen oleskelulupapäätöksen saaneet yhteiskunnasta osattomuuteen. ”Laitton maassa oleskelu” liittyy läheisesti termeihin ”rikollinen”, ”piittaamaton”, ”vaarallinen”, ”uhkatekijä” ja ”turvallisuusriski”. Laittomuuden leiman käyttö onkin tietoista eriarvoisuutta lisäävää vallankäyttöä. Leimaava kielenkäyttö on ensimmäinen askel paperittomuuden kriminalisoinnissa. Sitä leimaa joutuvat kantamaan paperittomien lisäksi kaikki turvapaikanhakijat. Jokainen turvapaikanhakija on nimittäin potentiaalinen laittomasti maassa oleskeleva, tarkkailun, kontrollin ja rangaistuksen kohde.

Ulkomaalaislain 185 § mukaan ulkomaalaisrikkomuksesta tuomitaan ulkomaalainen, joka oleskelee Suomessa ilman vaadittavaa oleskelulupaa, viisumia tai matkustusasiakirjaa. Kuluvan vuoden keväänä poliisi ryhtyi sakottamaan aiempaa aktiivisemmin kielteisen päätöksen saaneita turvapaikanhakijoita samalla kun paperittomien määrä lisääntyi. Tämä käytäntö, johon poliisin ei ole mielekästä kohdentaa resursseja, lisää kriminalisoivaa leimaamista sekä pakottaa paperittomat entistä enemmän maan alle. Vaikkei etnistä profiloimista tapahtuisikaan (ja tässä luottaisin poliisin ammattitaitoon), niin paperittomat pelkäävät joutuvansa kiinni otetuiksi henkilöllisyyden selvittämisek-

si. Paperittoman on siksi oltava entistä näkymättömämpi julkisessa tilassa, joka koetaan riskin paikkana. Näkymättömyys puolestaan lisää paperittomien syrjäytymistä. Epävarmuus, pelko, ahdistus ja huoli kasvavat entisestään samalla kun liikkumisvapaus rajoittuu.

Tiukentuva viranomaiskontrolliakaan ei vaikuta riittävän. Ulkomaalaislainsäädäntöä tulisi nimittäin kehittää niin, että ulkomaalaislain rikkomusten tutkintaa tehostetaan. On selvitettävä onko ulkomaalaisrikkomuksesta ainoaksi seuraamukseksi säädetty sakko ”rikkomusten vakavuutta kaikissa tapauksissa ja onko asteikkoja tässä valossa syytä muuttaa”. Paperittomia voitaisiin pahimmassa tapauksessa siirrellä säilöönottokeskusten ja vankiloiden välillä. Vankeusrangaistus – olipa se ehdollinen tai ehdoton – ei ole pelkästään epäoikeudenmukainen. Se loukkaisi räikeästi rikosoikeudellista suhteellisuusperiaatetta. Taloudellisesti siinä ei olisi mitään mieltä.

PAPERITTOMIEN SULKEMINEN ULOS YHTEISKUNNASTA

Kriminalisointi on vain yksi osa paperittomien moninkertaista ulossulkemisesta suomalaisesta yhteiskunnasta ja hyvinvoinnista. Vastaanotto- ja palvelut lakkaavat suoraan lain nojalla eikä valituskelpoista hallintopäätöstä edes tarvitse tehdä. Maahanmuuttoviraston ohjeiden (2016) mukaan turvapaikanhakijalle ”on korostettava sitä,

Yhdessä tiukentuneen turvapaikkapolitiikan ja turvapaikanhakijoiden oikeusturvan heikentämisen kanssa paperittomien kriminalisointi ja llossulkeminen rapauttavat oikeusvaltion perusteita.

että’ hänen on määräajan kuluessa poistuttava vastaanottokeskuksesta ja palattava lähtömaahansa”. Vastaanottokeskuksesta poistumista vastustavan paperittoman tilanteessa otetaan yhteyttä hätäkeskukseen, joka välittää tehtävän poliisille.

Hätämaajoitus toimii puutteellisesti ja on pitkälti kiinni hyväntekeväisyydestä, mikä ei ole pohjoismaisen hyvinvointivaltion tapa huolehtia heikompiosaisista. Terveydenhoitopalveluja paperittomille tarjoavan Global Clinic on joutunut hoitamaan hätämaajoituksen ulkopuolelle jääneiden vakaviakin paleltumia. Paperittomien turvallinen työllistyminen on tehty mahdottomaksi. Lainsäädäntö sysää heidät häikäilemättömien työnantajien hyväksikäytettäväksi huonosti palkattuihin töihin ja orjamaisiin olosuhteisiin. Työlainsäädännöllä ei ole käytännössä merkitystä paperittomien kohdalla. Työpaikkatarkastusten tekemistä riskiprofiloinnin perusteella halutaan tehostaa entisestään.

Paperittomilla ei ole oikeutta julkiseen terveydenhuoltoon. Yhdistyneiden kansakuntien rotusyrjinnän vastainen komitea piti toukokuussa 2017 Suomea koskevassa loppupäätelmässä ongelmana, että paperittomille on tarjolla vain kiireellistä hoitoa. Suomen tulisi YK:n komitean mukaan ryhtyä konkreettisiin toimenpiteisiin, jotta paperittomille turvataan toimivat mahdollisuudet päästä edullisiin ja riittäviin terveydenhuoltopalveluihin.

OIKEUSTURVAN HEIKENTÄMINEN

Vieraanvaraisuuden, välittämisen, huolenpidon, osallistuttamisen, työllistämisen, sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuuden ja kotouttamisen sijasta paperittomien kontrollia, ulkomaalaislain turvaamistoimia ja oleskeluoikeuden selvittämistä pyritään tehostamaan.

Kiristystä kontrollia ja kriminalisointihalua perustellaan paperittomien määrän lisääntymisellä. Paperittomat ovat siten ongelma ja sen aiheuttaja, vaikka heidän

kasvava määrä johtuu Suomen hallituksen suvaitsemattomasta turvapaikkapolitiikasta, ulkomaalaislain kiristyksistä ja Maahanmuuttoviraston (Migri) tiukentuneista maalinjauksista sekä lisääntyneistä kielteisistä päätöksistä. Esimerkiksi sisäisen paon mahdollisuutta on käytetty perustuslain ja kansainvälisten sopimusten palautuskiellon vastaisella tavalla ja vainon käsitettä on tulkittu mahdollisimman suppeasti. Ulkomaalaislakia ei tulkita perus- ja ihmisoikeusmyönteisesti. Samalla perustuslain turvaaman oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämää oikeusturvaa on kestävästi heikennetty. Valitusaikoja on lyhennetty, ilmainen oikeusapu turvapaikkapuhutteluissa on poikkeus ja oikeusavustajille annetaan asiakohtaiset palkkiot täsmällisen tuntilaskutuksen sijasta.

Osa kielteisen päätöksen saaneista kaatoa mieluummin kuin tulee palautettaviksi pakolla maahan, jossa he ovat vaarassa joutua vainon ja väkivallan kohteiksi. Lisäksi osa turvapaikanhakijoista pakotetaan paperittomiksi, koska palautusprosessit ovat ruuhkautuneet ja säilöönottokeskukset ovat täynnä. Ratkaisu ei tietenkään voi olla säilöönottokeskuspaikkojen määrän lisääminen, jolloin kielteisen päätöksen saanutta rangaistaisiin viranomaisten toiminnan aiheuttamista ruuhkista tai sitä käytettäisiin kiristyskeinona vapaaehtoiseen paluuseen.

Lainsäädäntö ja perus- ja ihmisoikeudet turvaavat pakolaisten oikeuksia, mutta ne ovat merkityksettömiä, jos paperittomat eivät vetoa niihin pelosta. Perus- ja ihmisoikeusvaateen tai vaateen muiden subjektiivisten oikeuksiensa toteuttamisesta esittänyt paperiton joutuu helposti tuomituksi ulkomaalaisrikkomuksesta, otetuksi säilöön ja karkotuksi pakolla maasta. Haavoittuvassa asemassa olevien paperittomien oikeusvaade muuttuu viranomaisten korvissa karkotusperusteeksi. Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen vesitetään näin ankarana turvapaikkapolitiikan nimissä.

Yhdessä tiukentuneen turvapaikkapolitiikan ja turvapaikanhakijoiden oikeusturvan heikentämisen kanssa paperittomien kriminalisointi ja llossulkeminen rapauttavat suomalaisen oikeusvaltion perusteita riistämällä heikompiosaisilta yhdenvertaisen oikeusturvan ja perus- ja ihmisoikeuksien turvan. On peiliin katsomisen paikka: haluaako 100-vuotias Suomi nähdä peilistä ihmisoikeuksia kunnioittavan oikeusvaltion vai suvaitsemattoman syrjintävaltion. Oikeudenmukainen oikeusvaltio ei näe paperitonta laittomana vaan oikeuksia ja tunnustusta vaativana tasa-arvoisena ihmisenä. Kuunnelkaamme siis Palermon pormestaria. ■

LÄHTEITÄ:

Mykkänen, Pekka: *Kotimaa pitäisi saada valita. Helsingin Sanomat 9.7.2017.*

Sisäministeriö 16.12.2016. *Toimenpidesuunnitelma laittoman maassa oleskelun ehkäisyyn ja hallintaan.*

Maahanmuuttovirasto 22.12.2016. *Vastaanottopalvelujen lakkaaminen vastaanottolain 14 A §:n nojalla. MIGDno-2016-1144.*

Committee on the Elimination of Racial Discrimination. *Concluding observations on the twenty-third periodic report of Finland, 12 May 2017. CERD/C/FIN/CO-23.*

Väkivaltaista käyttäytymistä läheisissä ihmissuhteissa voi muuttaa

Väkivallan tekijöille tarjottavat toimintamallit Pohjoismaissa

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos toteutti Pohjoismaisen ministerineuvoston rahoituksella kartoituksen lähisuhde- ja perheväkivallan tekijöille Pohjoismaissa tarjolla olevista palveluista. Hankkeen loppuraportti julkaistiin maaliskuussa 2017. Vertailukelpoisuuden vuoksi hankkeessa hyödynnettiin aiemman eurooppalaisen tutkimuksen kyselylomaketta (Daphne II -hanke 2006–2008). Palveluntarjoajia tavoitettiin yhteensä 68 ja vastausprosentti oli keskimäärin 80.

ISTANBULIN SOPIMUS VELVOITAA

Suomi on kahden muun Pohjoismaan ohella ratifioinut vuonna 2015 ns. Istanbulin sopimuksen (Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta, SopS 53/2015). Sopimus edellyttää valtiolta laaja-alaista ja yhteen sovitavaa otetta naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseksi. Tärkeä osa siinä ovat väkivallan tekijöille tarjottavat, käyttäytymisen ja asenteiden muut-

tamiseen tähtäävät ohjelmat. Sopimuksen 16 artikla edellyttää valtiolta näiden ohjelmien käyttöönottoa ja tukemista. Artiklaa toimeenpantaessa valtion on varmistuttava, että uhrien turvallisuus ja ihmisoikeudet asetetaan etusijalle. Lisäksi on huolehdittava, että väkivaltaa käyttäneille tarjottavat ohjelmat nivotaan tiiviisti yhteen uhreille tarjottavien erityistukipalvelujen kanssa.

HOITO-OHJELMAT VAPAAHTOISIA TUOMITUILLE

Valtaosa pohjoismaisista palveluista ja väkivallan tekijöille suunnatuista ohjelmista on tarjolla rikosoikeudellisen rangaistusjärjestelmän ulkopuolella psykososiaalisina tukipalveluina. Vangeille on Suomessa tarjolla vapaaehtoisuuteen perustuvia kuntouttavia toimintaohjelmia, joista osa keskittyy erityisesti väkivaltaisen käyttäytymisen muuttamiseen. Pohjoismaissa vankiohjelmat perustuvat pääsääntöisesti rangaistukseen tuomitun oma-aloitteisuuteen, mutta muualla Euroopassa on yleistä, että tuomioistuin ohjaa tuomitun rangaistuksensa

osana osallistumaan johonkin hoito-ohjelmaan. Euroopan neuvoston hyvien suositusten (2014) mukaan tarvitaan sekä vapaaehtoisuuteen perustuvia että tuomioistuinohjauksella käynnistyviä ohjelmia.

Suomen vankiloissa käytössä olevat ohjelmat akkreditoidaan erillisessä hyväksymisyöryhmässä. Rikosseuraamusalalla on toteutettu yli vuosikymmenen ajan kognitiivis-behavioraaliseen teoriaan perustuvia kuntouttavia ohjelmia. Vangeista verrattain vähäinen osa pystyy osallistumaan kuntouttavaan toimintaan; vuosittain erilaisiin ohjelmiin osallistuvien vankien osuus on vaihdellut 6 ja 11 prosentin välillä. Näistä harvoille tarjolla olevista ohjelmista suurin osa on päihdeohjelmia. Lopulta vain muutama prosentti vangeista pääsee osallistumaan väkivallan ehkäisyyn keskittyvään ohjelmaan.

Rikosseuraamusjärjestelmän ulkopuolella Suomessa on ollut tarjolla ohjelmallista apua lähisuhhteissaan väkivaltaa käyttäneille lähes neljännesvuosisadan ajan. Ohjelmat ovat niin Suomessa kuin pitkälti muissakin Pohjoismaissa

muodostuneet järjestövetoisesti täydentämään julkisia (avo-) palveluja. Ensimmäistä kotimaista mallia ryhdyttiin kehittämään Espoossa, kun Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan (TANE) väkivaltajaosto oli vuonna 1991 esittänyt mietinnössään, että Suomessa tulisi pohjoismaisten esimerkkien tapaan perustaa vain miehille tarkoitettu palvelu, jonka avulla väkivaltaa harjoittava mies saa apua ja tukea väkivallan katkaisuun. RAY:n rahoituksen mahdollistamana Espooseen ensimmäisen palvelun perusti Naisten Apu Espoossa ry, josta myöhemmin muodostui Lyömätön Linja Espoossa ry. Viimevuotinen Nu Räcker Det -hanke keskittyi juuri pohjoismaisten järjestöjen tarjoamien avopalvelujen nykytilan kartoittamiseen.

KATKAISUOHJELMAT LÄHINNÄ JÄRJESTÖJEN VARASSA

Suomessa parisuhdeväkivallan tekijöille palveluja tarjoavista tahoista kyselyyn vastasi 16 (palveluntarjoajia on 20). Näistä 14 oli järjestötaustaisia toimijoita, jotka kuuluivat

Suomessa tulisi harkita väkivallan katkaisuhelmien systemaattisempaa sisällyttämistä osaksi rikosprosessia.

kuuteen eri emo-organisaatioon. Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa, tekijöohjelmia on saatavilla vain suurissa tai keskisuurissa kaupungeissa. Maaseudulla palveluja ei ole saatavilla lainkaan. Ohjelmat työllistävät Suomessa kokopäiväisesti yhteensä 62 työntekijää. Muissa Pohjoismaissa työntekijöiden osa-aikaisuus on tavallisempaa. Tyypillisin työntekijän koulutustausta Suomessa on psykologi tai psykoterapeutti, Ruotsissa sosiaalityöntekijän koulutustausta on yleisempi.

Valtaosa ohjelmista on Pohjoismaissa suunnattu kaikille sukupuolille. Keskeiset tukimuodot ovat yksilöterapia ja ryhmäistunnot, lisäksi monilla on tarjolla pariterapiaa. Sen sijaan lapsille, jotka altistuvat kotonaan väkivallalle, on vain vähän palveluja tarjolla. Työskentelyn taustalla oleva metodologia ei vastausten perusteella ollut yhtenäinen tai edes kovin selvä, vaan palveluntarjoajien vastaukset erosivat toisistaan sekä maiden välillä että maiden sisällä, ja Suomen osalta jopa järjestöjen, sisällä. Esimerkiksi ruotsalaisista palveluntarjoajista 82 % raportoi käyttävänsä tiettyä toimintamallia, kun vastaava luku oli Suomessa 43 %. Vastausten kirjavuus voi ilmentää henkilöstön koulutuksen ja yhdenmukaisempien toimintaohjeiden tai laatusuosituksen tarvetta.

Kaikkein selkeimmin rakentunut, homogeenisin sekä väkivallan sukupuolittuneisuuden ilmiönä parhaiten huomioiva palvelujärjestel-

mä oli vastausten perusteella Norjassa. Norjan tilanne voi selittyä sillä, että se oli vastausten perusteella ainoa maa, jossa kaikki väkivallan tekijöitä hoitavat ohjelmat säännönmukaisesti pitivät yhteyttä tekijän puolisoon ohjelman eri vaiheissa. Norjalainen Alternativ Mot Våld -toimintamalli tarjoaa säännönmukaisesti palveluja myös väkivallan uhreille. Norjassa ja Islannissa myös väkivallan riskinarviointityökalujen käyttö oli muita Pohjoismaista yleisempää, ollen kaikkein vähäisintä Suomessa.

Tekijöille suunnattujen ohjelmien rahoitus Pohjoismaissa on varsin vakaata, mutta pysyvä rahoitus on poikkeuksellista. Tyypillisin oli muuttaman vuoden rahoitusyksi. Pitkäaikaisin ja selkein julkinen rahoitus oli Ruotsissa ja Norjassa. Suomalaisen STEA-rahoitusjärjestelmän käänntöpuolena tunnistettiin jähmeät rajoitteet palvelujen kestolle, mikä juontuu lainsäädännön tulkinnasta, joka kieltää kilpailun yksityisten ja julkisten palvelujen kanssa. Rajoite on tässä yhteydessä keinotekoinen, sillä järjestötoimijoille ei käytännössä ole tarjolla vaihtoehtoja, jolloin lainsäädännöstä johdetun, maksimissaan viisi yksilötapaamiskertaa/asiakas-tulkinnan, todelliseksi karsijaksi jää palvelujen käyttäjä. Toki ne palveluntarjoajat, joiden rahoitukseen osallistuvat myös kunnat, voivat tarjota asiakkailleen pidempääkin tukea esimerkiksi yhdistämällä yksilö- ja ryhmämuotoista työskentelyä.

SUOMEN PALVELUJEN KEHITTÄMISTARPEET

Selvityksen perusteella kaikilla Pohjoismailla on tarvetta kehittää väkivallan tekijöille tarkoitettuja palveluja Istanbulin sopimuksen valossa. Palveluja tulisi olla saatavilla yhdenvertaisemmin eri osissa maata. Rahoituksen tulisi olla pitkäjänteistä ja sitoutunutta, mikä mahdollistaisi paremmin myös ohjelmien laadun yhtenäistämisen. Suomessa tulisi laatia kansalliset laatusuositukset, joita sosiaali- ja terveystieteiden järjestämisestä vastaavat maakunnat voisivat tulevaisuudessa käyttää rahoittamiensa palvelujen laatukriteereinä. Tällä hetkellä kuntien rahoitus väkivallan katkaisuhelmille on valitettavan satunnaista.

Istanbulin sopimus edellyttää myös väkivallan uhrin turvallisuuden varmistamista tekijälle suunnattavissa palveluissa. Tämä on mahdollista esimerkiksi kehittämällä yhteistyötä uhreille suunnattujen palvelujen kanssa, lisäämällä väkivallan riskin arviointia ja hallintaa sekä huolehtimalla säännöllisestä ja riittävästä yhteydestä (ex-) puolison kanssa.

Suomessa tulisi niin ikään harkita väkivallan katkaisuhelmien systemaattisempaa sisällyttämistä osaksi rikosprosessia. Tällä hetkellä palveluohjaus on satunnaista ja tapahtuu lähinnä pääkaupunkiseudulla sovitteluprosesseissa. Perheväkivallan rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää tulisi kehittää niin, että esimerkiksi ehdolliseen tuomioon voisi sisältyä määräys, jolla väkivaltaa

käyttänyt henkilö velvoitettaisiin osallistumaan heille tarkoitettuihin katkaisuhelmiin.¹

Avopalvelujen osalta palveluohjausta tulisi kehittää ja sitä tulisi lisätä muista perhepalveluista, kuten lastensuojelusta, sekä poliisilta. Toistaiseksi poliisin tekemät palveluohjaukset ovat paikallisen yhteistyön hedelmiä eivätkä valtakunnallisesti toimiva käytäntö. Lisäksi väkivallan tekijöiden palvelujen rinnalla tulisi kehittää palveluja erityisesti lapsille. Kun joku perheessä käyttää väkivaltaa, kaikki perheenjäsenet tarvitsevat tukea väkivallan lopettamiseksi ja siitä toipumiseksi. Lasten kohdalla ylisukupolvisen väkivallan kierteen katkaiseminen on erityisen tärkeää. ■

Kirjoittaja on kehittämisspäällikkö, lakimies Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella.

Pohjoismaiden ministerineuvosto (2017) Nordic Countries Overview of Work with Perpetrators of Intimate Partner Violence. Saatavilla verkossa norden.diva-portal.org.

Euroopan Neuvosto (2014) Domestic and Sexual Violence perpetrator programmes: Article 16 of the Istanbul Convention. Saatavilla verkossa <https://rm.coe.int/168046e1f2>.

¹ Tuomioistuimen tekemän velvoittavan ohjauksen tarpeesta on kirjoittanut mm. Jari Hautamäki Lyömätön Linja Espoossa ry:stä selvityksessä Perheväkivalta rikosprosessissa (2003). Velvoittavaa ohjausta osana rikosprosessia esitetään selvitettäväksi myös rikosentorjuntaneuvoston kansallisen väkivallan vähentämisohjelman valmistelutyöryhmän suosituksissa vuonna 2005.

Portugalissa huumeiden käyttäjien hoito ensisijaista

Portugali dekrimalisoi huumeiden käytön vuonna 2001 ja lähti hoidon tielle. Huumeiden käyttö on kuitenkin yhä kiellettyä ja siitä seuraa sanktioita, muttei rikosoikeudellisia. Portugalin malli muodostuu ns. ehkäisevästä puuttumisesta, ennaltaehkäisystä, haittojen vähentämisestä sekä huumeiden käyttäjien kuntoutuksesta ja hoidosta.

Portugalin huume politiikan malliin tutustui kolmisenkymmentä suomalaisasiantuntijaa A-klinikkasäätiön järjestämässä päihdetiedotusseminaarissa kesäkuussa Lissabonissa. Seminaarissa kuultiin niin portugalilaisten virkamiesten, poliisin, lääkäreiden kuin huumeiden käyttäjien näkemyksiä mallin toimivuudesta. Lisäksi seminaarissa käsiteltiin Euroopan huume tilannetta ja kerrottiin ajankohtaisesta suomalaisesta päihdetutkimuksesta.

Kansallista huume koordinaattoria **João Goulão**ta pidetään Portugalin 2000-luvun vaihteessa luodun huume politiikan arkkitehtinä. Hän kertoi seminaarissa, että Portugali oli ollut vuoden 1974 vallankumoukseen saakka varsin eristäytynyt ja valmistautumaton vastaamaan uuteen ja nopeasti edenneeseen ilmiöön, huumeiden käyttöön ja huumeisiin liittyvään rikollisuuteen. Valtio oli kyllä jo 70-luvulla tarjonnut vastaukseksi ongelmaan rangaistusten lisäksi ennaltaehkäisyä ja hoitoa, mutta 90-luvun loppuun mennessä Portugalista oli tullut huumeiden suhteen ongelmamaa EU:n tasollakin; uusia keinoja oli siis löydettävä.

Vuonna 1999 hyväksytyssä kansalli-

sessä huume strategiassa ongelman hoito siirrettiin kriminaalipolitiikasta sosiaali- ja terveyspolitiikan kentälle. Huumeiden käyttö alettiin nähdä sairaudeksi. Tämän mukaisesti päätettiin panostaa hoitoon ja haittojen vähentämiseen ja annettiin uusi laki, joka dekrimalisoi huumeiden käytön ja hallussapidon omaan käyttöön. Keskustelua käytiin paljon siitä, poistetaanko pelkästään kannabiksen käytön rangaistavuus vai kaikkien huumeiden, ja päädyttiin jälkimmäiseen.

– Huumeiden käyttö on yhä kiellettyä ja poliisi pidättää käyttäjän, mutta seuraamukset perustuvat hallintolakiin eivätkä rikoslakiin. Ensisijaista on kuitenkin ohjata huumeiden käyttäjät hoidon piiriin. Hoitolaitoksia on perustettu lisää ja uusia hoitomuotoja otettu käyttöön; esimerkiksi metadonihjelmat ovat saatavilla ympäri maata. Myös ongelmakäyttäjien kuntouttaminen yhteiskunnan jäseneksi sosiaalihuollon keinoin on tärkeää. Jos tämä ei onnistu, pyritään ainakin parantamaan huumeriippuvaisten elämänlaatua ja samalla suojelemaan muita yhteiskunnan jäseniä tartuntataudeilta ja muilta huume haitoilta. Erityisesti panostetaan vankien huume hoitoon, Goulão kertoi.

– Portugalin huume politiikan malli on 15 vuoden aikana saavuttanut kattavan hyväksynnän ja siitä on tullut hyvä käytäntö EU:n tasollakin. Dekrimalisointiin liittyneet pelot eivät ole toteutuneet. Poliitiikan toteuttamisen ongelmana on kuitenkin viime vuosina ollut maan huono taloustilanne ja suuri työttömyys. Näin ollen huume hoitoon ei ole saatu riittävästi resursseja.

SEURAAMUSLAUTAKUNNAT KESKEISIÄ

Lissabonin seuraamuslautakunnan (Dissuasion Comission) jäsen, sosiologi **Nuno Capaz** kertoi huumeiden käytön seuraamuksista. Poliisi ohjaa huumeiden käytöstä kiinni jääneet seuraamuslautakuntaan, jossa arvioidaan hoidon tarve ja rikkeeseen nähden sopiva seuraus. Lautakuntia on maan eri alueille 20. Kolmihenkkiset seuraamuslautakunnat nimittää terveysministeriö ja oikeusministeriö. Lautakunnan tukena on moniammatillinen tiimi, joka koostuu psykologeista, sosiaalityöntekijöistä, lakimiehistä ja hallintovirkamiehistä. Lautakunnat pyrkivät rakentamaan alueelliset verkostot myös esimerkiksi järjestökenttään erilaisen tuen järjestä-

Lääkäri Rodrigo Sousa Coutinho (vas. kesk.) kertoo suomalaisille matalan kynnyksen liikkuvan hoitoyksikön toiminnasta. Päivittäisten lääke- ja metadoniannosten hakemisen ohessa ongelmakäyttäjät saavat vaunusta terveydenhoitoa, sosiaalista tukea ja erilaisia perustarpeita, joiden avulla selviytyä kadulla.

miseksi huumeongelmallisille.

Ensimmäiseksi huumeiden käytöstä kiinnijääneellä on edessä psykologin tai sosiaalityöntekijän haastattelu sekä psykologinen ja sosiaalinen arviointi. Capazin mukaan esihaastattelussa pyritään selvittämään huumeongelman laatu, sillä huumeriippuvaiselle ja kokeilevalle viihdekäyttäjälle on tarjolla erilaisia toimenpiteitä. Jos kyse on nuoresta, pyritään selvittämään myös mahdollisia koulu- ja perheongelmia. Suurin osa lautakunnan käsittelemistä tapauksista koskee alle 25-vuotiaita. Lautakunnan määräämiä seuraamuksia voivat olla esimerkiksi hoitoonohjaus, varoitus, yhdyskuntapalvelu, tiettyjä paikkoja koskeva lähestymiskielto, matkustuskielto, sosiaalitutkien menetys tai rahallinen sakko (ei määrätä huumeriippuvaisille). Ennen kaikkea pyritään ehkäisevään varhaiseen puuttumiseen ongelmaan ja hoidon tarjoamiseen.

– Huumeiden käyttäjiin eivät tehoa rangaistuspelotteet, koska huumeiden käytön motiivina on oma nautinto. Näin ollen ongelman hoito ei kuulu rikosoikeusjärjestelmään. Erityisen merkityksellistä on, että hallinnollisessa prosessissa käyttäjä ei leimaannu rikolliseksi ja hänelle tule rikosrekisterimerkintää, joka vaikeuttaa elämää jatkossa monin tavoin, Capaz perusteli mallia.

Poliisin näkökulmaa valotti Portugalin keskusrikospoliisin rikostutkimuskoordi-

naattori **Artur Vaz**. Hänen mukaansa huume politiikan mallilla on 15 vuoden jälkeen poliisin vahva kannatus. Vuoden 2001 jälkeen poliisi on voinut keskittyä enemmän huume kaupan tutkintaan ja torjuntaan kuin käyttäjien kontrollointiin. Silti käyttäjät ovat edelleen poliisille tärkeitä tiedonlähteitä huume kauppiaiden kiinni saamiseksi ja heidät voidaan pidättää ja kohdella todistajina. Rajanvetoa käydään aina myös omaan käyttöön tarkoitettun aineen määrästä.

Portugali on huume kaupan kohde- ja kauttakulkumaa. Vazin mukaan Portugalin pitkän rannikon kautta tulee paljon huumeita Euroopan markkinoille sekä Marokosta ja Länsi-Afrikasta että Etelä-Amerikasta. Maassa toimien rikollisliigojen pääpaikka on yleensä Espanjassa tai Amerikassa. Tuomiot huume kaupasta ovat Portugalissa kovat, jopa 15 vuotta ja oheisrangaistuksineen 25 vuotta.

HUUMEPOLITIIKASSA ON YHÄ KEHITETTÄVÄÄ

Portugalın huume politiikkaan ei ole valtion tasolla suunnitteilla mitään isompia muutoksia. Päihde ongelmaisia tukevan järjestön toiminnanjohtaja **José Quiros** arvioi kuitenkin, että eri alojen ammatillaiset tarvitsivat paljon lisää koulutusta huume hoidosta ja haittojen vähentämisestä. Lisäksi vertaistukea pitäisi kehittää. Portugalista puuttuu myös mm. neulojen vaihdon mahdollisuus vankilas-

Portugalın huume politiikan 2001 muutoksen vaikutukset João Goulãon mukaan:

- pieni kasvu aikuisten raportoidussa laittomien huumeiden käytössä
- nuorten huumeiden käyttö on vähentynyt 2003 jälkeen
- huumerikokset kuormittavat vähemmän rikosoikeusjärjestelmää
- huumeiden suonensisäinen käyttö on vähentynyt
- opiaatteihin liittyvät huume kuolemat ja tartuntataudit ovat vähentyneet
- huumeiden käyttäjien leimaaminen on vähentynyt
- huumeiden jälleenmyyntihinta on alentunut
- huumausaineiden takavarikkojen määrä on noussut
- poliisin ja tullin toiminnan tehokkuus on kasvanut

sa, huumausaineiden analysointipalvelu käyttäjille ja turvalliset huumeidenkäyttötilat.

Huumeidenkäyttäjähdistyksen edustajat näkivät, että Portugalın taloustilanteen vuoksi nykyään on vaikea päästä kuntoutusohjelmiin. Heidän mielestään yhteiskunnallinen ilmapiiri on samaan aikaan koventunut huumeiden käyttäjiä kohtaan. Rikollisen leimasta ei ole päästy vielä kokonaan eroon eikä voimakas sairaaksi leimaaminen ole mitenkään parantanut asemaa yhteiskunnassa. ■

Seminaarin esityksiä saatavilla www.a-klinikka.fi/ammattilaisille/tapahtumat/paihdetiedotus-seminaari

Marraskuun liikkeen perustamisesta 50 vuotta

Marraskuun 11. päivä vuonna 1967 joukko nuoria sosiologeja, juristeja, kirjailijoita ja lääkäreitä perusti Marraskuun liikkeen. Kontrollipoliittinen yhdistys halusi parantaa erilaisten vähemmistöryhmien asemaa ja vaati sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Yksi Marraskuun liikkeen toimijoita oli Lars. D. Eriksson.

Marraskuun liikkeen tavoitteena oli esimerkiksi vankien, asunnottomien alkoholistien ja mielenterveysongelmaisten olosuhteiden parantaminen. Kritiikki kohdistettiin lainsäädännön sosiaalisesti syrjiviin ja epäoikeudenmukaisiin käytäntöihin, jotka kohdistuivat erityisesti yhteiskunnan heikko-osaisiin.

Marraskuulaiset tekivät vierailuja muun muassa vankiloihin sekä järjestivät mielenosoituksia ja tapahtumia, joilla kiinnitettiin huomiota epäkohtiin. Liikkeen alakohdittaiset työryhmät kirjoittivat muistioita, toimittivat kirjoja, käynnistivät tutkimuksia ja perustivat varjokomiteoita.

Yksi Marraskuun liikkeen aktiivitoimijoista oli nuori juristi Lars. D. Eriksson, joka työskenteli sen perustamisvuotena tutkijana Suomen Akatemiassa. Eriksson oli toi-

mittanut keväällä 1967 Pakkoauttajat-pamfletin. Suomalaisista sosiaalipolitiikkaa ja kriminologiaa käsitelleessä teoksessa kritisoitiin hallinnollista vapaudenriistoa. Teos sai laajaa huomiota. Valtiosääntöjuristina toiminutta Erikssonia kiinnostivat erityisesti ihmis- ja perusoikeudet sekä rikosoikeus ja sosiaalipolitiikka. Eriksson perehtyi aihealueeseen jo lapsuuskodissaan; hänen isänsä oli perustanut Ahvenanmaalle alkoholistihuoltolan.

Suomen vankiluku oli 60-luvulla nelinkertainen muihin Pohjoismaihin verrattuna. Vankiloissa asuttiin ahtaissa olosuhteissa ja vankeinhoidossa oli isoja puutteita. Lisäksi laitokuri oli kova koulukodeissakin ja asunnottomuus iso ongelma.

– 60-luvulla kriminaalipolitiikassa, sosiaalipolitiikassa ja ylipäätään kontrollipolitiikas-

sa moni asia oli päin honkia. Vapaudenriistoon oli matala kynnys, kriteerit olivat ylimalkaisia, tuomiot mielivaltaisia ja monesti ankaria. Juopumussakoista saattoi joutua vankilaan ja vähäisistä omaisuusrikoksista sai kohtuuttoman pitkiä tuomioita. Lisäksi vankiloiden olosuhteet olivat epäinhimillisiä, Lars D. Eriksson kertoo.

TEKOJEN SOVITTAMISTA JA HOITO-OPTIMISMIA

Erikssonin mukaan perusongelmana oli kriminaalipolitiikassa vallinnut paradigma. Rangaistuksen lähtökohtana oli väärin tekojen sovittaminen.

– Marraskuun liikkeen edustajien ajatuksena oli saada aikaan systeemi, joka on tehokas, ehkäisee rikoksen uusimista ja on luonteeltaan inhimillinen.

Erikssonin mukaan 60-lu-

vun Suomessa sekä vankilaitteita sosiaalibyrokratiassa oli vallalla kovat arvot.

– Ajatuksena oli, että ihmisiä pitää jollain lailla hoitaa ja holhota. Meidän marraskuulaisten tavoitteena oli lakkauttaa pakkolaitoksia niin paljon kuin mahdollista. Ja jos esimerkiksi kaikkia vankiloita ei saataisikaan lakkautettua, niin ainakin niiden olosuhteiden on oltava mahdollisimman inhimilliset. Vankeja on kuunneltava ja heidän näkökulmansa on otettava huomioon.

Eriksson toteaa, että Ruotsissa vallitsi hoito-optimismi.

– Ajatuksena oli, että vapaudenriiston myötä ihmistä voidaan hoitaa ja hänet voidaan parantaa. Marraskuun liikkeessä ajateltiin vapaudenriiston olevan vakava puuttuminen ihmisoikeuksiin, eikä se hoida tai paranna ihmistä.

60-LUVUN LOPULLA KULTTUURINMURROS

Suomen asenneilmasto alkoi muuttua jo 60-luvun lopussa ja varsinkin 70-luvun alkuvuosista lähtien. Muutosta alkoi tapahtua myös lainsäädäntötasolla.

– Aiemmin kriminaali- ja sosiaalipolitiikkaa olivat pohittaneet ja linjanneet lähinnä viranomaiset ja virkamiehet. 60-luvun lopulta lähtien nuoksymykset tulivat osaksi yleispolitiikkaa. Marraskuun liike sai aikaan yllättävän paljon, vaikka olimme pieni toimija. Samalla olimme osa suurempaa kulttuurinmurrosta.

Suuri osa Marraskuun liikkeen aktiivitoimijoista oli SDP:n jäseniä.

– Minäkin olin tuohon aikaan demari. Perustimme puolueen sisälle työryhmiä. SDP:n kriminaalipoliittiseen ohjelma julkistettiin vuonna 1968. Myös muissa puolueissa alkoi olla omia ohjelmia.

Monet marraskuulaiset menivät ministeriöihin tai muihin tärkeisiin virkoihin ja pystyivät toteuttamaan ideoitaan. Eriksson toimi työuransa aikana muun muassa Helsingin yliopistossa julkisoikeuden professorina.

Kolmen vuosikymmenen kuluessa Suomen vankiluku putosi vajaan puoleen. Vielä 1970-luvulla Suomen vankiluku oli Länsi-Euroopan korkein. 90-luvun puolivälissä määrä oli laskenut EU:n alimman tasolle. Sama taso on pysynyt sittemmin niin Suomessa kuin muissa Pohjoismaissa.

Vankilukuja ovat pudottaneet esimerkiksi sakan muunnon karsiminen, juopumuksen dekriminointi, pakkolaitoksen käytön rajoittaminen sekä varkaus- ja rattijuopumusrangaistusten lievennys. Nämä toimenpiteet sisältyivät myös marraskuulaisten vaatimuksiin.

Marraskuun liike oli yksi

monista 60-luvun loppupuolen yhden asian liikkeistä. Se lopetti toimintansa vuonna 1972, koska katsoi saaneensa jo muutoksen aikaan. 70-luvun alkupuoliskolla ja myöhemmin syntyi useita Marraskuun liikkeen teemoja edistäneitä järjestöjä.

ARVOISSA KOVENEMISTA

Eriksson on suhteellisen tyytyväinen Suomen nykyiseen kriminaalipolitiikkaan. Hänen mielestään nykyisessä asenneilmastossa on kuitenkin selviä uhkakuvia.

– Julkisessa keskustelussa aika moni näkee vankilat liian lepsuina paikkoina ja haluaa kovempia rangaistuksia. Tämä on pelottava kehityssuunta. Virkamiestasolla tai yliopistoväessä en ole tällaista asennetta huomannut, poliitikoissa jonkin verran.

– Äskettäin on esimerkiksi vaadittu Suomen lainsäädäntöön todellisen elinkau-

tisen mahdollisuutta. Tämä on typerä ja epäinhimillinen ajatus, sanoo Eriksson ja toteaa, että jos kovemmat arvot yleistyvät kansan keskuudessa, ne voivat saada lisää jalansijaa myös politiikassa.

Nykyisenkaltaista pakolais- ja maahanmuuttoliikettä ei ollut näköpiirissä 1960-luvulla.

– Niistä on tullut tunnetusti ongelmia erityisesti sosiaalipolitiikassa ja myös kriminaalipolitiikassa. Näidenkin teemojen suhteen on havaittavissa asenteiden kovenemista, arvioi aikanaan kansalaisaktiivina pitkään pakolaisasioiden parissa pitkään toiminut Eriksson.

Erikssonin mukaan Yhdysvalloissa on tällä hetkellä autoritääristä tendenssiä esimerkiksi kriminaalipolitiikkaan liittyen.

– Samanlainen ajattelutavan muutos näkyy Suomen ohella laajemmin Euroopassa. Siihen on saatava vasta-reaktio ja ehkä sellainen on jo syntymässä.

Eriksson toteaa Marraskuun liikkeen olleen taitava toteuttamaan erilaisia tempauksia.

– Nykyäänkin tarvittaisiin lisää erilaisia teatraalisiakin tapahtumia esimerkiksi politiikkaan ja yliopistolle. ■

REIJO KOSKINEN / LEHTIKUVA

Marraskuun liikkeen ja Kiila ry:n järjestämät Suomen itsenäisyyden 50-vuotisjuhlat Eteläsuomalaisen osakunnan tiloissa noin 500 rappioalkoholistille, kodittomalle, sotaveteraanille, työttömälle ja yleensä yhteiskunnan laitapuolella kulkevalle kansalaiselle.

Kuva on Helsingissä toimivan Porttiteatterin harjoituksista keväällä 2017.

■ HENRIK LINDERBORG

Teatteri valmentaa vankeja vapauteen ja rikoksettomuuteen

Vankiteatterin rooli vankien kuntoutustoitinnassa on jo vakiintunut. Erityisesti Iso-Britannia ja Yhdysvallat ovat olleet suunnan näyttäjiä siinä, miten teatteria voidaan hyödyntää ammatillisesti rikosseuraamusasiakkaiden kuntouttamisessa ja kiinnittämässä yhteiskuntaan. Ensimmäinen vankiteatterikokeilu käynnistyi San Quentinin vankilassa Kaliforniassa jo vuonna 1957. **Samuel Becketin** teoksen *Huomenna hän tulee* (Waiting for Godot) pohjautuva näytelmä esitettiin 1400 vangille. Vankiteatteritoiminta ryhtyi laajentumaan hyvin nopeasti.

Nykyään Yhdysvalloissa ja Britanniassa toimii suuri määrä ammattilaisryhmien perustamia ja vetämiä teatteriryhmiä. Myös muissa maissa vankiteatteritoiminta on vilkasta. Esimerkiksi Italiassa toimii tällä hetkellä yli sata vankiteatteria. Italia onkin Euroopan johtava maa vankiteatterin kuntouttavassa käytössä. (Landy & Montgomery 2012)

Vankiteatterin toiminta tapahtuu yleensä ammattilaisten vetämissä työpajoissa, joissa työskentely on tasa-arvoista ja epämuodollista. Osallistujia rohkaistaan ja tuetaan työskentelemään terapeuttisista yhteisöistä tutuilla menetelmillä.

Vankiteatteriin liitetään monia sellaisia hyötyvaikutuksia, joita vankiloiden normaaleissa kuntoutustoiminnoissa ei uskota saavutettavan. Vangit voivat teatterissa suunnitella ja toteuttaa ammattilaisten ohjaamina omaan elämäänsä pohjautuvia näytelmiä. Näytelmien tekeminen yhdessä kohtalotovereiden kanssa opettaa vangeille yhteistyötaitoja, joustavuutta ja muiden huomioimista. Vankien sosiaaliset taidot lisääntyvät heidän saadessaan vastuuta teatteriprojektien läpiviemisestä. Näytelmien tekeminen kehittää myös vankien kielellisiä ja kirjallisia taitoja sekä opettaa

heille samalla pitkäjänteisyyttä, itsekuria ja kärsivällisyyttä, mikä ei kaikille vangeille ole helppoa. (Brewster 2014)

Monissa maissa teatteria käytetään myös pedagogisessa tarkoituksessa kirjallisen esittämisen vahvistamiseksi. Teatterissa vangit voivat myös puhua turvallisesti ja ohjatusti traumaattisista kokemuksistaan sekä lainvastaiseen elämäntapaan liittyvistä tuntemuksistaan. Samalla he oppivat hallitsemaan kielteisiä tunteitaan ja reaktioitaan. Lisäksi he voivat yhdessä kehittää uusia toimintamalleja lainvastaisesta elämästä irtaantumiseksi ja pukea ne näytelmän kielel-

le. He voivat rakentaa itselleen uusia myönteisempiä luonteenpiirteitä ja rooleja. Tämä vaikuttaa tutkimusten mukaan siihen, että vangit ovat valmiimpia omaksumaan myönteisiä rooleja myös oikeassa elämässä sen sijaan, että jatkaisivat vanhan toimintamallinsa mukaisesti. (Brewster 2014)

Myös vankiloiden yleinen ilmapiiri paranee sen myönteisen vaikutuksen kautta, joka teatterilla on vankien sosiaaliseen ja emotionaaliseen kontrolliin. Lisäksi teatterin uskotaan lisäävän suuren tavallisten kansalaisten tietoutta vankien ongelmista sekä siitä, miten vaikeata vankilasta vapautuneiden on hyvästä tahdostaan huolimatta kiinnittyä tavanomaiseen elämäntavan rooleihin ja identiteettiin. (Brewster 2014)

SUOMESSA VANKITEATTERIA TYÖPAJOISSA

Kiinnostus vankiteatteria kohtaan on herännyt myös Suomessa 2000-luvun puolella. Ensimmäiset teatterikokeilut käynnistyivät Vanajan vankilassa vuonna 2008. Vuonna 2014 käynnistyi Vapauden kauhuksi nimetty projekti, jossa teatteri- ja taidealan ammattilaiset vetivät neljä työpajaa vapautuvien vankien kuntoutusyhteisöissä Helsingin Diakonia-opistossa, Kylmäkosken vankilassa, Kriminaalihuollon tukisäätiön (Krits) vertaistuki Rediksessä ja Sillanpirtin pienyhteisössä. Nimi Vapauden kauhu viittaa niihin pelon ja epävarmuuden tuntemuksiin, joita jokaisella vangilla on vapautumisestaan: Miten tulen selviytymään vapaudessa? Miten minun suhdaudutaan? Kuinka perheen jäseneni ja muut läheiset ottavat minut vastaan? Kuinka voin pysyä erossa päihteistä ja siihen liittyvästä elämäntavasta ja miten löytäisin lainvastaiselle elämäntavalle vaihtoehdoisen

roolin ja toimijaidentiteetin.

Työpajoissa näitä vapautumisen haasteita ryhdyttiin työstämään teatterin keinoin yhdistämällä teatteri- ja taideammattilaisten sekä ”kokemusasiantuntijoiden” yhteinen osaaminen niin, että vankilasta vapautuvien ihmisten tarinat saataisiin julki mahdollisimman todentuntuisesti ja ammattimaisesti. Työpajojen harjoiteltiin itsensä ilmaisua, visualisointia sekä improvisaatiota ja tarinankerrontaa. Musiikilla ja keskustelulla oli työpajoissa suuri osuus.

Työpajojen työskentelyn tuloksena syntynyt Vapauden kauhu -näytelmä sai ensi-iltansa marraskuussa 2015 modernin taiteen museo Kiasmassa. Näytelmästä tuli menestys ja sitä esitettiin tämän jälkeen useita kertoja eri yleisötilaisuuksissa. Porttiteatterissa on tuotettu myös Paavo Haavikon tekstiin pohjautuva Kullervo, jossa käsitellään usealle vangille tärkeää aihetta vihan tunteista. Kullervo sai ensiesityksensä Kansallisteatterin lavaklubilla Porttiteatteri-festivaaleilla toukokuussa 2016. Tästäkin esityksestä tuli menestys ja festivaaleja on tarkoitus jatkaa vuosittain.

Vapauden kauhu -projektin puitteissa perustettiin Porttiteatteri vuonna 2015 turvaamaan vankiteatteritoiminnan jatkumisen. Porttiteatterista muodostettiin rekisteröity yhdistys vuonna 2016.

PORTTITEATTERI OSOITTANUT TARPEELLISUUTENSA

Porttiteatteri samoin kuin muutkin vankiteatteriprojektit ovat osoittaneet, että taidepohjaisella kuntoutuksella on tarvetta myös Suomessa. Kuten muissakin maissa teatteriin osallistuminen on antanut vangeille mahdollisuuden pohtia aikaisemmalle elämäntavalle vaihtoehtoisia malleja,

jotka kantavat myös vapautumisen jälkeen. Vapauden kauhu -projektiin osallistuneet vangit ovatkin kertoneet, kuinka teatteri on auttanut heitä käsittelemään erilaisia vapautteen liittyviä ahdistuksen ja pelon tunteita kuten retkahtamista päihteisiin ja rikoksiin tai sitä, miten hajonneet perhesuhteet voidaan rakentaa uudestaan. Se on myös vahvistanut monen osallistujan pyrkimystä irtaantua lainvastaisesta elämäntavasta ja löytää sellaisia toimintamalleja, jotka mahdollistavat elämisen vapaudessa rikoksiin syylistymättä.

Vankiteatterin vahvuus on myös siinä, että se toimii forumina, jossa vangit tuntevat itsensä hyväksytyiksi sellaisena kuin he ovat, vailla heihin lyötyjä leimoja ja toiseuden tunnetta. Vankiteatterissa ei myöskään ole samankaltaisia hierarkkisia raja-aitoja ja rooleja, jotka ovat tavalla tai toisella sisäänrakennettuina vankiloiden muuhun kuntoutustoimintaan. Teatterissa vangit ovat tasavertaisessa asemassa siinä mielessä, että he pääsevät itse osallistumaan käsikirjoitusten tekoon oman elämäkokemustensa ja kulttuurinsa pohjalta. Tämä on päinvastaista niille usein kielteisille kokemuksille, joita useilla vangeista on esimerkiksi koulusta ja muista institutionaalisen sopeuttamisen muodoista. Näissä vangit ovat usein tunteneet itsensä epäonnistuneiksi ja ei-toivotuiksi toisiksi.

Vankiteatteri on Suomessa muihin maihin verrattuna vielä melko marginaalisessa asemassa. Vankiteatterin samoin kuin muidenkaan taiteen muotojen merkitystä vankiloiden kuntouttavassa toiminnassa ei ole myös mietitty tarpeeksi. Tutkimuksen mukaan vankiteatterilla on vaikutuksia

uusintarikollisuuteen. Jo lyhytkin osallistuminen vankiteatteriin näkyy emotionaalisen kontrollin muutoksissa ja sitä kautta sosiaalisen pätevyuden lisääntymisenä ja joustavuutena uusille toiminta- ja ajattelumalleille. Tämä vaikuttaa siihen, että vangit ovat valmiita omaksumaan uusia myönteisempiä rooleja myös oikeassa elämässä eivätkä pitäydy niin jäykästi totutussa toimintamallissa. (Linderborg 2016)

Suomessa pitäisikin selvittää tarkemmin, miten vankiteatteriin sisältyvää potentiaalia voitaisiin hyödyntää tehokkaammin uusintarikollisuuden vähentämisessä. Samalla tulisi pohtia sitä, miten teatterin luonne nimenomaan taiteen keinoin vaikuttavana kuntoutustoimintana voidaan säilyttää. Kokemukset muista maista ovat osoittaneet tämän olevan haastavaa. Esimerkiksi Britanniassa on esitetty vaatimuksia sen suhteen, että teatteria ja muuta taidekuntoutusta on arvioitava yleisten tehokkuus- ja vaikuttavuuskriteerien mukaisesti. Tämän on pelätty johtavan teatterin välineellistymiseen ja latistumiseen yhdeksi vaikuttavuusohjelmaksi muiden joukossa. Teatterin voima on kuitenkin luovuudessa ja siinä, että sallii osallistujille mahdollisuuden on toimijuuden korostumiseen ja löytämiseen. ■

Kirjoittaja on erityisasiantuntija Rikosseuraamuslaitoksessa ja Porttiteatterin johtoryhmän jäsen.

Lähteet saa toimituksesta haaste@om.fi.

Porttiteatterin seuraava ensi-ilta on KOKO-Teatterissa joulukuussa. Lisätietoja www.facebook.com/porttiteatteri/

Rikksentorjunnan kannattavuus

Havaintoja rikksentorjuntatoimenpiteiden kannattavuus- tutkimuksesta Suomessa, Pohjoismaissa ja maailmalla

Rikksentorjunnan tavoitteena on vähentää rikollisuutta ja lisätä kansalaisten turvallisuutta. Erilaisten toimenpiteiden ja ohjelmien lisääntyessä on tärkeää, että niiden vaikuttavuutta tutkitaan. Vaikuttavuuden lisäksi olisi tärkeää kyetä analysoimaan myös rikksentorjunnan taloudellista kannattavuutta: tuottaako torjunta enemmän hyötyjä kuin se maksaa. Tehokkaatkin torjuntatoimenpiteet voivat nimittäin olla yhteiskunnan kannalta kannattamattomia, jos niiden aiheuttamat kulut ovat saatavia hyötyjä suuremmat.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo) teki keväällä 2017 systemaattisena kirjallisuuskatsauksena toteutetun kartoituksen 2000-luvulla julkaistuista rikksentorjuntaohjelmien kannattavuustutkimuksista. Kohteena oli pohjoismainen ja kansainvälinen tutkimus, jossa tulokset oli muunnettu rahamääräisiksi. Katsaukseen sisällytettiin myös meta-analyysit. Ohjelmien tuli olla tosiasiallisesti käytäntöön sovellettuja tai ainakin sovellettavissa ja torjunnan kohteena tuli olla

joku määrätty rikollisuuden muoto. Kartoitus tehtiin kaudella kielellä (suomi, ruotsi, englanti, norja, tanska ja viro) kymmenestä sähköisestä tieteellisestä tietokannasta.

Valintaperusteet täytti 10 meta-analyysia sekä 19 niihin sisällymätöntä englanninkielistä alkuperäistutkimusta. Aineistoon hyväksytyjä pohjoismaisilla kielillä julkaistuja alkuperäistutkimuksia oli 15. Kartoitus oli kokeellinen ja alustava, lähinnä jatkotutkimuksen tarpeita ja mahdollisuuksia selvittävä. Keskeinen tavoite oli kuvata tutkimuskentän tilannetta pohjoismaisesta näkökulmasta. Pyrkimyksenä oli myös selvittää kannattavuusarviointiin liittyviä metodologisia rajoituksia ja erityiskysymyksiä. Seuraavassa muutamia havaintoja kartoituksen tuloksista.

POHJOISMAISSA KUSTANUSVAIKUTTAVUUTTA TUTKITTU VÄHÄN

Laadukkaita kannattavuusanalyysijä rikksentorjuntaohjelmista on löydettävissä kansainvälisesti suhteellisen paljon ja ne antavat arvokasta tietoa kriminaalipoliittisen päätök-

senteon pohjaksi. Lähes kaikki kartoitukseen sisällyneet kansainväliset kannattavuustutkimukset (sekä meta-analyysit että alkuperäistutkimukset) perustuivat korkean näyttötason arviointitutkimuksiin. Pohjoismaisia rikksentorjuntaohjelmien kannattavuusanalyysia on löydettävissä huomattavasti vähemmän ja ne ovat laadultaan hyvin kirjavia. Krimon kartoituksen raakahakujen tulosten perusteella arviointitutkimuksia rikksentorjuntaohjelmista tehdään Pohjoismaissakin runsaasti, mutta ne ovat valtaosin laadullisia prosessinarviointeja, joiden pohjalta ei voi päätellä toimenpiteen vaikutuksia itse kohdeilmistöön, eikä niin muodoin myöskään kustannusvaikuttavuutta.

Substanssiltaan kansainväliset ja pohjoismaiset tutkimukset eivät juuri eroa. Pääosa niistä arvioi ohjelmia, joilla pyritään varsin yleisluontoiseen riskipitoiseen tai jo rikollisen elämäntavan ja uusintarikollisuuden torjuntaan. Tähän liittyvät omana alaryhmään huumevieroitusohjelmat. Ylipäätään arvioiduissa torjuntaohjelmissä kohteena oli pää-

sääntöisesti perinteinen masarikollisuus. Aihepiirin tutkimus käsittelee sekä maailmalla että Pohjoismaissa nykyisin valtaosin yksilön kehityksen tukemiseen tähtääviä toimenpiteitä. Pääkohteina ovat riskiperheet, niissä kasvavat lapset ja nuoret, sekä rikoksista tuomitut ja päihteiden käyttäjät – joko yksittäin tai erilaisina yhdistelminä.

Yksilön kehitystä tukevat ohjelmat, erityisesti riskilapsille ja -nuorille ennen kouluikää tai viimeistään esi- ja alakouluiässä suunnatut toimenpiteet, on anglosaksisessa tutkimuksessa arvioitu myös pääsääntöisesti kaikkein kannattavimmiksi. Ne ovat toteuttamisvaiheessa usein kalliita, mutta tuottavat onnistuessaan sekä kohdeyksilöille että yhteiskunnalle huomattavia hyötykertymiä, kun tarkkailujaksone on ihmisen koko elinikä. Tosin korkeisiin kannattavuusasteisiin myötävaikuttavat myös näistä ohjelmista tehtyjen vaikuttavuusarviointien ominaispiirteet, joista jäljempänä.

Muun tyyppisistä rikksentorjuntastrategioista ja niihin liittyvistä toimenpiteistä (tilannetorjunnasta, yhteisö-

perusteisesta torjunnasta ja viranomaiskontrollin kautta toteutuvasta torjunnasta) laadukkaita kannattavuusanalyyssejä löytyy huomattavasti vähemmän ja esimerkiksi tilannetorjunnasta tehdyt tutkimukset koskevat varsin suppeaa valikoimaa torjuntakeinoja (valaistus, kameravalvonta, kohdennettu partiointi, tekniset murronestoratkaisut). Niistä kannattavimpia ovat pääsääntöisesti suhteellisen yksinkertaiset tekniset torjuntaratkaisut, joiden korkea hyötysuhde perustuu pieniin toteuttamiskuluihin.

KANNATTAVUUS- TUTKIMUSTEN TULOSTEN VERTAILU VAIKEAA

Rikoksantorjuntaohjelmia koskevan kannattavuustutkimuksen perusongelma on kustannusten ja hyötyjen arvioinnin heterogeeninen ja vakiintumaton metodologia. Tutkimustulosten vertailu on tämän johdosta hankalaa jopa samassa maassa tehtyjen tutkimusten osalta. Jokaisen ohjelman kannattavuus riippuu suuresti siitä, minkälaisia hyötyjä laskelmaan sisällytetään. Suppeassa kustannusten arvioinnissa tyydytään vertailemaan ohjelman poliisitoimelle, oikeuslaitokselle ja/tai vankeinhoidolle tuottamia säästöjä ohjelman kustannuksiin. Sen heikkoutena on toiminnan hyötyjen aliarviointi. Vahvuutena on puolestaan se, että laskelma perustuu todellisiin, tarkistettavissa oleviin säästöihin ja kuluihin, ei tutkimuksen tekijän arvioihin.

Laajassa kustannusten arvioinnissa, johon on sisällytetty myös uhrille aiheutuvat haitat (aineelliset ja aineettomat) ja yhteiskunnalle syntyvät epäsuorat hyödyt, suurimmat säästöt syntyvät säännönmukaisesti aineettomista ja epä-

suorista hyödyistä. Tällöin pulmana on hyötyjen taloudellisen arvon mittaamisen vaihtelevuus ja epäeksaktius, jopa mielivaltaisuus. Toisaalta laaja arviointi antaa hyvin tehtynä suppeaa arviointia oikeamman kuvan ohjelman todellisesta kannattavuudesta.

Krimon kartoituksen perusteella laajaa kustannusarviointia sovelletaan usein varsinkin yksilön kehitystä tukevia toimenpiteitä arvioitaessa, sen sijaan tilannetorjuntaa ja osin myös viranomaiskontrolliin perustuvia toimenpiteitä koskevissa arvioinneissa käytetään pääsääntöisesti suppeaa kustannusten arviointia. Ero vaikuttaa suoraan erityyppisiä strategioita koskevien tulosten keskinäiseen vertailtavuuteen eli tekee sen mahdottomaksi. Se vaikuttaa myös osaltaan yksilön kehitystä tukevien toimenpiteiden muihin torjuntastrategioihin nähden ylivertaisten hyötysuhteiden taustalla.

Tehtäessä johtopäätöksiä julkaistujen kannattavuustutkimusten perusteella on huomioitava myös se, että toimivista ja kannattavista ohjelmista tehtyjen arviointien julkaisu- ja julkaistavaksi tarjoamiskynnys on huomattavasti matalampi kuin epäonnistuneista tai kannattamattomista ohjelmista tehtyjen. Tästä aiheutuva ”positiivinen vinouma” vääristää julkaistujen ohjelmien pohjalta saatavaa yleiskuvaa (se ei toki merkitse sitä, että kannattaviksi todetut yksittäiset ohjelmat eivät olisi kannattavia).

KUSTANNUKSET JA SÄÄSTÖT PITKÄLTÄ MAASIDONNAISIA

Tuloksia tulkittaessa on syytä korostaa niin ikään sitä, että rikoksantorjuntaohjelmien kustannukset ja niillä saavutettavat säästöt ovat hyvin maa-

oikeusjärjestelmäsidoonaisia: yksi estetty rikos säästää kovin erisuuruisen rahamäärän eri maissa riippuen yhteiskunnan rikosseuraamus-, terveydenhuolto- ja sosiaalipoliittisen järjestelmän luonteesta. Valtaosa kansainvälisestä tieteellisestä rikoksantorjunnan kannattavuustutkimuksesta käsittelee anglosaksisissa maissa, erityisesti Yhdysvalloissa toteutettuja toimenpiteitä. Niistä saatuja tuloksia arvioitaessa on huomioitava suuret erot Yhdysvaltojen ja Suomen (ja myös Englannin ja Suomen) seuraamusjärjestelmissä esimerkiksi ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön suhteen. Yhdysvalloissa toteutetuista ohjelmista tehtyjä kannattavuuslaskelmia ei voi siirtää sellaisinaan Suomeen, vaan laskelmien hyödyt ja kustannukset tulee aina ensin muuntaa Suomen olosuhteisiin soveltuviksi. Tämä pätee sinänsä kaikkiin ulkomaisista hankkeista tehtyihin kannattavuusanalyysiin. Tulokset eivät ole suoraan siirrettävissä maasta toiseen sillä, vaikka vaikuttavuus olisi sama, kustannukset ja hyödyt sekä niiden suhde eivät useinkaan ole.

Tämä korostaa kotimaisen vaikuttavuus- ja kustannusarviointitutkimuksen tärkeyttä ja tiedon koostamisen osalta myös tarvetta olemassa olevan kotimaisen ja pohjoismaisen tutkimustiedon kattavaan ja systemaattiseen kartoitukseen. Suomessa tehdään toki nykyisinkin suhteellisen paljon arviointitutkimusta rikoksantorjuntaohjelmista, mutta erittäin vähän varsinaisia vaikuttavuusarviointeja. Prosessiarvioinneilla ja laadullisilla arvioinneilla on oma arvonsa työmuotojen kehittämisen ja kriminologisen perustutkimuksen kannalta. Laadulliset tutkimukset eivät kuitenkaan

korvaa vaikuttavuustutkimuksen asetelmia.

Mikäli Suomessa halutaan tulevaisuudessa tietoja rikoksantorjuntaohjelmien kannattavuudesta, on panostettava tutkimustoiminnan edellytysten kehittämiseen sekä tiedon koostamiseen että yksittäisten ohjelmien vaikuttavuusarvioinnin saralla. Se edellyttää aktiivista toimintaa julkisen sektorin, erityisesti oikeus- ja sisäministeriön taholta, ja nykyistä huomattavasti suurempaa vaikuttavuusarvioinnin rahoitusta. On syytä huomioida, että kansainvälisesti pääosa rikoksantorjuntaohjelmien vaikuttavuuden ja kannattavuuden tutkimuksesta on oikeus- ja sisäasiainhallinnon kansallisten tutkimuslaitosten ja tutkimusyksiköiden tuottama. Tilanne ei ole muotoutunut tällaiseksi sattumalta. Rikoksantorjuntaohjelmista syntyvät suorat rahalliset säästöt kohdistuvat pääosin näille hallinnonaloille ja ne ovat myös pääasiallinen taho, jolla on (ainakin tulisi olla) omakohmainen intressi ohjelmien vaikuttavuutta ja kannattavuutta koskevan tutkimustoiminnan ylläpitoon ja edistämiseen. ■

Kirjoittaja on yliopistotutkija, joka työskentelee Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa Helsingin yliopistossa.

Martti Lehti: Rikoksantorjunnan kannattavuus: alustava systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsauksia 24/2017. Helsingin yliopisto.

Palstaa pitää rikosentorjuntaneuvoston sihteeristö.

■ S A I J A S A M B O U

Asukkaat mukaan

Asukkaiden kuulemiseen ja osallistamiseen on monia keinoja

Kansallisen rikosentorjuntaohjelman ”Turvallisesti yhdessä” kulmakiviä on yhteistyön edistäminen viranomaisten, elinkeinoelämän ja kansalaisjärjestöjen kanssa. Keskeistä on myös asukkaiden kuulemisen sekä kuntalaisten osallistumisen ja vaikuttamiskeinojen kehittäminen. Rikosentorjuntaneuvosto ja Suomen Kuntaliitto tekivät ohjelmaan liittyvän kyselyn rikosentorjunnan ja turvallisuussuunnittelun toteuttamisesta kunnissa alkuvuodesta 2017. Kyselyyn pyydettiin vastauksia rikoksenehkäisystä ja turvallisuussuunnittelusta vastaavilta henkilöiltä. Kyselyllä saatiin hyvä tilannekuva kunnista, sillä vastausprosentti oli 43 ja vastauksia tuli monenkokoisista kunnista eri puolilta Suomea. Kyselyn tuloksia hyödynnetään jatkossa myös ohjelman seurannassa.

ASUKKAIDEN KUULEMISEKSI SAATAVILLA NEUVOJA

Rikosentorjuntaohjelmassa painotetaan siis yhteistyötä ja kansalaisten kuulemistä. Asukkailla on paras tieto asuinalueensa ongelmista ja tarpeista, vaikkakaan sillä ei ole tarkoitus korvata viranomaistietoa tai viranomaisten toimintaa. Asukasaktivismi on nähty turvallisuuden parantamisessa tärkeäksi ja se tuo esiin näkökulmia, jotka ovat ihmislähtöisempiä ja moniarvoisempia kuin julkisen vallan tavat lähestyä turvallisuutta. Myös lain-säädäntö, kuten kuntalaki, maankäyttö-

ja rakennuslaki sekä kansalaisaloitelaki, on antanut lisää mahdollisuuksia kansalaisten osallistumiseen päätöksentekoon.

Kunnille suunnatulla kyselyllä haluttiin tietää, millaisin menetelmin asukkaita kuullaan kunnissa rikosten ehkäisyyn ja turvallisuuteen liittyvissä asioissa. Tulosten mukaan *turvallisuuskyselyitä* on toistaiseksi toteutettu säännöllisesti vain noin yhdessä viidestä kyselyyn vastanneesta kunnasta. Kyselyn mukaan vain yhdessä kunnasta kymmenestä *turvallisuuskävelyitä* toteutetaan säännöllisesti. (Sambou & Piispa 2017)

Turvallisuuskävelyiden säännöllinen toteuttaminen on vielä yllättävän harvinaista. Tämä selittyy osittain sillä, että turvallisuuskävelyn toteuttamiseen tarvitaan sitoutunut järjestäjä. Jollei kunnassa ole turvallisuussuunnittelua ja rikoksen ehkäisyä koordinoivaa tahoa, voi olla vaikea löytää turvallisuuskävelyn järjestäjää. Turvallisuuskävelyitä voivat toisaalta toteuttaa myös oppilaitokset, järjestöt, taloyhtiöt, kaupunginosayhdistykset ja vastaanottokeskukset. Todellisuudessa turvallisuuskävelyiden toteuttaminen onkin yleisempää, sillä tieto näiden tahojen järjestämistä turvallisuuskävelyistä ei ole välttämättä kulkeutunut kyselyyn vastanneille.

Turvallisuuskävely on hyvä tapa saada asukkaat, viranomaiset, yhdistykset, yritykset ja kiinteistönomistajat sekä muut keskeiset alueen toimijat tapaamaan toi-

sensa ja keskustelemaan yhdessä turvallisuuteen liittyvistä asioista. Kävelyiden toteuttamisen helpottamiseksi rikosentorjuntaneuvosto on julkaissut oppaan turvallisuuskävelystä (2011), josta tietoa saavat niin kävelyn järjestäjät kuin osallistujatkin. Turvallisuuskävelyoppaita on tehty myös kouluympäristöön turvallisuusvastaavien, opettajien ja rehtorin käyttöön. (Ks. esim. Ranta & Martikainen 2017, Kytömäki 2011)

Rikosentorjuntaneuvosto on tuottanut materiaalia ja neuvoo kuntia myös turvallisuuskyselyn toteuttamisessa. Neuvoston laatimalla turvallisuuskyselyllä voidaan kerätä kattavasti tietoa asukkailta turvallisuustyön tueksi ja kuulla heidän näkemyksiään turvallisuudesta, uhrikokemuksista ja rikoksen pelosta. Kysely voidaan toteuttaa avoimena nettikyselynä tai otokselle suunnattuna postikyselynä. (Ks. tarkemmin Alanko & Takala 2012)

Rikosentorjuntaohjelmassa kannustetaan kuntia hyödyntämään olemassa olevia osallisuuden rakenteita ja järjestämään asukkailla alueellisia kuulemistilaisuuksia rikosentorjunnasta ja turvallisuudesta. Yleisin kuulemisen muoto vastanneissa kunnissa oli asukastilaisuudet tai -foorumit. Seuraavaksi eniten oli käytetty kaupunginosa- ja kyläyhdistyksiä. Selvästi harvemmin oli hyödynnetty maahanmuuttajafoorumeita tai kahviloi- ta ja kansalais- tai alueraateja sekä mui-

ta kuulemisen muotoja, joiksi mainittiin mm. koulujen vanhempainillat. Alueellisia etnisten suhteiden tai romaniasioiden neuvottelukuntia ei ollut kyselyn mukaan hyödynnetty lainkaan turvallisuusasioissa tai ainakaan vastaajilla ei ollut siitä tietoa.

Asukasyhdyshenkilöillä voi joissakin kunnissa olla iso rooli tiedon välittäjänä. He tuovat kuntalaisten näkemykset kehittämisen kohteista kunnan virkamiehille, luottamushenkilöille sekä myös kiinteistöhuoltoyhtiöiden ja isännöitsijöiden suuntaan. Kyselyssä nousi esille tarve tehostaa asukkailta kerätyn tiedon levittämistä kunnan viranomaisille. On tärkeää, että asukkailta kerättyä tietoa hyödynnetään ja osallistujat saavat tiedon siitä, miten heidän tekemänsä ehdotukset etenevät.

KUNTALAKIKIN VELVOITTA NEUVOSTOJEN JA VALTUUSTOJEN KUULEMISEEN

Kuntalain (402/2015) velvoittamien vammais- ja vanhusneuvostojen sekä nuorisovaltuustojen tulee voida vaikuttaa kunnan eri toimialojen toiminnan suunnitteluun, valmisteluun ja seurantaan mm. hyvinvointiin, terveyteen, osallisuuteen ja elinympäristöön liittyvissä asioissa. Turvallisuuden tunne ja turvallinen asumisympäristö olisivat juuri niitä asioita, jotka liittyvät hyvinvointiin ja elinympäristöön ja ovat osa rikosentorjuntatyötä ja rikosten ehkäisyä.

Turvallisuusasioissa kuuleminen on kyselyn mukaan vielä vähäistä. Nuorisovaltuustoja (22 %) näytetään kuullun hieman enemmän kuin vanhus- (17 %) tai vammaisneuvostoja (10 %). Luvut ovat kuitenkin pieniä, erityisesti kun vanhukset ja vammaiset ovat hyvin haavoittuvia ryhmiä rikosten uhreina. Joka tapauksessa lähes puolessa vastanneista kunnista neuvostoja ei ollut kuultu ja tietämättömien ja vastaamattomien ryhmätkin olivat erittäin suuret. Kuntalain velvoittamia vammais- ja vanhusneuvostoja sekä nuorisovaltuustoja käytetään vähiten alle 5000 asukkaalla kunnissa, mutta aineiston pienuuden vuoksi tulokset ovat vain suuntaa antavia. Vammais- ja vanhusneuvostot sekä nuorisovaltuustot voisivat olla myös useamman kunnan yhteisiä.

OSALLISTUVA BUDJETOINTI OTTAA ASUKKAAT MUKAAN

Osallistuva budjetointi antaa mahdollisuuden talouden, demokratian ja käytännön tekemisen yhdistämiseen. Osallistuvan budjetoinnin avulla voidaan asukkaiden kanssa pohtia ja päättää, mistä löydetään resursseja toteuttaa yhteisesti tärkeiksi koettuja asioita. (Pihlaja 2017) Tässä tarvitaan kunnissa uudenlaisia toimintatapoja ja keskustelemaa toimintakulttuuria, jota myös rikosentorjuntaohjelma omalta osaltaan edistää.

Osallistuvan budjetoinnin hyödyntäminen rikoksen ehkäisyyn liittyen on toistaiseksi ollut hyvin vähäistä, vaikka kiinnostusta näyttäisi olevankin. Vain yksi prosentti kyselyyn vastanneista ilmoitti, että kunnassa oli toteutettu osallistuvaan budjetointiin liittyvä hanke, jonka tavoitteena oli turvallisuuden tunteen lisääminen tai rikosten ehkäisy. Noin viidesosa arveli, että hanketta ei ole toteutettu, mutta sitä voitaisiin kokeilla. Vain viisi prosenttia oli sitä mieltä, että sellaiselle ei olisi lainkaan tarvetta tällä hetkellä.

Rikosentorjuntaohjelman visio ”Yhdessä tekeminen lisää yhteenkuuluvuutta ja turvallisuuden tunnetta, vähentää rikoksen uhriksi joutumisen riskiä ja rikoksista aiheutuvia haittoja” korostaa yhdessä tekemistä ja kansalaisten osallistumista. Siksi kuntia rohkaistaankin pilotoimaan osallistuvaa budjetointia rikoksen ehkäisyyn liittyvässä hankkeessa. Myös Kuntalain 22 pykälä kannustaa tukemaan asukkaiden, järjestöjen ja muiden yhteisöjen oma-aloitteista asioiden suunnittelua ja valmistelua. Asukkaiden osallistuminen ja vaikuttaminen voi siis tapahtua osallistumalla kunnan talouden suunnitteluun. Osallistuvaa budjetointia voidaan soveltaa myös tulevaisuuden maakunnissa. Rikosentorjuntaneuvoston lisäksi Kuntaliitto on edistänyt osallistuvan budjetoinnin käyttöä julkaisemalla siitä käsikirjan keväällä (Pihlaja 2017).

UUDET TUULET PUHALTAVAT JO

Kuulemista ja osallistamista voidaan kyselyn mukaan selvästi lisätä sekä levittää ja hyödyntää paremmin osallistumis- ja vaikuttamiskeinoja ja niiden käyttöön opastavaa materiaalia. Tämä tehtävä jää rikosenehkäisyyn osalta tietenkkin rikosentorjuntaneuvostolle, jotta mm.

neuvoston verkkosivuilla (www.rikosentorjunta.fi) saatavilla olevat materiaalit saavuttavat lukijansa. Niiden hyödyntämistä rikosten ehkäisyssä ja koetun turvallisuuden edistämässä kannattaa vielä tehostaa.

Kuntalaisten osallistumisen lisäämiseksi tehdään paljon töitä myös kunnissa. Useisiin kuntiin on palkattu erillisiä osallisuuskoordinaattoreita. Eri menetelmin toteutettuja vaikuttamiskahviloita ovat pitäneet useat toimijat ja järjestöt ympäri Suomea, kuten esimerkiksi Settlementit ja Deliberatiivisen demokratian instituutti. Tulevaisuuden haasteena on saada rikosten ehkäisy ja turvallisuuden lisääminen myös näiden agendalle.

Kansalaisten osallistumisen lisäämiseen pyritään rikosentorjuntaohjelmassa myös kokoamalla yhteen taloyhtiöiden hyviä käytäntöjä yhteisöllisyyden ja asukkaiden yhteisen toiminnan lisäämiseksi. Dialogia edistäviä, restoratiivisia ja ongelman ratkaisuun tähtääviä menetelmiä on kokeiltu useilla paikkakunnilla, joissa asukkailla on herännyt erityisiä huolia. Esimerkiksi TRUST-hankeessa on edistetty väestöryhmien välisiä suhteita paikkakunnilla, joilla on vastaanottokeskuksia (Luhtasaari 2016). Myös Naapurussovittelun keskuksen toteuttamaa sovittelua on käytetty asukkaiden välisten konfliktien ratkaisuun (Attias 2017). Restoratiivisia ja ongelmanratkaisuun tähtääviä menetelmiä olisi käytössä jokaisella paikkakunnalla myös lakisäänteisenä rikos- ja riita-asioiden sovitteluna, jota hoitavat vapaaehtoiset sovittelijat osapuolten niin halutessa. Sitäkin voitaisiin hyödyntää enemmän, vaikka riita-asioiden osuus sovitteluun tulevista jutuista onkin hieman lisääntynyt. (THL 2017).

Kunnille tehdyn kyselyn mukaan kuulemista ja osallistamista voitaisiin vielä reippaasti lisätä, vaikka uudet, asukkaita aktivoivat tuulet jo puhaltavat. Monet mahdollisuudet ovat vielä kokonaan käyttämättä asukkaiden kuulemiseksi. Jotta asukkaiden innostus jatkuu, kannattaa varmistaa, että osallistujilla on myös mahdollisuus seurata, miten heidän tekemänsä turvallisuuden parantamiseen liittyvät ehdotukset etenevät. ■

Lähteet ovat saatavilla artikkelin verkkoversiossa osoitteessa www.haaste.om.fi.

Kriminologian opintosuunta aloittanut Helsingin yliopistossa

Kriminologia on empiirinen tieteenala, joka tutkii rikollisuutta ja siihen kohdistuvia reaktioita. Tieteenala syntyi 1800-luvun kuluessa, kun eri taustoilta tulevat tutkijat alkoivat systemaattisesti tutkia rikollisuutta yhteisöllisenä ja yksilötasoisena ilmiönä. Myöhemmin kriminologisia laitoksia, oppiaineita ja tutkinto-ohjelmia alkoi kehittyä yliopistojen piiriin.

Suomessa tilanne pysyi kuitenkin kriminologian osalta vakiintumattomana. Tieteenalan perustajana voidaan meillä pitää **Veli Verkkoa**, joka toimi Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa sosiologian professorina vuodesta 1948 lähtien. Verkon kuolema 1955 oli takaisku orastavalle empiirisen ja yhteiskuntatieteellisen kriminologian traditiolle yliopistollisen opetuksen tasolla (Kivivuori 2017). Myöhemmin kriminologia jatkoi tutkimuslaitoskontekstissa. Voitaan arvioida, että empiirisen kriminologian asema suomalaisessa yliopistokentässä on jäänyt selvästi heikommaksi kuin monissa vertailukelpoisissa länsimaissa. Esimerkiksi Ruotsissa on useassa yliopistossa kriminologian opintoja tarjolla itsenäisinä kokonaisuuksina.

Tilanteeseen on aivan viime vuosi-

na alettu saada korjausta. Keskeisenä käänteinä voidaan pitää entisen Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen liittämistä Helsingin yliopiston valtiotieteelliseen tiedekuntaan 2015 alusta. Onnellisen sattuman johdosta yliopistossa oli samaan aikaan käynnistynyt ”isona pyöränä” tunnettu opetus uudistus. Näin oli mahdollista perustaa kriminologian opintosuunta sosiaalitieteiden maisteriohjelman yhteyteen. Suunta aloitti toimintansa tänä syksynä.

TAUSTASTA LYHYESTI

Kriminologian opintosuunta ei ole syntynyt tyhjästä. Sen taustalla on Helsingin yliopiston sosiologian oppiaineessa pitkäjänteisesti annettu dosenttiopetus. Sosiologiassa on ollut saatavilla kriminologian johdantokurssi ja kriminologisten pro gradu -töiden ohjausta. Vuodesta 2014 oppiaineessa on toiminut kriminologinen seminaari. Dosenttiopetuksen taustalla oli Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen kriminologisessa yksikössä kehittynyt empiirisen kriminologian suuntaus. Kriminologisessa yksikössä tutkimustoimintaa ja julkaisustrategiaa alettiinkin muuttaa ”yliopistoyhteensopiviksi” jo ennen kuin valtioneuvosto teki päätök-

sen laitoksen liittämistä yliopistoon vuoden 2015 alusta. Silti OPTL:n liittäminen yliopistoon Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituuttina oli ratkaiseva muutos, joka mahdollisti kriminologian opintosuunnan synnyn. Tutkimuslaitosreformia voidaankin pitää poikkeuksellisen onnistuneena uudistuksena myös opetuksen kehittämisen kannalta.

KRIMINOLOGIAN OPINTOSUUNNAN RAKENNE

Helsingin yliopiston uudessa sosiaalitieteiden maisteriohjelmassa on kuusi opintosuuntaa: ”vanhat” suunnat sosiaalipsykologia, sosiaalityö, sosiologia ja yhteiskuntapolitiikka, sekä uudet suunnat kriminologia ja väestötiede. Maisteriohjelma on 120 opintopisteen kokonaisuus, joka suoritetaan kahdessa vuodessa. Kriminologian opintosuunnasta valmistuu siten valtiotieteiden maistereita, joiden pääaine on kriminologia, ja joilla on sen lisäksi vahva yleinen yhteiskuntatieteellisen asiantuntijan ammattirooli.

Kriminologian opintosuunnan opiskelijat suorittavat pakolliset syventävät opinnot kriminologiassa ja laativat kriminologian maisterintutkielman. Tämän lisäksi tutkinnossa on valinnaisia

Kriminologian opintosuunnan henkinen horisontti on empiirisessä kriminologiassa itsenäisenä, historiallisesti kehittyneenä tieteenalana ja tutkimuksen kenttänä.

syventäviä opintoja, ohjelman yhteisiä menetelmäopintoja, työelämäopinnot sekä vapaavalintaisia opintoja.

Pääreitti kriminologian opintosuuntaan kulkee sosiaalitieteiden kandiohjelman kautta. Kriminologiaan tulee siis kandeja, joilla on jo valmiiksi vahvat perustiedot yhteiskuntatieteistä sekä osaamista keskeisissä empiirisissä metodeissa. Sosiaalitieteiden kandiohjelmaan sisältyy myös kriminologian johdantokurssi, joka kuvaa laajasti kriminologian tutkimuskohteet, kysymyksenasettelut, historian, aineistoperustan, metodologiset erityispiirteet (eritoten kokonaisrikollisuuden mittaamisen ja rekisteritutkimuksen), rikollisuuden rakenteen ja kehityksen, rikollisuutta selittävät teoriat, sosiaalisen kontrollin tutkimuskentän sekä kriminaalipolitiikan ja kriminologisen arviointitutkimuksen. Kandiohjelman ohella maisteriohjelmaan ja kriminologian opintosuuntaan on mahdollista hakea korkeakoulujen yhteishaun kautta. Tätä kautta tulevat suorittavat kriminologian johdantokurssin täydentävä opintona. Johdantokurssi sisältyy keväästä 2018 lähtien myös avoimen yliopiston opetustarjontaan.

Kriminologian pakolliset syventävät opinnot koostuvat jaksoista "Kriminologian teoria", "Kriminologinen tutkimus", "Kriminologian soveltaminen" ja "Kriminologian erityisalajat". Kriminologisen tutkimuksen jaksossa opiskelijat perehtyvät sellaisiin kriminologisiin tutkimushankkeisiin, joiden vetäjät tarjoavat opinnäyteohjausta hankkeensa puitteissa. Kriminologisen teorian jaksossa on kirjatentti, jossa painottuvat alan tutkimuksen etulinjaan vaikuttaneet teoriat, eritoten rikoskäyttötutkimuksessa. Tentittäviin teoksiin kuuluu moderneja klassikkoja kuten esimerkiksi **Gottfredsonin** ja **Hirschin** *A General Theory of Crime* sekä **Felsonin** ja **Eckertin** *Crime and Everyday Life*. Kriminologian soveltamisen jaksolla vuorottelevat

vuorovuosin kurssit "Kriminologian soveltaminen paikallisessa rikosentorjunnassa" ja "Kausaliteetti kriminologisessa arviointitutkimuksessa". Molemmat ovat harjoituskursseja, joilla opiskellaan konkreettisia analyysitapoja ja -menetelmiä.

Kriminologian erityisalajat -kurssi tarjoaa laaja-alaisen näkymän tieteenalan keskeisiin ja ajankohtaisiin tutkimusteemoihin. Lukuvuonna 2017–18 kurssilla käsitellään ihmiskauppaa, nuoriin kohdistuvaa kontrollia, lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa, vankilatutkimusta sekä psykologisen kriminologian uusimpia painotuksia. Kriminologian opintosuunta kattaakin laajasti empiirisen kriminologian alan ja metodit. Opetus ponnistaa kriminologian teoriaperustalta ja alan empiirisen tradition pohjalta.

KRIMINOLOGIA JA ALAN TOIMIJAT

Kriminologian opintosuunnan henkinen horisontti on empiirisessä kriminologiassa itsenäisenä, historiallisesti kehittyneenä tieteenalana ja tutkimuksen kenttänä. Jopa historiallisen dataperustansa osalta tieteenalan kehitystä on ohjannut (onnistunut) pyrkimys irtautua yksinomaisesta nojautumisesta valtiollisen kontrollin tuottamaan tietoperustaan (Kivivuori 2011). Kuitenkin – tieteellisen vapauden ja itsenäisyyden pohjalta ponnistaen – opintosuunnalla on läheisiä yhteyksiä sellaisiin hallinnollisiin ja kolmannen sektorin tahoihin, jotka toimivat rikollisuuskontrollin alueella. Yhteistyön avulla opintosuunta toteuttaa omalta osaltaan yliopistoille annettua yhteiskunnallisen vaikuttavuuden tehtävää.

Kriminologian opintosuunnassa tehtävän maisterintutkimuksen ankkurointi ajankohtaisiin tutkimushankkeisiin merkitsee sitä, että opintosuunnan toiminta tukee ja tehostaa Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin kriminologisessa yksikössä tapahtuvaa tutkimustoimintaa. Kriminologisessa yksikössä myös

lakisäätöiset kansalliset seurantatehtävät ovat yhteydessä opetukseen – mm. kokonaisrikollisuuden seurannan datat ja hankkeet tarjoavat aiheita ja ideoita opinnäytteille. Myös rikosentorjunnan arviointiin liittyviä tutkielmia voidaan toteuttaa synergiasuhteessa alan tutkimukseen (ks. esim. Aaltonen & Tyni 2017). Pakollisiin syventäviin opintoihin kuuluva kriminologian soveltamisen jaksossa antaa valmiuksia, joita näyttöön perustuvan kriminaalipolitiikan kehittäminen edellyttää.

Jo pitkään oikeus- ja turvallisuusalan hallinnolliset toimijat ovat rekrytoineet yhteiskuntatieteilijöitä. Ei haitanne, että jatkossa saatavilla on myös empiirisen kriminologian kansainväliseen valtavirtaan kytkeytyviä maistereita, joilla samalla on vahva yleinen yhteiskuntatieteellinen osaaminen. Opintosuunta antaa valmiudet toimia vaativissa asiantuntija-, analyysi- ja johtotehtävissä hallinnossa, yksityisellä sektorilla ja järjestöissä. ■

Janne Kivivuori (janne.kivivuori@helsinki.fi) on kriminologian professori ja Mikko Aaltonen (mikko.aaltonen@helsinki.fi) kriminologian apulaisprofessori Helsingin yliopistossa. Heille voi esittää lisäkysymyksiä ja ehdotuksia liittyen kriminologian opintosuunnan kehittämiseen.

KIRJALLISUUS:

Aaltonen, Mikko & Tyni, Sasu (2017). Vaikuttavuuden arviointi rikosseuraamusalalla. Haaste 1/2017.

Kivivuori, Janne (2011). Discovery of Hidden Crime. Self-Report Surveys in Criminal Policy Context. Oxford University Press, Oxford.

Kivivuori, Janne (2017). Veli Verkko as an Early Criminologist: A Case Study in Scientific Conflict and Paradigm Shift. Scandinavian Journal of History 42:2, 144–165.

Tukholman kriminologian symposiumin satoa

Kriminologisen tutkimuksen ja keskustelun vuosittaisen tapahtuma Tukholman kriminologian symposiumi järjestettiin kesäkuussa. Tämän vuoden pääteemana oli väkivallan varhaiset syyt ja väkivallan ehkäisy, mutta tapahtumassa kuultiin laajasti rikollisuuteen ja turvallisuuteen liittyviä puheenvuoroja ympäri maailmaa. Symposiumi on järjestetty vuodesta 2006 ja sen järjestelyistä vastaa Ruotsin rikosentorjuntaneuvosto Brå.

KRIMINOLOGIAN PALKINTO 2017 IHMISEN KEHITYKSEN TUTKIJALLE

Tukholman kriminologian palkinto myönnetään vuosittain kriminologisen tutkimuksen vaikuttajalle, joka on työllään vaikuttanut rikollisuuden vähentämiseen ja tuonut tietoa ammattilaisten käyttöön. Symposiumin yhteydessä jaettavan palkinnon sai tänä vuonna kanadalainen professori **Richard E. Tremblay**. Psykiatrian, psykologian ja pediatrian saralla ansioitunut Tremblay on tutkinut erityisesti lasten kehitystä ja sen rinnalla mm. aggressiota ja väkivallan purkautumista. Palkinnon voittanutta Tremblayta kiiteltiin eri tieteenalojen teorioiden yhdistämisestä rikollisuutta vähentävien keinojen löytämiseksi.

Luennossaan Tremblay käsitteli aggressiota: se on ihmiselle tyypillinen, normaali tapa ilmaista tunteita ja keskeinen osa yhteiskuntaamme. Aggressiivinen käytös on opittua ja malleja siihen omaksutaan esimerkiksi perheenjäseniltä tai televisiosta. Lapset harjoittelevat aggression ilmaisemista, ja he monesti kokeilevat rajojaan aggression ilmaisemisessa. Joillakin aikuisilla aggressio voi purkautua toistuvana väkivaltana. Sekä ympäristö että geenit vaikuttavat aggression ilmaisuun: geenit voivat lisätä aggressiivisuutta, mutta geenien aktivoi-

tuminen edellyttää ympäristön suotuisaa vaikutusta.

Vanhempien käytös voi vaikuttaa lapsen geeneihin ja aggression purkautumiseen. Tremblayn mukaan olisi hyvin tärkeää muistaa tukea rikosentekijöiden lapsia ja perheitä, eikä suinkaan satsata kaikkia resursseja rikosentekijän käytöksen muuttamiseen. Tremblay huomautti, että jossain määrin väkivaltaa lisää se, että ihmisillä on tapana hakeutua kaltaistensa seuraan: esimerkiksi kaksi mielenterveysongelmista kärsivää tai väkivaltaa käyttävää henkilöä päätyvät muita todennäköisemmin elämään yhdessä. Eräät tekijät, kuten köyhyys, masennus ja päihteidenkäyttö, voivat olla varhaisia jatkuvan fyysisen aggression eli väkivallan ennusmerkkejä. Toisaalta monet tekijät, kuten perhe ja työ, suojaavat yksilöitä rikoksiin syulistymiseltä.

KYBERKUSAAMINEN JA -HÄIRINTÄ

Kyberkusaamista ja internetin häirintää käsittelevässä työpajassa puhuttiin ilmiöistä erityisesti nuorten näkökulmasta.

Anna Constanza Baldry Italiasta esitelti tutkimustietoa nettikusaamisesta ja sen uhriksi joutumisesta. Kusaaminen netissä ja sen ulkopuolella vaikuttavat jossain määrin noudattavan samoja kaavoja, mutta molemmissa ilmiöissä ei välttämättä ole samoja uhreja ja tekijöitä. Riskitekijöitä nettikusaamisen uhriksi joutumiselle ovat esimerkiksi nuoren nettiriippuvuus ja ns. tavallisen koulukusaamisen kohteeksi joutuminen aiemmin.

Alankomaiden turvallisuus- ja oikeusministeriön edustaja **Josja Rokven** kertoi, että maassa nuorisorikollisuus on vähentynyt selvästi viimeisen kymmenen vuoden aikana, mutta määrä käsittää vain ns. perinteisen rikollisuuden. 12–17-vuotiaiden kyberkusaamista kar-

toittaneen tutkimuksen perusteella on arvioitu, että kyberrikoksiin syullistyvät nuoret ovat Alankomaissa uusi tekijäryhmä, joka poikkeaa aiemmin tunnistetusta nuorisorikollisten ryhmästä. Suurin riski syullistyä rikoksiin ylipäänsä on niillä, jotka tekevät rikoksia sekä netissä että sen ulkopuolella. Ainoastaan netin ulkopuolella rikoksiin syullistyneillä nuorilla on suurempi riski syullistyä rikoksiin kuin pelkästään netissä toimivilla tekijöillä.

Tutkijat **Gulsah Bostanci Bozbayindir** ja **Yildiz Sekban** Turkista arvioivat ilmiötä myös kriminalisoinnin näkökulmasta. He toivat esiin, että kyberkusaaminen ei ole tänä päivänä vain nuorten keskinäinen ilmiö: myös esimerkiksi opettajat joutuvat sen kohteeksi. Kyberhäirinnän erityispiirteenä on, että sen uhri ei ole turvassa mihinkään aikaan tai missään paikassa, vaan häirintä seuraa uhria laitteiden mukana kotiin. Tutkijat arvelivat, että kyberkusaamisen tai -häirinnän kriminalisoinnilla voi olla varoittava vaikutus, mutta aiheesta kaivataan empiiristä tutkimusta.

MUUTTOLIIKE JA RIKOKSET

Muuttoliikettä, rikollisuutta ja karkotuksia käsittelevässä sessiossa kuultiin ensimmäiseksi maahanmuuttajien tekemistä rikoksista Norjassa. **Synøve Andersen** Norjan Tilastokeskuksesta kertoi, että yleisesti ottaen maahanmuuttajat ovat rikostilastoissa ylliedustettuina, mutta syyt tähän ovat hyvin moninaisia. Eri maahanmuuttajaryhmien ja eri lähtömaista tulleiden rikosmäärissä on eroja. Norjassa on tarkasteltu myös maahanmuuton syyn yhteyttä rikoksiin syullistymiseen: esimerkiksi työ- ja perhesyistä muuttavilla ei ole erityistä riskiä syullistyä rikoksiin. Tilastokeskuksen aineistossa ei vielä näkynyt tuoreimman muuttoliikkeen ja turvapaikanhakijoiden määrän vaikutusta.

Tutkijat **Laura Treskow** ja **Dominick Kudlacek** esittelivät tutkimusta Saksaan tulleiden turvapaikanhakijoiden uhrikokemuksista. Saksaan on tullut viime vuosina suuri määrä turvapaikanhakijoita, joista suuri osa on nuoria miehiä. Maahantulijoilla on monentyyppisiä uhrikokemuksia matkalta kohti Eurooppaa. Uhrikokemusten laatu vaihteli lähtömaiden mukaan: esimerkiksi Pohjois-Afrikasta tulleet olivat usein matkansa varrella joutuneet varkauksien ja petosten uhreiksi, Afganistanista lähteneissä taas oli eniten seksuaalirikoksia kohdanneita. Myös traumaattisia kokemuksia oli tilastoitu: yleisimpiä näistä kokemuksista olivat kaikilla turvapaikanhakijoilla väkivallan kokeminen tai sivustaseuraaminen, ruumiiden näkeminen ja väkivallan tai kidutuksen kokeminen.

Professori **Martin Killias** Sveitsistä esitteli tutkimusta uskonnon, maahanmuuton ja nuorisorikollisuuden yhteyksistä. Sveitsissä maahanmuuttajataustainen väestö on kasvussa ja eri uskontoja on Sveitsissä paljon. Tutkimuksessa on verrattu Sveitsissä asuvia nuoria, joiden perhetausta on entisestä Jugoslaviasta sekä syntyperäisiin sveitsiläisnuoriin että niihin nuoriin, jotka asuvat perheineen edelleen entisen Jugoslavian maissa. Tutkijat havaitsivat, että sekä syntyperäiset sveitsiläisnuoret että juurilleen entisen Jugoslavian maihin jääneet nuoret syyllistyvät rikoksiin harvemmin kuin jugoslavalaiataustaiset. Uskonnolla on vaikutusta: tutkimuksen mukaan musliminuoret syyllistyvät harvoin rikoksiin entisen Jugoslavian maissa, mutta Sveitsissä he tekevät useammin rikoksia kuin muihin uskontoihin kuuluvat nuoret.

Tapahuman esityksiä saatavilla osoitteessa www.criminologysymposium.com.

Kuulumisia Euroopan perheväkivaltakonferenssista

Euroopan perheväkivaltakonferenssi (ECDV) järjestettiin toisen kerran Portossa syyskuussa. Konferenssiin osallistui laajasti tutkijoita, virkamiehiä ja käytännön työntekijöitä. Teemat katsoivat lähisuhdeväkivallan, seksuaalisen väkivallan, lapsiin, vanhuksiin ja etnisiin vähemmistöihin kohdistuvan väkivallan, väkivallan ehkäisyn, uhrien, väkivallan tekijöiden ja lasten kanssa tehtävän työn sekä oikeusjärjestelmän toimenpiteet unohtamatta valtion politiikkaa perheväkivallan ehkäisemiseksi. Seuraavassa muutamia poimintoja kiinnostavista esityksistä:

Länsi-Virginian yliopiston professori **Walter S. DeKeseredy** nosti luennossaan esille maaseudun naisten väkivallan kokemukset. Tilastot osoittavat, että henkirikokset ovat Yhdysvaltain maaseudulla yleisempiä kuin kaupungeissa. DeKeserodyn mukaan miesten verkostot ja metsästyksen ympärille rakentunut alkukulttuuri selittävät tätä pitkälti. Aseiden omistamista pidetään tärkeänä, maaseudun miehet kannattavat useammin patriarkaalisia arvoja, asenteet hyväksyvät naisten pahoinpitelyn ja miesten verkosto suojelee pahoinpiteleviä kaveriteita. Toisaalta pitkät etäisyydet johtavat siihen, että uhreilla on vähemmän sosiaalisia kontakteja ja tukea ja huono julkinen liikenne vaikeuttaa avun hakemista. Myös uskonnollisuus voi olla este uhrille hakea apua tai irtautua suhteesta.

Euroopassa on yhdeksän toimivaa perheoikeuskeskusta (Family Justice Center), Pohjoismaissa Malmössä ja Reykjavikissa. **Bert Groen** Euroopan perheoikeuskeskusten liitosta kertoi, että keskustusten tavoitteena on auttaa väkivallan uhreja ja heidän lapsiaan löytämään palvelut yhdestä paikasta. Kes-

kuksiin on koottu moniammatillista apua kuten terveydenhuollon henkilökuntaa, sosiaalityötä, asianajajia, perheneuvojia, syyttäjiä ja poliiseja. Toiminnan perusajatuksena on, että uhrin ei tarvitse matkustaa eri viranomaisten välillä eikä kertoa tarinaansa kerta toisen jälkeen, vaan alkuhaastattelun jälkeen hänen asioitaan hoitaa yksi työntekijä, joka järjestää tapaamiset ja huolehtii asioiden etenemisestä. Groenin mukaan lähisuhdeväkivallan uhrin itsetunto on usein mennyt ja keskuksella on tärkeä tehtävä sen palauttamisessa. Antwerpenin keskuksen johtaja **Pascale Franck** korosti, että väkivallan uhrin voimavarat ovat usein heikot, eikä hän jaksaa järjestellä asioitaan. Tästä seuraa, että uhrin jättävät usein saapumatta varaamilleen ajoille.

Isossa-Britannissa on käynnistynyt laaja poikkiteiteellinen tutkimus uhrien käsityksistä oikeusjärjestelmästä. Tutkimuksen aineistona ovat poliisille tehdyt rikosilmoitukset raiskauksista ja perheväkivallasta sekä 250 uhrin haastattelut. Yhdessä osiossa selvitetään etnisten vähemmistöjen kokemuksia. **Nadia Aghaiein** tutkimuksessa haastattelemat naiset kertoivat kokemuksistaan lähisuhdeväkivallan käsittelystä sharia-neuvostoissa. Naiset kokivat, ettei käsittely ollut läpinäkyvää ja puheissa tuli esiin, miten uskonnolliset johtajat tulkitsivat tekstejä omien halujensa mukaan. **Liz Batesin** rikosilmoitusaineistoon perustuva tutkimus taas osoitti, että mustien ja etnistä vähemmistöä edustavien naisten (BME) kokemukset tulevat selvästi useammin poliisin tietoon, mutta oikeuteen nämä tapaukset johtavat harvemmin.

Tapahuman esityksiä saatavilla osoitteessa <http://www.fpce.up.pt/iiecdv/>

Jyväskylän IPVI-konferenssi pureutui väkivaltaan

Toista kertaa järjestetty kansainvälinen väkivaltakonferenssi (Interpersonal Violence Interventions – Social and Cultural Perspectives, IPVI) kokosi kesäkuussa kolmisen sataa tutkijaa ja väkivaltatyöstä kiinnostunutta Jyväskylään. Kolmipäiväisen tapahtuman tieteelliseen ohjelmaan kuului viisi pääluentoa ja 40 mielenkiintoista työryhmää sekä tutkijoiden posteriesityksiä. Lisäksi tapahtumassa julkistettiin artikkeliteos, joka esittelee eri tieteenalojen tutkimusta väkivallan muotojen eroista ja yhteyksistä eri aikoina, paikoissa ja suhteissa (Interpersonal Violence – Differences and Connections. Toim. Husso, Virkki, Notko, Hirvonen ja Eilola. Routledge 2017).

TIETEEN JA TAITEEN KEINOT OHJELMASSA

Väkivaltaa lähestyttiin konferenssissa paitsi tieteen myös taiteen näkökulmista. Väkivaltaa kokeneiden valokuvista koottu vaikuttava *7 Names* -näyttely (Katri Hernesmaa, Riitta Piltonen ja Marita Husso) käsitteli parisuhdeväkivaltaa ja siitä irtautumista voimauttavan valokuvan keinoin. Taiteellista ilmaisua tuotiin ansiokkaasti osaksi konferenssiohjelmaa myös puolen tunnin videoesityksessä, jossa Lilla Teaternissa huhtikuussa kantaesitetyn *Mammas flicka* -monologin tekijät **Jeanette Björkqvist**, **Linda Zilliacus** ja **Cris af Enehielm** kertoivat ajatuksiaan lasten perheessä kokemasta väkivallasta ja sen käsittelystä näyttämöllä. Lapsen näkökulma perheväkivaltaan rakentui näissä kuvauksissa ja videoidussa Zilliacuksen roolityössä ymmärrystä lisäävällä ja ajatuksia herättävällä tavalla.

Ensimmäisen päivän pääluentoiksi oli kutsuttu väkivaltatutkimuksen ehdoton ”grand old couple”, **Rebecca ja Russell Dobash**. Pariskunta esiintyi myös ensimmäisessä IPVI-konferens-

sissa vuonna 2013. Dobashit luotasivat esityksessään 40 vuoden aikaista naisiin kohdistuvan väkivallan tutkimustaan suhteessa parisuhdeväkivaltaan ja sen ehkäisyyn liittyviin yhteiskunnallisiin asennemuutoksiin. Vaikka eteneminen on ollut hidasta ja tehtävää on edelleen paljon, on tapahtunut myös huomattavaa kehitystä. Dobashit päättivätkin luentonsa myönteiseen havaintoon: he näyttivät maailman kartalle paikannettuna, miten merkittävästi naisille suunnatut turvakotipalvelut ovat eri maissa kasvaneet 1970-luvulta tähän päivään.

Toisen konferenssipäivän pääpuhujana **Minoo Alinian** oli valitettavasti estynyt saapumasta Suomeen, mutta hänen esitelmänsä luki **Sanna Karkulehto** niin selkeästi ja ajatuksille tilaa antavasti, että Alinian pääpointit sukupuolistuneen väkivallan, rasmin ja seksimin yhteyksistä kyllä välittyivät kuulijoille. Alinia esimerkiksi muistutti, ettei maahanmuuttajanaisia saa leimata kulttuuristamisen nimissä eikä vähemmistöjä naisten oikeuksien puolustamisen varjolla.

Pääluennoista minua puhutteli eniten konferenssin päättänyt **Bob Peasen** luento miesten tekemän ja naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä. Pease alleviivasi sitä, että tasa-arvoisten käytäntöjen lisääminen ei auta naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan vähentämisessä, jos patriarkaaliset järjestykset ja ideologiat samanaikaisesti edelleen elävät ja voivat hyvin institutionaalisissa rakenteissa, diskursseissa, ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa sekä käsityksissä miehisestä itsestä suhteessa naisiin. Tästä syystä tasa-arvon lisääntyminen ei näy miesten naisiin kohdistaman väkivallan vähäisyytenä edes Pohjoismaissa, joita Peasen mukaan pidetään usein tasa-arvon paratiisina.

HETEROSEKSUAALISESTA NÄKÖKULMASTA ETEENPÄIN

On selvää, että kaikkea kiinnostavaa ja aiheeseen osuvaa ei voi mahduttaa konferenssin yleisohjelmaan. Pääluentojen kokonaisuuteen olisin kuitenkin toivonut yhden selkeästi interventioiden tutkimukseen keskittyneen puheenvuoron. Jäin hieman mieltimään myös naisiin heteroseksuaalisissa suhteissa kohdistuvan parisuhdeväkivallan korostumista, vaikka tämä tärkeä teema onkin. **Brett L. Shadlen** luento tosin käsitteli miesten alistamista kolonialismin kontekstissa. Koska Dobashien ja edellä mainitsematta jääneen **Marianne Hesterin** ensimmäisen päivän pääluennot perustuivat melko samanlaiseen, puhujien aiempaa tutkimusta esittelevään lähestymistapaan, nämä puheenvuorot eivät ehkä niinkään tuoneet uutta näkökulmaa väkivaltatutkimusta ennestään tuntevan yleisön kuultavaksi.

Kaiken kaikkiaan IPVI-kokemus oli antoisa ja innostava sekä sisältöjen, konferenssitunnelman että mainiosti toimineiden järjestelyjen osalta. Toivottavasti IPVI:stä muodostuu myös jatkossa säännöllisesti järjestettävä väkivaltatutkimuksen kansainvälinen kesäkonferenssi Suomeen.

Kognitiivinen haastattelumenetelmä todistajan kuulemisessa

Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden laitos ja psykologian oppiaine järjestivät ensimmäiset kognitiivista haastattelumenetelmää käsittelevät kehittämisspäivät Joensuussa kesäkuussa. Kaksipäiväinen koulutus kokosi yhteen noin 130 rikosprosessissa todistajien kuulemisesta vastaavaa ammattilaista ja eri alojen tutkijaa. Kehittämisspäivillä kuultiin alustuksia kansainvälisiltä vierailta ja kotimaisilta asiantuntijoilta sekä keskusteltiin työryhmissä menetelmän mahdollisuuksista ja tutkimushankkeen käynnistämisestä.

Kognitiivinen haastattelumenetelmä on todistajien kuulustelussa käytettävä, tieteelliseen tutkimukseen pohjautuva menetelmä, joka on kehitetty parantamaan todistajan muistisuoritusta. Menetelmää on tutkittu jo yli 30 vuotta ja sitä käytetään useissa Euroopan maissa, mutta ei juurikaan vielä Suomessa.

Itä-Suomen yliopiston psykologian tuntiopettaja **Hanna Lahtisen** mukaan kognitiivisen haastattelumenetelmän avulla saadaan maksimoitua todistajan tai asianomistajan kapasiteetti kertoa mahdollisimman tarkasti havainnoistaan vaarantamatta kuitenkaan kertomuksen luotettavuutta. Kognitiivisessa haastattelussa mennään todistajan ehdoilla, suuresta kuvasta yksityiskohtiin. Liikkeelle ei lähdetä rikossarjoista tutulla kysymyksellä: ”missä olitte eilen kello 16?”.

Psykologian professori **Coral Dando** Westminsterin yliopistosta ja rikostutkinnan ja -oikeuden psykologian apulaisprofessori **Dave Walsh** Derbyn yliopistosta esittelivät menetelmää. Heillä molemmilla on poliisitausta. Dandon mukaan kognitiivinen kysymys kuuluu: ”missä olit ja milloin, kun kuulit Pariisin olevan Ranskan pääkaupunki?”. Perinteisesti esitetään suljettu kysymys: ”mikä on Ranskan pääkaupunki?”. Kuulusteltavalle kerrotaan kuulustelun etenemisestä

ja hänet otetaan heti mukaan: häntä pyydetään kertomaan asioista omalla tarinallaan omaan tahtiin. Walsh yksinkertaisti: kerro, selitä, kuvaile (TED eli tell, explain, describe).

MENETELMÄN HAASTEET

Rikoskomisario **Miia Lehtinen** Hämeen poliisista kertoi kognitiivisen haastattelumenetelmän käytöstä rikostutkinnassa. Kuulusteluissa on korostettu jo pitkään avointa kerrontaa, mutta käytännössä kiireessä käytetään heti suoria kysymyksiä. Videokuulustelu on lisääntymässä, mikä parantaa laatua ja laillisuutta sekä poliisin että asiakkaan näkökulmasta. Luottamus ja yhteistyö (”small talk”) kuulusteltavan kanssa on tärkeää.

Haasteina ovat ensinnäkin suuret jutumäärät, mikä johtaa poliisilaitosten töiden priorisointiin, ja toiseksi aikapula, mikä puolestaan johtaa omien juttujen priorisointiin. Videokuulustelu lisää kuluja ja pidentää tutkinta-aikoja. Haasteena ovat myös vaihtelevat kuulustelutilat.

MITEN LAKI TUKEE TODISTELUN LUOTETTAVUUTTA?

Rikos- ja prosessioikeuden professori **Matti Tolvanen** Itä-Suomen yliopistosta totesi, että viime aikoina todisteisiin liittyvä keskustelu on pyörinyt pitkälti perus- ja ihmisoikeuksien ympärillä. On keskusteltu mm. todisteiden hyödyntämiskielloista.

Kovin keino todistelun luotettavuuden parantamiseksi on todistajien suojeleminen. Se on käytettävissä lähinnä kovimmissa jutuissa. Toinen kova keino on anonyymi todistelu, jota käytetään varsin harvoin tuomioistuimissa. Todistajien tai kuultavien hengen ja terveyden on tällöin oltava vaarassa. Syyttäjät ja tuomarit tietävät, kuka todistaja on, mutta muilta todistajan henkilöllisyys salataan. Anonyymi

todistelu on hyvä keino, joka sopii hyvin oikeudenkäynteihin, joissa on pelkääviä todistajia. Esitutkinnassa on hyvä ilmoittaa kuultaville mahdollisuudesta tämän keinoon hyödyntämiseen oikeudenkäynnissä.

Todistajia on olemassa ”haluttomia” ja ”kyvyttömiä”. ”Haluttomuus” on usein epäiltyjen ongelma, ”kyvyttömyys” taas asianomistajien suurempi ongelma. ”Haluttomia” voidaan ehkä pakolla ohjailta, mutta niihin, jotka haluaisivat mutta eivät pysty kertomaan, ei pakko pure.

Oikeudenkäynnissä totuus muodostuu asianosaisten ja tuomioistuimen vuorovaikutuksesta. Näytön arviointi on matematiikka, tilastotiedettä ja psykologiaa.

KUUNTELEMINEN OSA POLIISIN AMMATTITAITOA

Yliopisto-opettaja **Sanna Ala-Kortesmaa** Tampereen teknillisestä yliopistosta kertoi, että kuuntelemista on pidetty työelämässä synnynnäisenä tai automaattisena kykynä. Kuunteleminen on kuitenkin ammattiosaamisen osa-alue, jota on mahdollista kehittää. *Kuuleminen* on automaattista, mutta kuunteleminen on intentionaalinen prosessi, joka vaatii keskittymistä. Aktiivinen *kuunteleminen* väsyttää.

Aktiivinen kuunteleminen on erityisen tärkeää ensinnäkin silloin, kun tervehditään ja luodaan hyvää vuorovaikutussuhdetta. Lisäksi aktiivinen kuunteleminen on tärkeää silloin, kun puhuja kertoo vapaasti tarinaansa. Myös kun tehdään selvittäviä kysymyksiä ja väilyhteenveitoja, toisen aktiivinen kuunteleminen on merkityksellistä.

Kuunteleminen on aktiivinen ja dialoginen prosessi, myös oikeussalissa. Oikeussaliviestinnän tutkimuksessa kuunteleminen on ilmiö, joka lähtee yksilöstä, mutta ilmenee viestintänä.

Rattijuopumuksia esitetään sakkomenettelyyn

Sakkomenettelyä esitetään laajennettavaksi rattijuopumuksiin siirtämällä ajokiellon määrääminen kokonaan poliisille. Hallitus antoi asiasta esityksen eduskunnalle syyskuun puolivälissä.

Ajokielto määrätään nykyisin kärjäuikoudessa, mikä estää sakkomenettelyn käytön rattijuopumuksissa. Sakkomenettelyssä rikosta ei käsitellä tuomioistuimessa, vaan syyttäjä määrää sakkorangaistuksen poliisin vaatimuksen perusteella.

Esityksessä ehdotetaan, että poliisi määräisi kaikki ajokiellot sen jälkeen, kun liikenneerikos on ratkaistu joko sakkomenettelyssä tai tuomioistuimessa. Lisäksi ajokieltoimenettelyä uudistettaisiin muun muassa siten, että poliisi voisi kuulla kuljettajaa jo tapahtumapaikalla. Poliisin ajokieltopäätöksiin voisi vaatia

oikaisua ja sen jälkeen valittaa hallinto-oikeuteen.

Esityksessä ehdotetaan myös sakkomenettelyyn liittyvää suostumusta koskevan sääntelyn keventämistä. Nykyisin edellytyksenä sakkomenettelyn käytölle on, että epäilty ilmoittaa tunnustavansa teon ja hyväksyvänsä siitä määrättävän seuraamuksen. Ehdotuksen mukaan epäillyn ei enää olisi välttämätöntä tunnustaa tekoa tai ilmoittaa hyväksyvänsä seuraamusta. Riittävää olisi, että epäilty suostuu asian käsittelemiseen sakkomenettelyssä.

Muutoksen tarkoituksena on parantaa epäillyn mahdollisuuksia valita, missä menettelyssä hänen asiansa käsitellään. Jos epäilty nykyisin kiistää teon tai ei tunnusta sitä, asia käsitellään aina kärjäuikoudessa. Muutoksen vastapainoksi

ehdotetaan epäillyn oikeusturvan parantamista siten, että hän voisi valittaa sakosta kärjäuikouteen millä tahansa perusteella.

Sakkomenettelyn käytön laajentaminen nopeuttaisi rikosasioiden käsittelyä ja parantaisi siten oikeuden saatavuutta. Noin 5 000 rattijuopumusta koskevaa asiaa siirtyisi tuomioistuinten kirjallisesta menettelystä sakkomenettelyyn. Säästävän työ määrän rahallinen arvo olisi noin kolme miljoonaa euroa.

Sakkomenettelyn laajentamisesta valmistui joulukuussa 2016 työryhmän mietintö, jossa ehdotettiin sakkomenettelyn laajentamista huomattavasti enemmän kuin nyt annetussa esityksessä. Lausuntopalautteen johdosta nyt sakkomenettelyyn esitetään siirrettäväksi vain rattijuopumukset.

Verkkovihaa koskevaa lainsäädäntöä Pohjoismaissa selvitetty

Rikosoikeuden tohtori **Moa Bladini** selvitti Pohjoismaiden ministerineuvoston toimeksiannosta, mitä verkossa esiintyvistä vihapuheesta ja uhkailusta on säädetty lainsäädännössä. Selvityksestä verkkovihaa tarkastellaan erityisesti tasa-arvonäkökulmasta.

Miehiin kohdistuu verkossa enemmän perinteisiä rikoksia, esimerkiksi heidän ammattiinsa ja osaamiseensa liittyviä loukkauksia ja uhkauksia. Naisiin taas kohdistetaan enemmän seksuaalisia ja seksistisiä loukkauksia ja uhat kytkeytyvät enemmän persoonaan kuin ammattiin. Joidenkin selvitysten mukaan naiset kokevat julkisuudessa tällaisia uhkia jopa kaksi kertaa enemmän kuin miehet, ja toisaalta verkkovihaa harjoittavat useimmiten miehet.

Kaikissa Pohjoismaissa käydään poliit-

tista keskustelua sananvapauden ja yksilön suojan välisestä rajanvedosta.

– Pohjoismaissa muodollista sananvapausta suojellaan hyvin vahvasti. Pidemmällä aikavälillä se saa kuitenkin tietyt äännet vaikenemaan – ja siten rajoittaa suoranaisesti näiden ihmisten sananvapausta. Lähtökohtana on usein aivan liian yksinkertaistettu kuva sananvapaudesta, Bladini sanoo.

Selvityksen päätelmissä todetaan muun muassa, että sukupuolensa takia verkkovihan uhriksi joutuneella ei ole samaa oikeusturvaa kuin vihaa ihonvärin, etnisyyden, rodun, uskonnon tai seksuaalisen suuntautumisen takia kohdanneella. Viharikoksia koskevassa lainsäädännössä niitä pidetään rikosten perusteena.

Bladinin mukaan Pohjoismaat voi-

vat torjua verkkovihaa tasa-arvoisesti esimerkiksi lisäämällä sukupuolen perusteeksi viharikoksia koskevaan lainsäädäntöön, lisäämällä lainsäädäntöön myös kostopornon ja muut vakavat yksityiselämän loukkaukset sekä laajentamalla rikosoikeudellista vastuuta koskemaan internetalustojen tarjoajia. Lisäksi mm. toimittajille, luottamushenkilöille ja kulttuurintuottajille pitäisi saada parempi oikeussuoja etenkin, jos he joutuvat järjestäytyneiden vihakampanjoiden uhreiksi. Poliisit ja syyttäjät taas tarvitsevat enemmän tietoa verkkovihasta ja viharikoksista, jotta he uskaltavat viedä eteenpäin myös seksististä vihaa käsitteleviä tapauksia.

Hat och hot på nätet. En kartläggning av den rättsliga reglering i Norden från ett jämställdhetsperspektiv. NIKK 2017.

Haavoittuvuustieto on haluttu kauppatavara

Kaikissa ohjelmistoissa on virheitä, "bugeja". Jotkut virheistä mahdollistavat turvaominaisuuksien ohittamisen. Ohjelmistojen tekijät metsästävät näitä haavoittuvuuksia sekä sisäisillä laadunvalvontamenetelmillä että maksamalla palkkiota, jos ulkopuolinen tutkija löytää niitä. Tästä johtuvat ne lukuisat päivitykset, joita laitteemme haluavat asentaa. Ohjelmistojen päivitys onkin yksi tietoturvan kulmakivistä. Mutta haavoittuvuustietoa tarvitsevat myös kyberrikolliset ja -vakoilijat – sekä viranomaiset.

Taitava tietoturvatutkija voi tienata merkittäviä summia etsimällä haavoittuvuuksia. Monella yrityksellä on ns. bug bounty reward -ohjelma, joka voi myöntää rahapalkkion vastikkeeksi haavoittuvuusraportista. Summat voivat vaihdella tuhansista satoihin tuhansiin euroihin haavoittuvuuden vakavuuden ja ohjelmiston yleisyyden perusteella. Microsoft maksaa korkeintaan \$250 000 kriittisestä Windows-haavoittuvuudesta ja Applen vastaava maksimipalkkio on \$200 000; kotimaisen F-Securen korkein maksuluokka on 15 000€.

Tutkija, joka osallistuu tällaiseen ohjelmaan, on hyväntekijä parantaessaan käyttäjien turvallisuutta. Mutta hänellä on myös muita vaihtoehtoja. Vakoojat ja rikolliset hankkivat usein tietonsa alamaailman suljetuissa keskustelufuorumissa. Jotkut yritykset harrastavat myös täysin avointa kaupankäyntiä haavoittuvuuksilla. Eräs tunnetuimmista on Zerodium, jonka korkeimmat maksuluokat Microsoftin ja Applen tuotteille ovat \$300 000 ja \$1 500 000. On selvää, että tällainen yritys ei myy haavoittuvuutta, josta on maksanut puolitoista miljoonaa dollaria, eteenpäin Applelle 200 000 dollarilla. Tutkijalla on siis eettinen on-

gelma: 200 000 ja tieto siitä, että reikää tukitaan, tai 1 500 000 tietäen että joku tulee käyttämään haavoittuvuutta kyberhyökkäyksessä jossain päin maailmaa.

Mutta onko tutkija sitten rikollinen, jos hän ottaa korkeimman palkkion? Yleensä ei. Haavoittuvuuksien toimivuus voidaan testata omilla järjestelmillä, joten niihin murtautuminen ei täytä tietomurron tunnusmerkkejä. Ja kauppatavara on puhdasta tietoa, joten voidaan vedota sananvapauteen. Tutkija ja välittäjä eivät siis syyllisty tietomurtoon. Ja he eivät tiedä, eivätkä halua tietää, mitä ostaja tekee.

Entä viranomainen, joka kerää ja käyttää haavoittuvuuksia? On helppoa tuomita rikolliset ja vakoojat, mutta samasta veneestä löytyy myös poliisi. Kybermaailmassa tarvitaan uusia työkaluja, ja poliisin työkalupakki muistuttaa kyberrikollisen ja -vakoijan pakkia yllättävän paljon. Kyky murtautua epäillyn laitteeseen on itse asiassa entistä tärkeämpää maailmassa, jossa tietoliikenteen salakuuntelu on menettämässä tehonsa yleistyvän salakirjoituksen takia.

Haavoittuvuuksien kerääminen ja käyttäminen tukevat luonnollisesti poliisin työtä. Mutta kolikolla on toinenkin puoli. He eivät voi raportoida haavoittuvuutta ohjelmiston tekijälle, koska se tarkoittaisi sen korjaamista. Tämä johtaa eettiseen ongelmaan. Poliisin omien tavoitteiden edistäminen edellyttää haavoittuvuuksien pitämistä salassa. Mutta se on yleisen edun vastaista, koska se viivyyttää niiden korjaamista ja voi asettaa suuren määrän tavallisia kansalaisia vaaraan. On oletettavaa, että haavoittuvuuden, jonka poliisi on löytänyt tai ostanut, on löytänyt myös joku toinen taho. Käytännössä sekä viranomaiset että vakoojat ja rikolliset voivat käyttää samaa haavoittuvuutta pitkään, toisistaan riip-

pumatta. Virhe saadaan korjattua vasta kun ohjelmiston tekijä löytää sen itse tai joku eettisesti toimiva tutkija raportoi sen heille.

Tilanne muuttuu vielä pahemmaksi, kun viranomaisten haavoittuvuuskoekolmat vuotavat julkisuuteen. Tämä tapahtui CIA:lle maaliskuussa 2017. Shadow Brokers -niminen hakkeriryhmä on myös paljastanut haavoittuvuuksia vuodesta 2016 lähtien. Merkittävä osa niistä on peräisin NSA:sta. Hyvä puoli vuodoissa on, että ohjelmistokehittäjillä on mahdollisuus korjata haavoittuvuudet. Mutta tällainen massiivinen vuoto tarkoittaa samalla uusia mahdollisuuksia vakoojille ja rikollisille. Moni kone voi jäädä päivittämättä pitkäksi ajaksi syystä tai toisesta. On todella surullista, jos koneen omistaja joutuu kyberrikollisen uhriksi viranomaisilta vuotaneen haavoittuvuustiedon vuoksi.

Tämä onkin yksi kybermaailman eettisistä haasteista. Viranomaiset tarvitsevat haittaohjelmia ja haavoittuvuuksia pärjätäkseen nykymaailmassa. Mutta kumpi vaihtoehto hyödyttää kansalaisia enemmän, haavoittuvuuden hyödyntäminen viranomaisten työssä vai kyberrikollisuuden torjunta raportoimalla sitä ohjelmiston kehittäjälle? ■

Kirjoittaja on tietoturva-asiantuntija.

Lisätietoa:

<https://technet.microsoft.com/fi-fi/library/dn425036.aspx>

<https://developer.apple.com/bug-reporting/>

https://www.f-secure.com/en/web/labs_global/vulnerability-reward-program

<https://zerodium.com/>

<https://wikileaks.org/ciav7p1/>

<https://arstechnica.com/information-technology/2017/04/nsa-leaking-shadow-brokers-just-dumped-its-most-damaging-release-yet/>

HAASTE

ASiantuntevasti
Rikksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

HAASTE-lehdestä saa tietoa rikollisuudesta, kriminaalipolitiikasta ja rikksentorjunnasta, tutkimuksesta ja käytännön työstä Suomessa ja muualla. Lehdessä eri tahot keskustelevat ja kirjoittavat samalla foorumilla ajankohtaisista ja periaatteellisista kysymyksistä. Lehteä julkaisevat oikeusministeriö ja rikksentorjuntaneuvosto.

HAASTE kertoo rikksista ja rangaistuksista, tekijöistä ja uhreista, rikksentorjunnasta sekä lainsäädännöstä ja tutkimuksesta. Lehdessä julkaistaan asiantuntija-artikkeleita, kannanottoja, haastatteluja, uutisia sekä kuvauksia käytännön paikallisesta rikksentorjuntatyöstä.

HAASTE on tarkoitettu rikollisuuteen liittyvien ongelmien parissa työskenteleville sekä aihepiiristä muutoin kiinnostuneille. Erityisesti lehdestä on hyötyä niille, jotka tekevät rikksentorjuntatyötä poliisissa, sosiaali- ja nuorisotoimessa, yhdyskuntasuunnittelussa, elinkeinoelämässä, vakuutus- alalla, kirkossa ja kansalaisjärjestöissä.

HAASTE ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Lehden vuositilaus maksaa 25 euroa + alv. 10 %. Lasku lähetetään erikseen.

Tilaa HAASTE oheisella tilauskortilla, nettilomakkeella (www.haaste.om.fi) tai sähköpostitse haaste@om.fi.

HAASTE

Tilaa HAASTE-lehden hintaan 25 euroa + alv. 10% /4 numeroa/12 kk

- kestotilaus, tilaukseni jatkuu, kunnes ilmoitan sen päätymisestä (laskutusväli 12 kk)
 määräaikaistilaus (12 kk)

Tilaaaja

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Puhelinnumero _____

Lehden saaja (mikäli eri kuin tilaaaja)

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Vastaanottaja
maksaa
postimaksun

Rikksentorjuntaneuvosto
VASTAUSLÄHETYS
Tunnus 5011705
00003 Helsinki